

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAZAKİSTAN'IN KALKINMA POLİTİKASI ve
YURTDIŞI YÜKSEKÖĞRETİM PROGRAMI

Balzhan Omarova

2501111215

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hakan Güneş

İstanbul-2014

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Balzhan OMAROVA
Anabilim/Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Danışman : Doç. Dr. Hakan GÜNEŞ

Numarası : 2501111215
Tez Savunma Tarihi : 23.07.2014
Tez Savunma Saati : 14:30

Tez Başlığı : Kazakistan'ın Kalkınma Politikası ve Yurtdışı Yüksek Öğretim Programı

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Doç. Dr. Özlem TERZİ		Düzeltilme
Doç. Dr. Hakan GÜNEŞ		KABUL.
Yrd. Doç. Dr. N. Sinan YILDIRMAZ		KABUL
Yrd. Doç. Dr. Özgün ERLER BAYIR		KABUL
Yrd. Doç. Dr. Görkem DOĞAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Doç. Dr. Nurcan ÖZGÜR		
Yrd. Doç. Dr. İlkay YILMAZ		

KAZAKİSTAN’IN KALKINMA POLİTİKASI ve YURTDIŞI YÜKSEKÖĞRETİM PROGRAMI

Balzhan Omaova

ÖZ

Kazakistan’ın Sovyet sonrası gerek uzun süreli gerekse kısa süreli olarak uyguladığı kalkınma, sanayileşme stratejilerinin temel hedeflerinin başında toplumun eğitime kolayca erişebilmesini ve fırsat eşitliğini sağlamak gelmektedir. Bunun için Kazakistan’ın kalkınma programlarında okul öncesi eğitiminden yüksek öğretime kadar tüm eğitim seviyelerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda ilk atılan adım 1991’de yükseköğretim alanının yeniden yapılandırılma sürecine başlanmasıdır.

Bilginin önem kazandığı günümüz dünyasında Kazakistan hükümetinin uluslararası piyasada yer almasını sağlamak, uzman ve kadro eksikliğini tamamlamak amacıyla 1993’te Uluslararası Bolaşak (Gelecek) Programı uygulanmıştır. Bolaşak Programı Kazakistan’ın nitelikli işgücü yetiştirmesini sağlamasının yanı sıra yükseköğretim alanının uluslararası standartlar kazanmasında önemli role sahiptir.

Bu bağlamda, hazırlanan Yüksek Lisans Tezinde Kazakistan’ın yükseköğretim alanındaki reform süreci ve reform sürecinin gerçekleşmesini engelleyen temel sorunlar incelenmiştir. Ayrıca Bolaşak Yurtdışı Eğitim Programı’nın Kazakistan’ın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak gelişimindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kazakistan Cumhuriyeti, Kalkınma, Yükseköğretim Sistemi, Reform, Uluslararası Bolaşak Programı

KAZAKHSTAN'S DEVELOPMENT POLICY AND HIGHER EDUCATION ABROAD PROGRAM

Balzhan Omarova

ABSTRACT

Post Soviet Kazakhstan should apply as long-term as well as short-term development and industrialization strategy. The main objectives of these strategies make easily the access to education of society and ensure equality of opportunity. For this Kazakhstan's Development Policy provided to develop from pre-school to higher education system. In this sense the first step was taken in 1991 by restructuring of higher education system.

Today, which is knowledge gained importance, in order to support of Kazakhstan's taking the part in the international market, completing a lack of specialists and stuff, in 1993 Bolashak (Future) International Scholarship Programme was implemented.

Bolashak Programme is providing Kazakhstan to gain skilled labor force , as well as this program has the important role on higher education system's internationalization.

In this prepared Master's Thesis has been studied Kazakhstan's higher education reform process and the main problems which is preventing the realization of reform process. And in this paper are considered the impacts of Bolashak Programme on economic, political, social and cultural development of Kazakhstan.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Development, Higher Education System, Reform of Higer Education, International Bolashak Program

ÖNSÖZ

Dört bölümden oluşan bu Yüksek Lisans Tezinde Kazakistan'ın Sovyet sonrası kalkınmasını, sanayileşmesini hızlandırmak amaçlı gerek duyduğu bilgili, becerikli işgücü yetiştirme yolunda izlediği eğitim politikası incelenmiştir. Daha özelde Uluslararası Bolaşak Yurtdışı Eğitim Programı'nın Kazakistan'ın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak gelişimindeki etkileri irdelenmektedir. Konu, günümüzde Kazakistan hükümetinin eğitim ve bilimi geliştirmek için yaptığı yatırımların her geçen sene artmasının belirgin bir şekilde hissedilmesi ve post Sovyet alanında en çok eğitimde ciddi hamleler yapması konusunun güncel olmasından dolayı seçilmiştir.

Bu konuya başlamadan önce konu hakkında bilgimin gelişmesinde ve araştırma çalışmamı bilimsel alanda yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında görev yapan hocalarıma ve sınıf arkadaşlarıma teşekkür borçluyum. Araştırma yapmam için yol gösteren ve çalışmalarına destek veren danışmanım İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Hakan Güneş Hocama şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. EĞİTİMİN KALKINMADAKİ ROLÜ	6
1.1. Giriş	6
1.2. Kalkınmanın Tanımı ve Gerekliliği	6
1.3. Eğitimin Tanımı, Amaçları ve Önemi	9
1.3.1. Eğitim Politikası	11
1.3.2. Eğitimin Kalkınma Planlarındaki Önemi	13
1.3.2.1. Eğitim Planlaması	14
1.3.2.2. İsangücü Planlaması	16
1.4. Eğitimin Ekonomik Rolü: Beşeri Sermaye Kuramı	17
1.4.1. Neo-Klasik Büyüme Modelinde Beşeri Sermaye.....	17
1.4.2. İçsel Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye	19
1.5. Yükseköğretimin Kalkınmadaki Rolü.....	26
2. DÜNYA GENELİNDE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİ YENİDEN YAPILANDIRMAYA İTEN SORUNLAR.....	29
2.1. Giriş	29

2.2. Sorunlar ve Yeni Eğilimler	29
2.2.1. Yükseköğretimin Kitleselleşmesi.....	32
2.2.2. Yükseköğretimin Küreselleşmesi	32
2.2.3. Yükseköğretimin Finansmanı	34
2.2.4. Üniversite Özerkliği ve Hesap Verebilirlik	35
2.2.5. Yükseköğretimde Kalite Güvencesi ve Akreditasyon	36
2.2.6. Yükseköğretimin Yönetimi	37
2.2.7. Üniversite Sistemine İlişkin Yönetişim Yaklaşımlarının Sistem İçinde Az Sayıda Araştırma Üniversitesinin Sivrilmesine Olanak Vermesi	37
2.2.8. Yükseköğretim Hizmetlerinde İkili Yapı	38
2.3. Yükseköğretim Kurumlarının Yeniden Yapılandırılmasında Avrupa Deneyimi: Bologna Süreci	39
3. SOVYET SONRASI KAZAKİSTAN’IN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI	42
3.1. Giriş	42
3.2. Kazakistan’ın Yükseköğretim Reformu.....	44
3.2.1. Reform Sürecinin Gelişme Dönemleri	45
3.2.1.1. I. - 1991-1994: Yenilenme	45
3.2.1.2. II. - 1995-1998: Program Geliştirme.....	46
3.2.1.3. III. - 1999-2004: Desantralizasyon	47
3.2.1.4. IV. - 2005-2010: Modernleşme	48
3.2.1.5. V. - 2011-2015: Uluslararasılaşma	49

3.2.2. Reform Sürecinde Yüksek Öğretim Sisteminde Yapılan Köklü Değişiklikler	50
3.3. Kazakistan'ın Yüksek Öğretim Alanı ve Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması	52
3.3.1. Kazakistan'ın Yükseköğretim Sisteminin Yapısı.....	52
3.3.2. Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması	53
3.4. Kazakistan'ın Yüksek Öğretim Alanını Etkileyen Temel Sorunlar	56
3.4.1. Kalite Güvencesini Etkileyen Sorunlar:	56
3.4.1.1. Eğitim Programlarının Yenilenmemesi	57
3.4.1.2. Yükseköğretim Kurumları Sayısının Artması.....	58
3.4.1.3. Nitelikli Kadro Eksikliği	62
3.4.1.4. Yükseköğretim Alanındaki Yolsuzluk	63
3.4.2. Demografik Sorunlar.....	65
4. ULUSLARARASI “BOLAŞAK” PROGRAMI’NIN KAZAKİSTAN’IN KALKINMA POLİTİKASINDAKİ ROLÜ	67
4.1. Giriş	67
4.2. Bolaşak Programı’nın Uygulanması ve Amaçları	68
4.3. Bolaşak Programı’nın Kazakistan’ın Kalkınma Programları Öncelikleri ile İlişkisi	72
4.4. Bolaşak Programı’nın Yükseköğretim Alanındaki Etkileri	73
4.4.1. Akademik Hareketliliği Artırma Etkisi.....	73
4.4.2. Uluslararası İşbirliğini Artırma Etkisi	80
4.5. Bolaşak Programı’nın Ekonomik Kalkınmadaki Etkileri	83

4.5.1. Rekabet Edebilir İşgücünü Artırma Etkisi.....	83
4.5.2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Etkisi.....	87
4.6. Bolaşak Programı’nın Sosyal Kalkınmadaki Etkileri	88
4.6.1. Kazakistan’ın Tanıtımına Katkısı.....	88
4.6.2. Kazak Sanatının Gelişmesine Katkısı.....	89
4.7. Bolaşak ve Bolaşak Modeline Benzer Programlar.....	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bilgi Ekonomisi Endeksinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması, 2012 Yıl.....	23
Tablo 2. Kazakistan Cumhuriyeti Yükseköğretim Alanı Harcamaları, (Milyon ABD Doları), 2010-2013 Yıllar	23
Tablo 3. Kazakistan Cumhuriyeti Araştırma-Geliştirme Harcamaları, (Milyon ABD Doları), 2010-2013 Yıllar	24
Tablo 4. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim Düzeyine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcamalarının Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması (ABD Doları), 2010-2011 Yıllar.....	25
Tablo 5. Kazakistan Cumhuriyeti ve Farklı Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksinin Karşılaştırılması, 2013 Yıl	26
Tablo 6. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Sisteminin Yapısı.....	53
Tablo 7. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Doktora ve Yüksek Lisans Programları Öğrenci Kapasitesindeki Artış, 2009-2013 Yıllar.....	54
Tablo 8. BDT Ülkelerindeki Öğrenci Hareketliliği Kapasitesinin Karşılaştırılması, 2010-2012 Yıllar	55
Tablo 9. Kazakistan'ın Yükseköğretim Sistemindeki Performansının Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile Karşılaştırılması 2013-2014 Yıllar	57
Tablo 10. Yıllara Göre Kazakistan Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurum Sayıları, (2009-2013)	59
Tablo 11. Öğrenci Başına Yıllık Yükseköğretim Ücretleri, 2009-2013 Yıllar, (ABD Doları)	61

Tablo 12. Kazakistan'daki Öğretim Elemanlarının Aylık Maaşı, (ABD Doları).....	63
Tablo 13. Yıllara Göre 15-19 Yaş Grubundaki Kişilerin Sayısındaki Azalma, (2009-2013).....	66
Tablo 14. 1997'de Bolaşak Programına Eklenen Mühendislik -Teknik Meslekleri..	69
Tablo 15. Yıllara Göre Bolaşak Programı Hareketliliğin İstatistik Bilgileri, (1994-2013)	74
Tablo 15.1. Yıllara Göre Bolaşak Programı Hareketlilik Sayısı (194-2014).....	74
Tablo 15.2. Yıllara Göre Bolaşak Programının Eğitim Programlarına Göre Oranı (2005-2012).....	74
Tablo 16. 2007-2013 Yılları Arası “Bolaşak” ve “Dövlət” Programları Akademik Hareketlilik Sayılarının Karşılaştırılması.....	76
Tablo 17. Bolaşak Bursunu Kazananların Bölgelere Göre İstatistik Bilgileri ve Oranı, 2005-2012 Yıllar.....	77
Tablo 17.1. 2005-2008 Yıllar Arası Bolaşak Programı Bursunu Kazananların Bölgelere Göre Sayısı ve Oranı.....	77
Tablo 17.2. 2009-2012 Yıllar Arası Bolaşak Programı Bursunu Kazananların Bölgelere Göre Sayısı ve Oranı.....	77
Tablo 18. Bolaşak Programı Akademik Hareketliliğin En Çok Yapıldığı Ülkelere Göre Oranı, 1994-2014 Yıllar.....	78
Tablo 19. 1994-2014 Yıllar Arası Bolaşak Programı Akademik Hareketliliğin En Çok Yapıldığı Üniversitelerin Adı	78
Tablo 20. 2014 Yılı İçin Bolaşak Programı'nın İstatistik Bilgileri	79
Tablo 21. “Bolaşak” Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Projesinde Anlaşma Yapılan Ülkelerin Adı ve Üniversitelerin Sayısı	80

Tablo 22. “Bolaşak” Programı Kapsamında Anlaşma Yapılan Ülkeler ve Uluslararası Organizasyonların Adı.....	81
Tablo 23. Bolaşak Programı Mezunlarının (6015 Kişinin) Çalıştığı Sektörlere Göre Oranı, 1994-2014 Yıllar	85
Tablo 24. 1994-2013 Yıllar Arası Bolaşak Programı Kapsamında Hazırlanan 2000 Mühendis ve Teknik Meslek Sahiplerinin Mesleklerine Göre Oranı	86
Tablo 25. 1994-2013 Yıllar Arası Bolaşak Programı 2000 Mühendislik ve Teknik Meslek Mezunlarının Çalıştığı Sektörlere Göre Oranı.....	86
Tablo 26. Kazakistan’ın Küresel Rekabetçilik Endeksinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması, 2013-2014 Yıllar	87
Tablo 27. Bolaşak ve BDT Üye Bazı Ülkelerin Yurtdışı Eğitim Programlarının Analizi	93

KISALTMALAR

AKTS – Avrupa Kredi Transfer Sistemi

AR-GE – Araştırma-Geliştirme

AYA – Avrupa Yükseköğretim Alanı

BM-AEK - Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

BM – Birleşmiş Milletler

BDT – Bağımsız Devletler Topluluğu

ENT – Endinstvenniy Nasyonalniy Test (Kazak Mili Testi)

GSYİH – Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GÖÜ- Gelişmekte Olan Ülkeler

İCT – Information and Communication Technology (Bilgi ve İletişim Teknolojisi)

KAM - Knowledge Assessment Methodology (Bilgi Değerlendirme Metodolojisi)

KEİ- Knowledge Economy Index (Bilgi Ekonomisi Endeksi)

Kİ - Knowledge Index (Bilgi Endeksi)

MDAÜ – Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri

OECD – Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

PISA - Programme for International Student Assessment (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)

UNDP – United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNESCO –Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

SSCB – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TIMSS – Trends in International Mathematics and Science Study (Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması)

WEF – World Ekonomik Forum (Dünya Ekonomik Forumu)

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Sovyet sonrası Kazakistan hükümetinin eğitim alanında yeniden yapılanması sürecini değerlendirmek ve 1994'te başlattığı Uluslararası Bolaşak Programı'nın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak kalkınmasına yansıyan etkilerini incelemektir.

Konu, günümüzde Kazakistan hükümetinin özellikle post Sovyet ülkeleri arasında kalkınma programlarında yükseköğretime önem vermesi, yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre düzenlemeye çalışması ve buna bağlı olarak akademik hareketliliği artırmaya dönük ulusal politika benimsemesi nedeniyle ele alınmıştır.

Kazakistan hükümeti dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan değişmelere ayak uydurabilmek ve ekonomik kalkınmasını hızlandırmak için 1991'de yükseköğretim alanını yeniden yapılandırma sürecini başlatmıştır. Kazakistan piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı nitelikli iş gücü sorununun bir çözümü olarak 1993'te Bolaşak (Gelecek) Yurtdışı Eğitim Programı'nı uygulamıştır. Bolaşak Programı nitelikli iş gücü kazandırmanın yanı sıra yükseköğretim alanını uluslararası standartlara uydurmakta her geçen sene önem kazanmaktadır.

Dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan sorunlar farklı ülkeleri farklı şekillerde etkilemektedir. Yükseköğretim alanını yeniden yapılandırma süreci İkinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanan kalkınma sürecinin paralelinde gelişmektedir.

1991'de Kazakistan'ın yükseköğretim alanını yeniden yapılandırma sürecine girmesi ve 2010'da Bologna Süreci'ne katılması sonucunda yükseköğretim sisteminde gelişmeler yaşanmaktadır.

Kazakistan'ın Bologna Süreci'ne katılması ile akademik personel hareketliliği artmaktadır. Yükseköğretim alanındaki akademik hareketliliğin artması

Kazakistan'ın yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmasını sağlamaktadır.

Kazakistan'ın yükseköğretimde kalite güvencesini etkileyen sorunlar vardır. Bu sorunlardan biri 16 milyon nüfusa 140 yükseköğretim kurumunun bulunması ve bunun 85'inin özel üniversiteleri oluşturmasıdır. Kazakistan'daki özel üniversitelerin açılmasında plansızlık görülmektedir. Kazakistan'ın bazı bölgelerinde açılan özel üniversitelerin eski eğitim sisteminden kalma eğitim programlarını taşıması ülkenin yükseköğretim alanındaki performansını düşürmektedir. Son dönemlerde öğrencilerin yıllık okul ücretlerinin düşük olması ile özel üniversiteler devlet üniversitelerin öğrenci kapasitesini etkilemektedir. Böylelikle Kazakistan'ın yükseköğretim kurumları arasında adeta bir rekabet yaşandığı hissedilmektedir.

Günümüzde Kazakistan hükümetinin eğitim sistemini uluslararası standartlara göre yapılandırmakta performanslar gösteren üniversitelerin başında L.N. Guilev Avrasya Milli Üniversitesi, Al-Farabi Kazak Devlet Milli Üniversitesi, Abay Kazak Milli Pedagojik Üniversitesi, Kazak-İngiliz Teknik Üniversitesi, Süleyman Demirel Türk-Kazak Uluslararası Üniversitesi görülmektedir. Bu üniversitelerin arasında yeni açılan Nazarbayev Üniversitesi de yer almaktadır. 2010'da batı stilinde açılan Nazarbayev Üniversitesi, Astana'yı Avrasya'nın bilim ve araştırma merkezi haline getirmeyi amaçlayan ve ilk uluslararası akademik standartlarda eğitim sunan Kazakistan'ın global üniversite¹ niteliğindeki ilk üniversitesidir. Nazarbayev Üniversitesi'nin açılması Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki reform sürecinin başarılı adımlarından biridir.

1993'te Kazakistan hükümetinde nitelikli işgücü yetiştirmek ve yükseköğretim alanını uluslararası standartlara ulaştırma amacıyla Bolaşak Yurtdışı Eğitim Programı hayata geçirilmiştir. Yetenekli ve kabiliyetli Kazak gençlerinin yurtdışında eğitim almasını sağlamasının yanı sıra, 2009'dan bu yana yükseköğretim alanındaki yükseköğretim elemanlarının hareketliliğin artması ile yükseköğretim sisteminde kalite kazanma şansına da sahip olmaktadır.

¹ Rafis Abazov, "Kazakhstan Takes Universities Global", **Issues of the Central Asia-Caucasus Institute**, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.old.cacianalyst.org>, 2 Kasım 2013.

Bu bağlamda çalışmada uygulanmaya çalışılan yükseköğretim alanının yeniden yapılandırılmasının ve uluslararasılaşmasının Kazakistan'ı güçlendirici bir etken olarak görülmesi incelenecektir.

Çalışma literatür tarama türünde araştırma yapılarak hazırlanmıştır. Literatür taraması yapılan kaynaklar kaynakça bölümünde belirtilmiştir. Veriler; internette yer alan konu ile ilgili araştırmalardan, kurumların internet sayfasından, raporlardan (OECD, Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu, İnsani Gelişme Raporu, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Raporu, Kazakistan İstatistik Ajansı Kurumu Raporu) alınmıştır.

Kazakistan'ın kalkınma politikasının eğitim ile ilgili boyutunu inceleyen bu çalışmanın birinci bölümünde eğitimin kalkınmadaki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Devamında kalkınmanın ve eğitimin tanımına, amaçlarına ve önemine değinilmektedir. Eğitimin ekonomik rolü beşeri sermaye kuramı çerçevesinde irdelenmektedir. Bölümün son kısmında ise yükseköğretimin kalkınmadaki rolü değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise insan kaynaklarını geliştirmenin, uzman yetiştirmenin temel kaynağı olan yükseköğretim alanını yeniden yapılandırmaya iten dünya genelinde yaşanan sorunlara ve yeni eğilimlere değinilecektir.

Üçüncü bölümde ise Kazakistan'ın 1991'de yükseköğretim alanında başlattığı reform süreci, reform sürecinin gelişme dönemleri, reform sonucunda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve reform sürecinin gerçekleşmesini etkileyen temel sorunlar incelenmektedir. Ayrıca Kazakistan'ın 2010'da Bologna Süreci'ne katılması ile yüksek öğretim alanında yaşanan gelişmeler değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölümde Uluslararası Bolaşak Programı'nın uygulanması ve amaçlarına değinilmiştir ve Bolaşak Programı'nın Kazakistan'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki katkıları incelenmektedir. Devamında Bolaşak Programı'nın Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki ve dış politikasındaki etkileri değerlendirilmektedir. Bölümün sonunda ise Bolaşak ve Bolaşak modeline benzer

farklı ülkelerde başlatılan yurtdışı yükseköğretim programlarının analizi sunulmuştur.

Sonuç kısmında ise post Sovyet alanında insan kaynaklarını geliştirmeye önem veren ve yükseköğretim alanında gelişmeler yaşayan Kazakistan Cumhuriyeti'nin kalkınma programlarının ulaştığı boyutlara değinilmektedir. Kazakistan'ın yükseköğretim sistemin günümüzdeki durumuna, başlıca problemlerine değinilmiştir. Eğitim ve bilim alanındaki sorunların çözülmesini sağlayan temel yollar önerilmiştir.

Kazakistan'ın kalkınma programlarının eğitim boyutunu ve yükseköğretim alanındaki gelişmeleri irdeleyen bu çalışmada ele alınan ve kapsam dışı bırakılan konular şöyle sıralanmaktadır:

Kazakistan hükümetinin 1994'te başlattığı uluslararası Bolaşak Programı modeline benzer dünyada on bir program bulunmaktadır. Fakat çalışmada, farklı ülkelerde uygulanan Bolaşak Modeline benzer programların başlatıldığı dönemlerinin ve mekanizmalarının farklı olması nedeniyle Bolaşak Programı karşılaştırılmamaktadır.

Kazakistan'ın post Sovyet alanındaki eğitim ve bilimi geliştirmede ciddi hamleler yapan ülkelere biri olduğuna değinilmektedir.

Kazakistan'ın sanayileşme ve kalkınma programları çok yönlü ve kapsamlıdır. Bu noktada çalışmada Kazakistan'ın tüm kalkınma programları değil, sadece eğitim ve bilimi geliştirmeye yönelik programlarının hedefleri açıklanmaktadır.

Kazakistan'ın yükseköğretim alanını uluslararasılaştırmakta etkili bulunan Fulbright, TEMPUS, Erasmus programlarının ekonomik ve sosyal kalkınmadaki önemi değerlendirilmemektedir.

Günümüzde Kazakistan'da yükseköğretim alanının uluslararasılaşmasını ve rekabet edebilir iş gücü yetiştirmesini sağlayan birçok uluslararası eğitim programları bulunmaktadır. Bu çalışmada, sadece günümüzdeki verimli sonuçları ile önem

kazanan Uluslararası Bolaşak Programı'nın ekonomik, sosyal ve siyasal önemi incelenmektedir.

1. BÖLÜM

EĞİTİMİN KALKINMADAKİ ROLÜ

1.1. Giriş

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri eğitimidir. Eğitim bireylere sağladığı özel yararlar yanında, toplumsal açıdan yaratmış olduğu dışsallıklar nedeniyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamaktadır.²

Çalışmanın bu bölümünde eğitimin kalkınmadaki rolü irdelenecektir. Kalkınma ve eğitim kavramlarının tanımına, önemine, gerekliliğine ve eğitimin kalkınma planlarındaki yerine değinilecektir. Eğitimin bilgili, becerikli işgücü yetiştirmedeki ekonomik rolü Beşeri Sermaye Kuramı çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Eğitim, sağlık ve teknolojik alt yapı yatırımlarına yapılan harcamaların büyümeyi etkileyen temel unsurlardan biri olduğunu savunan içsel büyüme teorilerine dayanan beşeri sermaye kuramı, insan kaynaklarının geliştirilmesini sağlamak ve ekonomik büyümesini hızlandırmak amaçlı her geçen sene eğitim ve bilim alanı yatırımlarını artıran Kazakistan örneği ile açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Kalkınmanın Tanımı ve Gerekliliği

İkinci Dünya Savaşı ile uluslararası ekonomik sistem çökmüş ve meydana çıkan kaos ortamı, kalkınma ekonomisinin ivme kazanmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde birçok yeni ulus-devletin kurulması ve bu devletlerin kendi az gelişmişliklerinin farkına varmalarıyla, yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, savaştan çıkmış Batı devletleri kendi ekonomilerini düzeltme çabası içine girerken, az gelişmiş ülkelerde kalkınma sorununa eğilmiş ve bu yönde büyük bir

² Nazım Öztürk, “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyoekonomi Dergisi**, 2005, s. 27. (Çevrimiçi) <http://www.sosyoekonomihacettepe.edu.tr/>, 14 Ekim, 2013.

çaba sarf etmişlerdir. Az gelişmiş ülkeler bu dönemde kalkınmayı bir hedef olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, iktisat literatüründe bazı iktisatçılar tarafından “kalkınma çağı” olarak adlandırılmıştır.³

Kalkınma, medeniyet kadar eskilere dayandırılabilen, insanın önemli ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ciddi bir konu olmuştur; ancak bu konudaki bilimsel sayılabilen ve kalkınmanın ismi anılarak yapılan çalışmaların yeni olduğu görülmektedir. Bir disiplin olarak ekonomik kalkınma, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı eseriyle başlatılmaktadır.⁴

Uluslararası kuruluşlar çeşitli verilere göre ülke sınıflandırmaları yapmaktadırlar. Bu sınıflandırmalara göre gelişmiş ülke statüsündeki ülkeler mevcut durumlarını korumak; geliştirmekte olan ülkeler, gelişmiş ülke konumuna geçmek; az gelişmiş ülkeler de geliştirmekte olan ülke sınıfına dâhil olmak istemektedirler. Geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkeler, bu sınıflandırmalar sonucunda ortaya çıkan farklılıkları en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Tüm bu çabalar, kalkınma iktisadının ilgi alanını oluşturmaktadır.⁵

Kalkınma kavramı, çok yönlü ve dinamik bir kavram olduğu için; üzerinde görüş birliğine varılmış sabit bir tanımı bulunmamaktadır. Kalkınma ile ilgili birçok farklı tanımlama yapılmıştır. En genel anlamıyla kalkınma; ulusal ekonomideki çeşitli düzenlemeler sonucunda ortaya çıkan üretim ve gelir artışlarının yanında toplumda ekonomik, sosyal ve siyasal platformlarda istenen her türlü pozitif değişim ve gelişimin gerçekleşmesi sürecidir ve tüm ülke nüfusunun hayat düzeyinde topyekûn bir artış meydana getirir. Kalkınma süreci sadece iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi gelişmeleri yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda yapısal değişim ve dönüşüm kavramlarını da kapsar.⁶

Ekonomi literatüründe iktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma ve iktisadi gelişme kavramları gerek yazı gerekse konuşma dilinde çoğu kez aynı anlamda

³ Muhsin Kar ve Sami Taban, **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın, 2008, s. 29.

⁴ Hasan Yaylı, “Çevre Etiği Bağlamında Kalkınma, Çevre ve Nüfus”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 15, 2012, s.151.

⁵ Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, 6. bs., Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 148, 2003, s. 2.

⁶ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 4. bs., Derya Kitabevi, 2011, s. 9.

kullanılmaktadır. Ancak, ne kadar bu kavramlar birbirinin yerine kullanılıyorsa da yeri geldiğinde aralarındaki farkı ayırt etmek gerekir.⁷

Büyüme, bir ekonomide belli bir dönemde ortaya çıkan ve sayısal olarak ölçümlenebilen bir büyüklük artışıdır. Genel anlamda bir ekonominin üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanabilir ve üretim kapasitesindeki artış GSMH, GSYİH ve kişi başına düşen gelir gibi parametrelerle ölçülür.⁸ Büyüme kavramında önemli olan nokta, nicelik bakımından bir değişiklik olmasıdır; üretimde, kişi başına düşen milli gelirdeki bir artış, büyüme olarak ifade edilir. Büyüme ile birlikte, ekonomide yapısal bir değişim zorunlu değildir.⁹ Oysa kalkınma, niteliksel bir değişimdir ve kalkınma ile birlikte, söz konusu değişimlerin yanı sıra iktisadi ve sosyokültürel yapı da değişmekte; toplumu oluşturan tüm dinamiklerde bir gelişme kaydedilmektedir. Kalkınma ile beraber üretim yapısı, gelir dağılımı, talep yapısı, istihdam, ticaret yapısı, teknoloji seviyesi gibi parametrelerde de iyileşmeler meydana gelir.¹⁰ Bu bağlamda kalkınma, büyümeyi de içine alan geniş bir kavramdır.

Kalkınma; refah artışı, üretim sürecindeki girdi-çıkı yapısının değiştirilmesi, hayat standardının iyileştirilebilmesi gibi süreçleri temel alan bir olgudur. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir.¹¹

Bu doğrultuda ekonomik kalkınma, bir ülkedeki beşeri ve fiziki kaynakların rasyonel biçimde kullanılması sonucu ortaya çıkar. Kalkınma, tüm dinamiklerin nitelik ve nicelik yönünden artışı anlamına gelir ve bu sürecin sonucunda yaşam standartları iyileşir, toplumda topyekûn bir modernleşme ve gelişme sağlanır; toplam refah ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri artar.¹² Ülkenin refah seviyesinin artması o ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal kalkınmışlık düzeyini göstermektedir.

⁷ Yalçın Acar, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 5. bs., Dora Yayın No: 3, 2008, s. 9.

⁸ Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, 5. bs., İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3478, 1988, s. 59.

⁹ Metin BERBER, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁰ Ergün Han ve Ayşe Ayten Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 7.bs., Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 4.

¹¹ **A.e.**, s. 2.

¹² Metin BERBER, **a.g.e.**, s. 9.

Günümüzde ekonomik olarak algılanabilecek kalkınma yaklaşımları insan merkezli olmaktadır. Kalkınma kavramı ilk düşünüldüğünde ekonomik bir kanıt olarak ele alınmasına karşın, bu kavramın ekonomik alanı dışında daha geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir.¹³

Kalkınma kavramı, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve eğitsel içeriklidir. Eğitim, üretim sürecinin bir girdisi olarak iktisadi kalkınmaya katkı sağladığı gibi, bireylerin davranışlarında olumlu yönde gelişmeler yaratarak kalkınma sürecinde sosyal ve siyasal açıdan da önemli etkiler yaratmaktadır.¹⁴ Eğitim, bir ülkenin kalkınmasını sağlayan ve kalkınma planlarının temel amaçlarına ulaşmasındaki temel araçtır.

1.3. Eğitimin Tanımı, Amaçları ve Önemi

Eğitim; siyasal ve demokratik toplum bilincini geliştirme, karmaşık sorunların anlaşılmasını sağlama, teknolojik ilerlemeye yardımcı olma ve kültürel yetenekleri keşfetme gibi çok yönlü etkilere sahiptir. Değişen ekonominin ihtiyaçlarına daha uygun nitelikli işgücünün, yaratıcı düşünce ve ileri tekniklerin gelişmesine katkıda bulunarak sosyal uyum, ekonomik büyümenin sürmesi ve değişim, için önemli temelleri de hazırlar.¹⁵

Eğitimin tanımını yaparken farklı düşünürler de eğitim olgusuna farklı açılardan yaklaşmışlar ve eğitim konusunda farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır: Aristo'ya göre eğitim, bireyin ahlaki davranışlar kazanma aracı, Çiçero'ya göre insan zihninin disipline edilmesi, Descartes'a göre aklın doğru kullanılmasını öğrenme süreci, Rousseau'ya göre doğuştan insanda bulunmayan ve yetişkinler tarafından kazandırılan her şeydir.¹⁶

¹³ Hasan Yaylı, **a.y.**, s.153.

¹⁴ Nazım Öztürk, **a.y.**, s. 35.

¹⁵ Vural HOŞGÖRÜR, "Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim", **Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 2, 2004, s. 2. (Çevrimiçi) <http://www.effdergi.yyu.edu.tr>, 2 Kasım 2013.

¹⁶ Erdal Toprakçı, **Eğitim Üzerine**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002, s. 45.

Dolayısıyla eğitim; “kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümü” ya da kısa tanımıyla “genel anlamda bireyde davranış geliştirme süreci” olarak tanımlanabilir.¹⁷

Eğitimin amaçları uzak amaçlar, genel amaçlar ve özel amaçlar olarak hiyerarşik olarak üçe ayrılır. Uzak amaçlar, bir ülkenin politik felsefesini yansıtan hedefler; genel amaçlar, uzak amaçların okullardaki yansıması, yorumlanması ve özel amaçlar da öğrencilere kazandırılması uygun görülen özellikler olarak tanımlanabilir. Uzak amaçların bir diğer tanımı da, bir disiplin ya da bir çalışma alanı için hazırlanmış olan amaçlardır.¹⁸

Uzak amaçlara örnek olarak bir ülkenin sağlık, kültür ya da eğitim politikası; genel amaçlara örnek olarak bir üniversitenin ya da üniversiteye bağlı bir fakültenin amaçları; özel amaçlara örnek olarak da Türkçe ya da Matematik dersinin amaçları gösterilebilir. Bu bağlamda eğitim, sosyal açıdan güçlü bir toplum yaratmaya yardımcı olurken, eğitilmiş insanlardan oluşan üretim gücüyle de ekonomik açıdan kuvvetli bir ülke oluşturulması için destek olur. Bu da eğitimin ne denli önemli olduğunun bir kanıtıdır.¹⁹

Gelişmekte olan ekonomilerde eğitim yolu ile halkın yüksek bilgi ve beceri kazanması ve hızlı ekonomik büyümesinin gerçekleşmesini sağlamaktadır.²⁰ Bu bağlamda bir ekonomide uygulanan kalkınma stratejileri eğitim politikalarından ayrı olarak değerlendirilemez. Bir başka deyişle, kalkınma stratejileri arasındaki temel farklılık eğitime bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Kısacası kalkınmakta olan ülkeler eğitim politikalarını kalkınma stratejilerinde bir araç olarak kullanırlar.²¹

¹⁷ Özcan Demirel ve Zeki Kaya, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Pegem Yayıncılık, 2009, s. 5.

¹⁸ Umut Taş, “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IX, No: 1, 2007, s. 158.

¹⁹ **A.y.**, s. 160.

²⁰ Nazım Öztürk, **a.y.**, s. 31.

²¹ Umut Taş, **a.y.**, s. 164.

1.3.1. Eğitim Politikası

Bir ülkenin eğitim politikası, genel olarak toplumdaki çeşitli gereklerin, eğilimlerin ve beklentilerin sonucudur. Geçmişe bakıldığında, her bir ülkenin eğitim politikasını bağımsız bir biçimde belirlediği görülmektedir. Bugün ise, eğitim politikasındaki gelişmeler, dünyanın her yerini etkilemektedir. Ayrıca modern kitle iletişim araçları coğrafi ve siyasal engelleri aşarak, yeni fikir ve gelişmelerin serbestçe yayılmasını sağlamaktadır.²²

Uluslararası konferanslar, uluslararası çalışma grupları ve çeşitli uluslararası yardım faaliyetleri, ülkeler arasındaki engelleri ortadan kaldırmaktadır. Böylece, bilgi ve deneyimlerin giderek artan ölçüde değişimi ve daha iyi bir anlaşma süreci harekete geçirilmiş olmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda, farklı toplumlar ve ülkeler arasında beliren aynı yaşam değerlerini ve biçimini paylaşma eğiliminin, bu ülkelerin, en azından uzun dönemli eğitim politikalarının benzeşmesine neden olmaktadır.²³

Genel olarak bir toplumun devlet yapısı ve dayandığı felsefe, anayasası, yasama, yürütme ve yargı ile ilgili kurum ve kuruluşları ve bunların işleyişi, politik sistemi oluşturur. Eğitimin amaçları iki farklı kategoriye ayrılır; bunlar, bireye ve topluma yönelik amaçlardır. Eğitim bireye yönelik amaçları ile bireyi bedensel, zihinsel ve duygusal yönden geliştirmeye çalışmakta; topluma yönelik amaçları ile de toplumun değerlerini, normlarını, gelenek ve göreneklerini, hayat tarzını bireylere kazandırarak onları bu yolla toplumsal bir varlık haline getirmektedir.²⁴

Bir başka ifadeyle eğitim; devletin varlığını, gücünü ve temel ilkelerini topluma kabul ettirebilmek için kullandığı en önemli ideolojik araçlardan birisidir.²⁵

Eğitim, tüm ülkelerde bir kamu politikası olarak uygulanmaktadır. Her ülke; mevcut siyasal sisteminin dayandığı ideoloji ne olursa olsun, varlığını devam ettirmek için eğitime bir araç olarak ihtiyaç duyar. Devlet, kendisine sadık, kendisini destekleyen

²² Han ve Kaya, **a.g.e.**, s. 118.

²³ **A.e.**, s. 119.

²⁴ Nevin Saylan, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2008, s. 193.

²⁵ Emin Karıp, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Pegem Yayıncılık, 2007, s.193.

insanlar yetiştirmeyi amaç edinmiştir ve bu amacını gerçekleştirebilmek için de eğitimin amaçları ve içeriği üzerinde etkili olma gereğini duyar.²⁶

İster piyasa ekonomisi düzeninde, ister planlı ekonomi düzeninde olsun her ülkede eğitim, bir politika sorunudur.²⁷ “Ayrıca, eğitim politikaları toplumun tamamını etkileyen unsurlar olduğu için; politika belirleyiciler, şu ilkeleri kaçınılmaz olarak göz önünde bulundurmalıdır:”²⁸

1) Eğitim politikaları, bireysel yaşantıları doğrudan etkiler. Çünkü eğitim politikaları, toplumda eğitim fırsat ve olanaklarından, hangi tür ve nitelikte eğitim hizmetlerinden kimin, ne kadar yararlanacağını belirler. Bu nedenle de eğitim politikaları ile ilgili kararlar teknik–rasyonel olmaktan çok, politik bir nitelik taşır.

2) Eğitim politikaları, toplumsal yaşantıları doğrudan etkiler. Örneğin ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarına giriş ile ilgili politika ve uygulamalar toplumun tümünü doğrudan etkilerler; bu uygulamalardan yararlanan kişiler için ekonomik, toplumsal ve psikolojik sonuçlar doğurur.

3) Eğitim politikalarındaki değişiklikler etkisini yıllar sonra gösterir. Eğitim politikaları ile ilgili kararları oluşturanlar, gündelik olgu ve olaylar üzerinden hareket ederek etkisi yıllar sonra ortaya çıkabilecek kararları, yeterince irdelemeyen alabilirler. Dolayısıyla örneğin bir eğitim yatırımının sonucunun ve etkilerinin uzun yıllar sonra görülmesi nedeniyle, eğitim politikası belirleyicileri almış oldukları yanlış kararlar nedeniyle bedel ödememektedirler.

Hükümet programları, milli eğitim şuraları, çeşitli kalkınma planları, hükümetlerin uyguladıkları çeşitli kısa, orta ve uzun vadeli programlar, uluslararası anlaşmalar eğitim politikasını belirleyen unsurlardandır.²⁹

Eğitim politikasında meydana gelen gelişme ve değişimler, dünyanın her yerinde eş anlı olarak karşılık bulmaktadır. Ülkelerin eğitim politikalarındaki farklılıklar, temelde kısa ve orta dönemli gelişme programlarında görülür. Eğitim

²⁶ Nevim Saylan, **a.g.e.**, s. 195.

²⁷ Mahmut ADEM, “Ulusal Eğitim Politikamız Nasıl Olmalıdır?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 52, No: 1, 1997, s. 53.

²⁸ **A.y.**, s. 54.

²⁹ **A.y.**, s. 52.

politikasındaki farklılıklar çoğunlukla, kalkınma planların gerçekleştirileceği sürede, kısa ve orta dönemli programlarda kendini gösterir.³⁰

1.3.2. Eğitimin Kalkınma Planlarındaki Rolü

Planlı kalkınma politikası çerçevesinde eğitim de “ekonominin insangücü gereksinimini” karşılayan ve “halkın eğitim düzeyini yükseltmek” suretiyle toplumsal değişmeye katkı sunan bir “sektör” olarak kalkınma planları içindeki yerini almıştır. Kalkınma planları içindeki eğitim planlaması çalışmaları, bir yandan ekonomik ve toplumsal gelişmenin zorunlu kıldığı görevleri yerine getirmek için gereken kaynakların sağlanmasına, diğer yandan da sağlanan kaynağın eğitim sisteminin tür ve düzeyleri arasındaki dağılımına yoğunlaşmıştır.³¹

Kalkınma planlarında eğitim, toplumsal hedef ve politikalar arasında ele alınmış ve en çok “araç” ve “yol” kavramları ile nitelenmiştir. Kalkınma planlarındaki eğitim tanımlarında eğitimi niteleyen “baskın” ifadeleri şu şekilde sıralamak olanaklıdır.³²

- İstenilen bir yaşama düzeyine ulaşma çabası olan kalkınmanın en etkili araçlarından biridir.
- Kalkınma için gerekli olan sayıda ve nitelikteki insan gücünün yetiştirilmesindeki başlıca yoldur.
- Toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran bir araçtır.
- Kişilere yeteneklerine göre yetişme olanağı sağlayarak sosyal adalet ve fırsat eşitliği sağlanmasının en etkili aracıdır.
- Kişilerin düşünsel, bilişsel, bedensel ve ruhsal gelişimini sağlayan bir süreçtir.
- Kalkınabilmek için kişiler ve toplumun sahip olması istenen değer ve davranışların yaratılması, yerleştirilmesi ve değiştirilmesi eğitim yoluyla olur.

Kısacası kalkınma planlarında eğitim, kazandırdığı çeşitli değerler, davranışlar, kişilik özellikleri ve yeteneklerle kişilerin refah ve mutluluklarını artıran

³⁰ Han ve Kaya, **a.g.e.**, s. 118.

³¹ Erdal KÜÇÜKER, “Türkiye’de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlamaları”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. XX, No: 1, 2012, s. 12.

³² **A.y.**, s. 13.

ve böylece ülkenin kalkınmasına katkı sağlayan toplumsal bir araç/hizmet/süreç/yoldur. Kalkınma planları içindeki eğitim planlarının iki temel amacı bulunmaktadır: “Toplumsal eğitim düzeyini yükseltmek” ve “ekonomisinin gereksinim duyduğu insan gücünü yetiştirmek”.³³

1.3.2.1. Eğitim Planlaması

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda eğitimi demokrasileştirme ve fırsat eşitliği sağlama, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkelerde temel amaçlar arasında yer almıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için eğitimi yaygınlaştırma politikaları eğitim talebini hızla artırmıştır. Kuşkusuz bu sorunların çözülebilmesi büyük ölçüde, eğitime yeterli kaynak ayrılması ve bu kaynakların etkili biçimde kullanılması ile mümkündür. Belli bir sorunun çözümüne ya da belli bir amacın gerçekleştirilmesine karar verme durumunda, planlama, ussal davranışı sağlayan, diğer bir deyişle amaç-arac dengelerini kuran bir mekanizma olarak kullanılmaktadır. Eğitim planlaması da bu çerçevede bir sorun çözme ve karar verme süreci olarak ele alınmıştır.³⁴

Bir ülkede gözlenen eğitim sorunları iki açıdan ele alınabilir. Birincisi eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için gereksinim duyulan yapı ve işleyişe ilişkin sorunlardır. Çok boyutlu ve karmaşık olan bu sorunlara eğitim sisteminin “iç sorunları” denilebilir. İkincisi ise eğitim sisteminin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal yapı ile ilişkilerinde gözlenen sorunlardır. “Dış sorunlar” olarak nitelenebilecek bu sorunlar, kimi zaman iç sorunların da belirleyicisidir ve bunların çözümü, genel bir toplumsal uzlaşmaya bağlıdır.³⁵

En çok bilinen tanımıyla eğitim planlaması, politik ve ekonomik gerçekleri, eğitim dizgesinin büyüme gizilgücünü, böylece dizgenin hizmetinde olduğu ülkenin ve öğrencilerin gereksinimlerini dikkate alarak buna ilişkin politikayı, öncelikleri, dizgenin maliyetini saptamak amacıyla yapılan kestirme girişimleridir. Bu çerçevede

³³ Hüseyin ERGEN, a.y., s. 14.

³⁴ Neja Tural, “Eğitim Planlaması: Kavram, İlkeler ve Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. XXVII, No: 2, 1997, (Çevrimiçi) <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5795.pdf>, 6 Kasım, 2013.

³⁵ Erdal KÜÇÜKER, a.y., s.10.

eğitim planlaması, eğitim sorunlarının çözüm aracı olmanın yanında, genel ekonomik ve toplumsal değişimin araçlarından biri olarak görüle gelmiştir.³⁶

Dolayısıyla eğitim planlaması, geniş ölçüde eğitim ile sosyo-ekonomik kalkınma arasında bulunan önemli karşılıklı ilişkilerin planlama ilkeleri ışığında geleceğe uzatıldığı bir çabadır.³⁷

Toplum, bireylerden meydana gelmektedir. Bireyler, yaşam içerisinde kişisel istek ve tercihlerini ortaya koymakta özgürdürler. Söz konusu durum, eğitimle ilgili tercihlerin ortaya konmasında da geçerlidir. Devletin de, toplumu oluşturan bireylerden bazı beklenti ve istekleri vardır; yasalar ve kurallar aracılığıyla iradesini ortaya koyar. Toplum–birey arası karşılıklı beklenti ve isteklerin davranışa dönüştürülüp gerçekleştirilmesi için, üyeler ve toplum kendi amaçlarına uygun bir eğitim isterler. İstekler arttığında toplumun ve üyelerin ortak amaçlarını gerçekleştirecek planlı bir eğitim örgütlenmeye başlar. Eğitimin, istek ve ihtiyaçlara uygun olarak örgütlenmesi sürecini, bireyler adına devletin eğitim ve eğitim planlaması ile yükümlü organları üstlenir.³⁸

Eğitim planlamasında başarıya ulaşabilmek için bazı ilkelerin benimsenmesi gerekmektedir;³⁹

- 1) Eğitim planlaması belli bir örgüt/birim isteyen sürekli bir süreçtir.
- 2) Eğitim planlaması; ekonomik ve toplumsal planlamanın ayrılmaz bir parçasıdır.
- 3) Eğitim planlaması sürecinde, ülkenin eğitsel, kültürel, toplumsal ve ekonomik gerçekleri ortaya konulurken bilimsel yöntemler kullanılır.
- 4) Eğitim planlamasında, çözümler üretilirken, gereken insan gücü ve finansman kaynakları gerçekçi biçimde değerlendirilmeli, kısaca amaç araç dengesi sağlanmalıdır.

Bu bağlamda asıl amacın kalkınma olmadığı durumlarda eğitim planlaması ve insangücü planlaması kavramlarına yer verilmesi düşünülemez. Kalkınma planlarında en önemli sorun ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün yetiştirilmesinin planlamasıdır.

³⁶ Erdal KÜÇÜKER, **a.y.**, s.11.

³⁷ Han ve Kaya, **a.g.e.**, s.118.

³⁸ İbrahim Ethem Başaran, **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ankara, Gül Yayınevi, 1996, s. 11.

³⁹ Hüseyin ERGEN, “Türkiye’de Eğitim Planlama Yaklaşımları ve Kullanılan Eğitim Göstergeleri”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. IX, No: 2, 2013, s. 153.

1.3.2.2. İnsangücü Planlaması

İnsangücü planlaması, belli bir dönemde ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerektirdiği insan kaynaklarını daha etkili ve verimli bir biçimde kullanılması amacıyla bilimsel yöntemlerle yetiştirilmesi sürecidir. İnsangücü planlaması başlıca iki amaca yöneliktir: Bu amaçlardan birincisi bireyi, ikincisi toplumu ilgilendirmektedir. İnsangücü planlamasının bireysel hedefi; bireyin fiziksel niteliklerini, verimini ve toplumsal üretime katkılarını içeren tutum ve davranışlarını kapsamaktadır. İnsangücü planlamasının çevreye yönelik hedefi ise, eldeki personelin en etkili ve verimli bir biçimde kullanılmasını temel amaç edinmektedir.⁴⁰

Genel anlamda planlama kavramı; kalkınma, büyüme ve çağdaşlaşma kavramlarıyla birlikte ele alınmakta ve düşünülmektedir. Asıl amacın kalkınma olmadığı durumlarda, insangücü planlaması kavramına yer verilmesi düşünülemez. Bu nedenle özellikle kalkınmakta olan ülkelerde geleceğe yönelik sorunların belirlenmesi, çözümlenmesi, dolayısıyla planlaması büyük önem taşımaktadır. Çünkü anılan ülkelerde, kalkınmada en önemli sorun, ihtiyaç duyulan nitelikli ve yüksek nitelikli işgücünün yetiştirilmesinin planlamasıdır. Kuşkusuz insangücü planlaması, kalkınma planının ayrılmaz bir parçasıdır.⁴¹

İnsangücü planlaması şu özellikleri içermektedir:⁴²

1-Gelecekteki insangücü ihtiyaçlarının tahmini,

2-Var olan insangücü kaynaklarının saptanması ve bu kaynakların optimal bir şekilde istihdam edilip, edilmediklerinin belirlenmesi,

3-Şimdiki insangücü kaynaklarının geleceğin ihtiyaçları doğrultusunda ele alarak, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların önceden görülmesi,

4-İnsangücünün sağlanması, seçimi, eğitilmesi, yerleştirilmesi, yükseltilmesi, geliştirilmesi, desteklenmesi, ekonomik açıdan doyurulması gibi konuların programlanması.

⁴⁰ Lee Deighton, **The Encyclopedia of Education**, New York, The Macmillan Company, 1968, s. 54.

⁴¹ Ronald A. Wykstra, **Education and the Economics of Human Capital**, The Free Press, 1971, s.214-255.

⁴² Hayat Avcı BOZ, "İnsangücü Planlaması", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. XXI, No: 1, 1997, s.477. (Çevrimiçi)
<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/516/6445.pdf>, 22 Aralık 2013.

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmenin sağlanması, saptanan ekonomik hedeflere ulaşılması ile olanaklıdır. Ekonomik hedefler ise, insangücü ve eğitim planlamasını da beraberinde getirir. Belli mesleklerin getirdiği yeterliliklerin saptanması ve bu yeterlilikleri sağlayacak insangücünün eğitimi ve planlaması kalkınma programlarını vazgeçilmez unsurudur.⁴³

Gelişmekte olan ülkeler, Batı ülkelerindeki ekonomik kalkınmanın sürekli bir gelişmenin sonucu olduğu konusunda kuşku duymaktadır. Hatta bu ülkeler, yalnızca ekonomik büyüme ile yetinmeyip, hızlı bir kalkınma istemektedirler. Bunun için plan yapmakta, gelecekte plandan çok şey beklemektedirler. Çoğu için bu kalkınma düşüncesi bir düş değil, bir hedeftir.⁴⁴

Bu bağlamda eğitim, ekonominin yetişmiş insangücü taleplerini karşılayacak önemli faktör olduğuna göre, bilgili, becerikli insangücü yetiştirmek de ekonomiyi hızlandıranın temel yoludur.

1.4. Eğitimin Ekonomik Rolü: Beşeri Sermaye Kuramı

1.4.1. Neo-Klasik Büyüme Modelinde Beşeri Sermaye

Beşeri sermayenin iktisat literatüründe önemli bir yere gelmesinde, özellikle 1960-1990 döneminin büyük bir katkısı olmuştur. Bu döneme kadar gerek büyüme gerekse gelişme teorilerinde hak ettiği yeri bulamayan beşeri sermaye, Neo-klasik iktisada dayanan beşeri sermaye yaklaşımlarıyla birlikte önem kazanmaya başlamış ve içsel büyüme teorileri ile de Neo-klasik temele dayanan modellerin eksiklikleri tamamlanarak beşeri sermayenin literatürdeki etkilerinin sağlamlaşmasına yardımcı olunmuştur.⁴⁵

Eğitimin işgücü piyasasının bir parçası olarak ele alınması ve ekonomik çözümlemelere konu edilmesi Neo-klasik İktisat Kuramı ile başlamıştır. Neo-klasik İktisat Kuramı belli bir eğitim programının kazançlarını, yalnızca, programa devam

⁴³ A.y.

⁴⁴ Mahmut ADEM, a.y., s. 150.

⁴⁵ Muammer Yaylalı, “Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi**, C. XXX, No:1, 2011, s. 30.

eden bireyin program sürecince elde ettiği “yarar” olarak ele alır. Bir başka deyişle eğitim için yapılan bireysel harcamaları “tüketim harcamaları” olarak görür.⁴⁶

Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, işgücünün sağlık ve beslenme alanlarında iyi olma durumu da beşeri sermayenin bir parçası olarak algılanmaktadır.⁴⁷

Beşeri sermaye kuramına ilk teorik katkı sağlayan, beşeri sermaye-büyüme arasındaki ilişkisinin sistematik analizi Schultz tarafından yapılmıştır. Kurama göre; insan kaynakları yatırımları üretimi, dolayısıyla verimliliği arttıran etkili yatırımlardır. Günümüzdeki çalışmalarda Lucas, Rebelo, Mankiw, Romer ve Weil beşeri sermayeyi, fiziksel sermayenin yanında ayrı bir üretim faktörü olarak kabul etmişlerdir.⁴⁸

Eğitim ve bilim alanı için yapılan yatırımların büyümeyi hızlandıran temel faktör olduğu bilinmektedir. Başka bir deyişle, gelişmiş ülkelerin büyümesinin önemli bir bölümü beşeri sermaye yatırımlarındaki artışlar ile açıklanmakta ve bu durum insan sermayesinin önemini açıkça göstermektedir.

Schultz ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli faktörün insan kaynaklarının gelişmesini sağlamak olduğunu ileri sürerek, modern beşeri sermaye teorisinin temelini atmıştır.⁴⁹

Beşeri sermaye teorisi, eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hesaplanmasına yöneliktir. Schultz’un burada beşeri sermaye yatırımları içinden eğitimi kullanmayı tercih etmesinin nedeni, eğitim harcamalarının öğrencinin gelecekteki verimliliği ve kazancını arttırması oranında diğer beşeri sermaye yatırımlarına göre önemli bir yatırım olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁰

⁴⁶ Işıl ÜNAL, “İşgücü Piyasalarında Eğitimsel Niteliklerin Rolü”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.XXIV, No:2, 1991, s.748.

⁴⁷ Metin BERBER, **a.g.e.**, s. 152.

⁴⁸ **A.e.**, s. 153.

⁴⁹ Theodore William Schultz, **Investment in Human Capital**, The Pres A Devision of the Macmillan Company, 1972, s. 10.

⁵⁰ Amiran Kurtkan, **Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları**, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, 2.bs., 1977, s. 63.

Neo-klasik iktisada dayanan beşeri sermaye yaklaşımlarıyla birlikte, beşeri sermayenin ekonomide ve ekonomik büyümede fiziki sermaye kadar önemli bir üretim faktörü olduğu kabul edilmiş ve beşeri sermaye teorisine sistematik bir bütünlük kazandırabilmek için beşeri sermaye kavramı daha detaylı olarak incelenmeye başlanmıştır. Ama beşeri sermayenin yalnızca bir üretim faktörü olarak görülüp, kalkınmaya yönelik açıklamalara katılmaması bu teorilerin bir eksikliği olarak görülmüştür.⁵¹ 1980’li yıllardan itibaren bu eksikliği giderdiğine inanılan içsel büyüme teorilerine dayanan beşeri sermaye modelleri geliştirilmeye başlanmıştır.

1.4.2. İçsel Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye

İçsel büyümenin temel belirleyicilerine bakıldığında bunların, eğitim politikası, sağlık politikası, teknoloji politikası olduğunu, ayrıca; direkt olmamakla birlikte ülkelerin sahip olduğu bölgesel, dinsel ve kültürel faktörlerin de içsel büyümenin temel unsurları arasında yer aldığı görülmektedir. Bu unsurların işleyişi ise şöyle olmaktadır: Eğitim, sağlık ve teknolojik alt yapı yatırımlarına yapılan harcamalar beşeri sermayeyi ortaya çıkarmakta bu da araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yol açmaktadır.⁵² İçsel büyüme modelleri 1990’lı yıllarda P. Romer ve R. Lucas ile başladığı kabul edilmektedir.

1980’li yıllarda eğitim, sağlık, teknolojik yenilikler, devletin yeni işlevleri, bilgi birikimi, finansal yenilikler, ölçek ekonomileri, gelir dağılımı gibi daha birçok unsurun üretim üzerindeki etkilerinin anlaşılması, büyümeyi ve büyümenin belirleyicilerinin farklı bakış açısıyla tekrar ele alınmasını gerekli kılmıştır. Adı geçen değişkenlerin modellenmesi de içsel büyüme olarak karşımıza çıkmıştır.⁵³

Romer modelinde üretilen bilginin göstergesini, ülkedeki mevcut sermaye stoku olarak kabul edilmiştir. Yani, o ülkede önceden ne kadar çok yatırım yapılmışsa o kadar ekonomik bilgi üretilmiş olacaktır. Ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının eğitim ve bilim alanları yatırımlarının artırılması ile sağlamak

⁵¹ Muammer Yaylalı, **a.y.**, s. 28.

⁵² Metin Berber, **a.g.e.**, s. 148.

⁵³ **A.e.**, s. 146.

mümkün olduğunu savunan Romer, bir ülke insan kaynaklarının geliştirmek için daha çok yatırım yaptıkça her yeni yatırımın verimi öncekine göre daha fazla olacaktır.⁵⁴

Sorensen modelinde işgücünün becerisini artıracak tamamlayıcı bir kaynağı daha dikkate almıştır. Bu tamamlayıcı girdi; okul binaları, araştırma laboratuvarları, öğretmenlerin hizmetleri gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Sorensen'in çalışmasına göre bir ekonominin büyümesinde beşeri sermaye birikimini teşvik edici unsurlar arasında eğitim ve teknoloji politikalarının çok büyük bir önemi vardır ve bu iki politika asla birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımlar, beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler yaratacak, büyümeyi çok daha fazla etkileyecektir.⁵⁵

Lucas'ın modelinde ise kalkınmayı etkileyen unsurlar arasında insan kaynaklarının eğitim ve öğrenime harcadıkları zaman yer almaktadır.⁵⁶

Lucas'ın öncü çalışması, beşeri sermayeye önem verilen pek çok içsel büyüme modelinin geliştirilmesine yol açmıştır. Örneğin Sorensen Lucas'ın modelini, sermaye ve işgücü gelirleri üzerinden vergi alan ve yüksek öğrenime sübvansiyon veren veya yüksek öğrenimden harç alan bir hükümet kesimini de modele sokarak genişletmiştir. Böylelikle Sorensen hükümetin, beşeri sermaye birikimi ile ilgili müşevvikler üzerindeki etkisi aracılığıyla ekonominin uzun dönemli büyüme oranını nasıl etkileyebileceğini soruşturmuş ve bir ekonominin optimal büyüme patikasında ilerleyebilmesi için ne gibi bir politika paketi oluşturulması gerektiğini araştırmıştır.⁵⁷

Bu nedenle artan bilim ve teknolojik gelişmeler için bireylere verilecek en iyi eğitim ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri artacağından eğitime ayrılan kaynaklarda artış göstermektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri düşünüldüğünde eğitim

⁵⁴ Paul Romer, "Perspectives on Growth Theory", **Journal of Economic Perspectives**, C. 8, No:1, 1994, s. 56.

⁵⁵ Peter Birch Sorensen, "Human Capital Investment, Government, and Endogenous Growth", **Public Finance Analysis**, 1993, s. 86-89.

⁵⁶ Robert Lucas, "On The Mechanics of Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, No: 22, 1988, s. 76.

⁵⁷ Metin Berber, **a.g.e.**, s.152.

harcamalarına verilen önem değişmektedir. Bir ülke ne kadar gelişmiş ise eğitim harcamalarına ayrılan pay da o ölçüde artmaktadır.⁵⁸ Beşeri sermaye kuramı eğitim ekonomisi araştırmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kurama göre, eğitime yapılan yatırımın artması, bireylerin verimliliklerini artırarak, onların daha yüksek kazanç elde etmesini sağlamaktadır. Emeğin daha verimli olabilmesi için ise, daha fazla eğitim yatırımına gereksinim vardır. Eğitim sistemine düşen görev ekonomik gelişme hedeflerine bağlı olarak, bugün ve gelecekteki iş alanları için, meslek elemanları yetiştirmek üzere eğitim programlarını geliştirmektir.⁵⁹

Dünya ekonomisinde, küresel rekabet gücü koşullarındaki sürekli ve hızlı değişim, hem mikroekonomi hem de makroekonomi düzeyinde tüm iktisadi birimleri bu rekabete ayak uydurmayı zorunlu kılmaktadır. Küresel rekabetin değişen dinamiklerine baktığımızda rekabetin, geleneksel doğal kaynaklar üstünlüğünden, hızla bilim-teknoloji-inovasyon temelli üstünlüğe kaydığını görülmektedir. Bu sebeple, ülkeler, küresel rekabet güçlerini yükseltmek için bilim-teknoloji-inovasyon temelli küresel rekabet stratejileri geliştirmek zorundadırlar. Dolayısıyla, girişimcilerin de artık, tekno-girişimciler olarak dünya ekonomisine entegre olmaları yüksek risklerin yanında yüksek kazanımları da birlikte getirmektedir.⁶⁰

Gelişmekte olan ülkeler, büyümenin temel kaynağı olan bilgi ekonomisinden yararlanmak için, iyi bir planlamayla beşeri sermaye-eğitim, kurumsal etkinlik, bilgi ve iletişim teknolojileri, yenilikçi ve rekabetçi girişimciler alanında gerekli yatırımları yaparlarsa, bilgi devrimiyle bütünleşmiş olacaklardır.⁶¹

Dünya Bankası'na göre, bilginin kullanılması, inovasyon, girişimcilik, ürün tasarımı, yazılım ve Ar-Ge açısından açıkça bilindiği gibi, küresel ekonomide büyümenin anahtar kaynaklarından biridir. Dünya Bankası, ülkelerin bilgi-temelli ekonomik yapılarını ölçmek ve izlemek için Bilgi Değerlendirme Metodolojisi

⁵⁸ Gonca GÜNGÖR, "Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma", **Yöntem ve Ekonomi Dergisi**, C. XX, No: 1, 2013, s.66.

⁵⁹ Nazım ÖZTÜRK, **a.y.**, s. 32.

⁶⁰ Fahri SOLAK ve Ercan SARIDOĞAN, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Sürdürülebilir İktisadi Büyümenin Belirleyicileri", **International Conference On Eurasian Economies**, 2011 s. 260. (Çevrimiçi) <http://www.eecon.info/papers/342.pdf> , 22 Şubat 2014.

⁶¹ Fahri SOLAK ve Ercan SARIDOĞAN, "Türk Cumhuriyetleri'nin İktisadi Kalkınma Sürecinde Bilgi Ekonomisinin Rolü ve Önemi," **Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XXXII, No:1, 2012, s. 187.

(Knowledge Assessment Methodology, (KAM)) geliştirmiştir. Bilgi Değerlendirme Metodolojisi, KAM’a bağlı olarak iki endeks turetilmiştir. Bunlar:⁶²

1. Bilgi Ekonomisi Endeksi (Knowledge Economy Index (KEI))
2. Bilgi Endeksi (Knowledge Index (KI))

Bilgi Ekonomisi Endeksi (KEİ) ülkelerde iktisadi gelişme için bilginin etkin kullanılabileceği bir iklimin olup olmadığını inceler. Bilgi Endeksi (KI), bir ülkenin, bilgiyi, yaratma, uyarlama ve yayma yeteneğini inceler.⁶³

Günümüzde Kazakistan hükümeti ekonomisini güçlendirme sürecindedir. Bilgi ekonomisi endeksi temel bileşenlerine göre, Kazakistan’ın en güçlü olduğu alan eğitimidir. Fakat Tablo 1’deki bilgilere bakıldığında Kazakistan’ın bilgi ekonomisi endeksi temel bileşenlerine göre inovasyon endeksi diğer ülkelere göre düşük olduğu görölmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri ülkedeki internet kullanıcısının oranla düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik 2013 Raporu’ndaki bilgilere göre Kazakistan’ın okullarındaki internet erişimi düşük olduğu bilinmektedir. Özellikle de Kazakistan’ın kırsal yerlerindeki okulların internete erişimi zayıf olduğu bilinmektedir ve çağdaş eğitim sisteminden eğitim almış genç öğretmenler yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra Kazakistan’da bilgili teknik uzmanların yetersizliği sorunu vardır. Bu da genel olarak Kazakistan’ın inovasyon alanındaki gelişmeleri engellemektedir.

Tablo 1. Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bilgi Ekonomisi Endeksinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması, 2012 Yıl

Ülkeler	Bilgi Ekonomisi Endeksi	Bilgi Endeksi	Ekonomik Performans	İnovasyon Endeksi	Eğitim Endeksi	İCT Endeksi
1.Grup						
Kazakistan (50)	5.04	5.40	3.96	3.97	6.91	5.32
Azerbaycan (39)	4.56	4.96	3.36	4.01	5.95	4.93
Rusya (64)	5.78	6.96	2.33	6.93	6.79	7.16
Moldova (89)	4.92	5.13	4.44	4.16	5.79	5.28

⁶² A.y., s. 188.

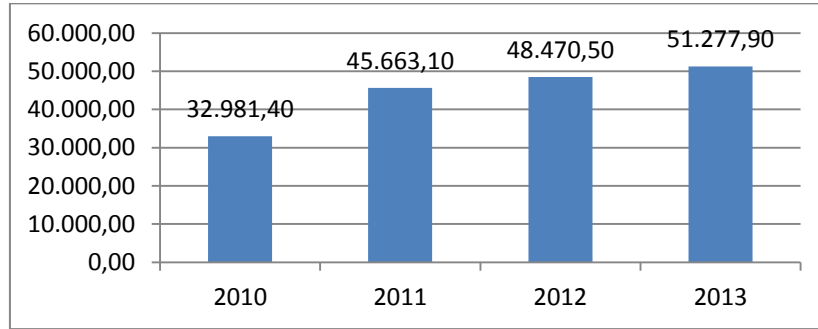
⁶³ A.y.

Ermenistan (79)	5.08	4.84	5.80	4.21	6.96	3.35
2.Grup						
Şili (34)	7.21	6.61	9.01	6.93	6.83	6.05
Türkiye (44)	5.16	4.81	5.55	4.38	5.77	4.77
Meksika (55)	5.07	5.08	4.89	8.59	5.16	4.65
3.Grup						
Almanya (4)	8.90	8.83	9.10	9.11	8.20	9.17
İsveç (6)	9.43	9.38	9.5	9.74	8.92	9.49
Hollanda (8)	9.11	9.22	8.79	9.46	8.75	9.45
Fransa (23)	8.21	8.36	7.76	8.66	8.26	8.16

Kaynak: World Bank, **Custom Scorecards** (KAM 2012) <http://www.info.worldbank.org>

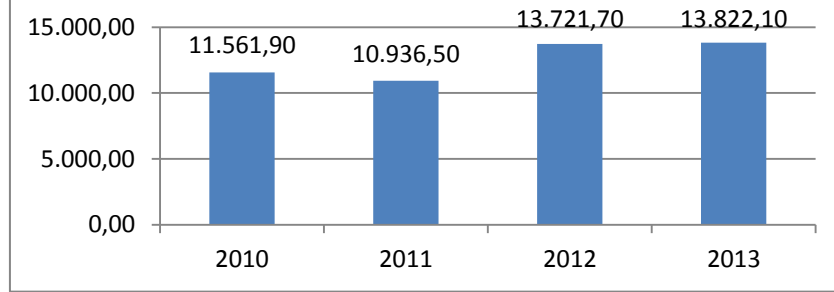
Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığının verilerine göre ülke genelinde eğitim için yapılan harcamaların bir artış içinde olduğu bilinmektedir. Tablo 2 ve 3'e bakıldığında Kazakistan'ın her geçen sene bilim ve eğitim alanları için yatırımlarında bir artış görülmektedir.

Tablo 2. Kazakistan Cumhuriyeti Yükseköğretim Alanı Harcamaları, (Milyon ABD Doları), 2010-2013 Yıllar

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Kazakistan Yükseköğretim Alanında Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması, 2013 Raporu, s. 27

Tablo 3. Kazakistan Cumhuriyeti Araştırma-Geliştirme Harcamaları, (Milyon ABD Doları), 2010-2013 Yıllar

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Kazakistan Yükseköğretim Alanında Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması, 2013 Raporu, s. 27.

Tablo 3’e bakıldığında Kazakistan’ın 2011’deki Ar-Ge harcamalarında düşüş görülmektedir. Ar-Ge harcamalarındaki düşüş Kazakistan’ın 2010’da yaşadığı finansal krizlerden dolayıdır.

Kazakistan’ın bilim ve teknoloji alanında gelişmesini engelleyen problemlerin başında, araştırma alanlarında yaşadığı ciddi sorunlar gelmektedir. Kazakistan’da araştırma-geliştirme kuruluşları var olmasına rağmen bu alanlarda çalışacak araştırma görevli sayısı yetersizdir. Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu bilgilerine göre, 2005’te araştırma-geliştirme alanlarındaki genç nüfusun az olduğu ve araştırma görevlilerinin sayısı 19 000’ iken 2012’de bu göstergenin 10 870’e düşmesi ülke genelinde bilim alanında ciddi sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni araştırma-geliştirme alanlarında uluslararası işbirliğinin yetersizliğidir. “2009-2012 yıllarındaki Ar-Ge için yapılan yatırımlarının GSYİH içindeki oranı Rusya, Ukrayna ile kıyaslandığında düşüktür. Rusya’da %1,2, Ukrayna’da %1,1’iken Kazakistan’da %0,16’dır. Fakat son iki senedeki artış oranı %0,22’ye yükselmiştir. Bu oran gelişmiş ülkelerde daha yüksektir; ABD’de araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH’ ya oranı %2,3, Almanya’da %2,4, Japonya’da %3,0, İsviçre’de %3,7’tir”.⁶⁴

⁶⁴ Erbol Suleymenov, “The Science of Kazakhstan, in the Scientific and Technical Development of the Commonwealth of Independent States”, **Scientific and Technical Information Processing**, 2011, C. XXXIV, s. 132.

Küresel ekonomide rekabet avantajı sağlamak ve bu rekabeti sürdürebilmek bilgi ve teknolojiyi üretebilen, kullanabilen bireylerin yetiştirilmesi ile mümkündür. Hem küresel rekabetin, hem ekonomik kalkınmanın dinamiği olan yükseköğretim ülkelerin geleceklerine de yön vermektedir.⁶⁵

İnsana yapılan yatırımlar ise insanın fiziksel ve düşünsel yeteneklerini geliştirerek daha yüksek reel kazanç elde etme olanağını artırmaktadır. Genel olarak insan sermayesi, bireyin doğuştan sahip olduğu ve sonradan kazandığı niteliklerin değeri olarak ifade edilebilir. İnsanın üretim sürecindeki yerini ise sahip olduğu yetenekler ve nitelikleri belirlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) sanayileşme ve bilgi toplumu olmaya yönelik her iki süreçte de insanın sahip olduğu beceri ve sonradan elde edeceği niteliklerin artırılmasında insana yatırım büyük önem içermektedir.⁶⁶

Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı son dönem verilerine göre kamu eğitim harcamaların daha çok temel eğitim ve yükseköğretim alanı için yatırıldığı bilinmektedir. Fakat okul öncesi eğitim için yapılan yatırımlarını farklı ülkelerle karşılaştırıldığında oranla düşük olduğu görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında okul öncesi eğitim harcamaları miktarı düşük düzeydedir. Devlet okul öncesi eğitime daha çok önem vermelidir, çünkü okul öncesi eğitim çocukların zihinsel gelişmesini sağlar ve gelecekte daha üretken ve verimli olmalarını sağlar. Eğitim düzeyine göre kamu harcamalarının büyük bölümü genel eğitime harcanmaktadır.

⁶⁵ Emel Yıldız, “Üniversitelerin Kalkınmadaki Rolü”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. VI, No: 2, 2011, s. 287.

⁶⁶ Mehtap TUNÇ, **a.y.**, s. 85.

Tablo 4. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim Düzeyine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcamalarının Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması (ABD Doları), 2010-2011 Yıllar

Ülkeler	2011			2012		
	Okul Öncesi Eğitim	Temel Eğitim	Yüksek Eğitim	Okul Öncesi Eğitim	Temel Eğitim	Yüksek Eğitim
Kazakistan	767,5	1825	1540,8	1014,1	2371,6	1563,3
Rusya	v.y	4878	5201	v.y	4071	6758
Estonya	2232	4869	5214	3198	6371	v.y
Şili	3371	2222	6438	3951	6174	6829
Almanya	6119	7841	8534	6887	8606	15390
İsveç	5666	9143	9402	6519	9940	20014

Kaynak: OECD, *Education at a Glance, 2012*; Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı, *Natsionalnyi Doklad, 2013*, (Çevrimiçi) http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf

Tablo 5'te Kazakistan'ın insani gelişme endeksi farklı ülkelerle karşılaştırılmaktadır. Dünya Ekonomik Formunun sunduğu İnsan Kaynakları 2013 Raporuna göre Kazakistan'ın kişi başına GSYİH'sı Azerbaycan ve Moldova gibi ülkelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat Kazakistan'ın ortalama yaşam süreci Azerbaycan ve Moldova gibi ülkelerin altındaki sırada yer almaktadır.

Tablo 5. Kazakistan Cumhuriyeti ve Farklı Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksinin Karşılaştırılması, 2013 Yılı

Ülkeler	Ortalama Yaşam Süreci (Yıl)	Yetişkin Okur/Yazarlık (%)	Birleşik Brüt Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına GSYİH (SGP US \$)
Kazakistan	67	99.7	7	11,973
Azerbaycan	71	99.8	17	9,156
Moldova	71	99.0	12	2,951
Rusya	69	99.7	16	15,177
Almanya	81	-	20	34,766
Fransa	82	-	20	29,819

İsveç	82	-	32	35,134
-------	----	---	----	--------

Kaynak: **World Economic Forum, The Human Capital Report 2013**,
http://www.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf

Eğitimin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı hızlandıran en önemli faktör olduğu bilinmektedir. Ekonomide verimliliğin artırılması nitelikli işgücü ile olasıdır. Eğitim kurumlarında çağdaş teknolojiye uygun bilgi ve becerilerle donatılan bireyler kalkınmanın gerektirdiği nitelikli işgücünü oluşturarak ekonominin hızla kalkınmasını sağlamaktadır.⁶⁷

1.6. Yükseköğretimin Kalkınmadaki Rolü

Yükseköğretim beşeri sermayeyi geliştiren önemli bir yatırımdır. Aslında, beşeri sermayenin en yüksek düzeyde uzmanlaşmış biçimidir ve ekonomik büyümeye katkısı oldukça önemlidir. Bu nedenle yenedünya ekonomisinde “kalkınmanın motoru” olarak görülmektedir.⁶⁸

Geleneksel kalkınma modellerinde eğitim kalkınma üçgenlerinin mutlaka bir köşesini teşkil eder. Dolayısıyla eğitimi ihmal ederek bir kalkınma sağlamak mümkün değildir.⁶⁹

Yükseköğretimin iktisadi kalkınmayı etkileme yolları şöyle özetlenebilir: Ekonominin hızlı sanayileşmesine ve teknolojik ilerlemesine yardım eder, bunun için gerekli olan profesyonel, teknik ve yönetim bilgisine sahip işgücünü yetiştirir. Ülkelerin giderek bilgi ekonomisine ve bilgi toplumuna dönüştüğü günümüzde yükseköğretim sadece eğitilmiş çalışanlar sağlamaz; aynı zamanda bilgi işçileri de yetiştirir. Çeşitli davranış değişiklikleri yaratarak bireylerin sosyalleşmesini, modernleşmesini ve genel olarak toplumun değişmesini sağlar. Dördüncüsü ve en

⁶⁷ Nazım Öztürk, **a.y.**, s. 28.

⁶⁸ Ceyda ÖZSOY, “Türk Yükseköğretim Sisteminin Durumu ve İktisadi Büyüme Performansına Katkısı”, **Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 2, s. 32-33.

⁶⁹ Mustafa Ergün, **a.y.**, s. 11.

önemlisi bilginin yaratılmasını, emilmesini (absorption) ve yayılmasını (dissemination) kolaylaştırır.⁷⁰

Yükseköğretim ülkenin dünya ekonomisindeki pozisyonunu belirler. İşgücü verimliliğini, girişimcilik enerjisini ve yaşam kalitesini yükseltir, sosyal hareketliliği artırır, politikaya katılımı cesaretlendirir, sivil toplumu güçlendirir ve demokratik yönetimi geliştirir. Ekonomik büyüme ise yoksulluğun azalmasını sağlar ve yaşam kalitesini iyileştirir.⁷¹

Yükseköğretimin iktisadi büyümeye katkı sağlaması demek, toplumun her düzeyindeki insanlar için daha iyi bir yaşam standardı demektir.⁷² Ayrıca yükseköğretim mezunlarının gelir düzeyinin yükselmesiyle birlikte devletin de vergi geliri artar, ülkede yatırım ve tasarruflarda da artış görülür. Bu arada toplumun sağlık durumu da iyileşir ve nüfus artış hızı yavaşlar. Yükseköğretim sıralanan bu parasal ya da parasal olmayan etkilerle ya da kişisel ve toplumsal kazanımlarla ülkenin ekonomik kalkınmasına katkılar sağlar.⁷³ Eğitimin ekonomik kalkınmaya etkileri:⁷⁴

- ✓ Mesleki-teknik işgücünü geliştirir;
- ✓ Halkı girişimci, yeniliklere açık, bilinçli tüketici olarak sanayileşmeyi destekleyici olması yönünde eğitir;
- ✓ Eğitilmiş kişi, kaliteli işgücüdür;
- ✓ Eğitilmiş kişi, ülke içinde ve uluslararası dolaşımda daha hareketli bir işgücü oluşturur;
- ✓ Eğitilmiş kişi, teknik, ekonomik ve siyasi kararlar verirken daha doğru ve sağlam kararlar verir.

Yüksek bilgi ve teknolojiyi üretebilen ve kullanabilen nitelikli elemanları yetiştiren üniversiteler genel kalkınma sürecinde önem taşımaktadır.⁷⁵ Bu bağlamda küreselleşme olgusuyla ortaya çıkan bilgi ekonomisinde ve toplumunun en önemli

⁷⁰ Ceyda ÖZSOY, a.y., s. 33.

⁷¹ A.y., s. 34.

⁷² WORLD BANK, **Higher Education of Developing Countries; The Task Force on Higher Education and Society**, Washington, D.C., 2000, s. 92.

⁷³ David BLOOM, "Higher Education and Economic Development in Africa", 2000, s.92.

(Çevrimiçi) <http://www.siteresources.worldbank.org/> , 12 Aralık 2013.

⁷⁴ Mustafa Ergün, "Eğitim ve Kalkınma", **Dicle Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Merkezi, 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu, Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü**, 2011, s. 8, (Çevrimiçi) <http://www.egitim.aku.edu.tr/EgitimveKalkinma.pdf> , 16 Aralık 2013.

⁷⁵ Emel Yıldız, a.y., s. 271.

sermayesi olan “bilgi”nin üretilmesi ve paylaşılmasında, öncelikli sorumluluğu olan üniversitelerin işlevi, rolü, konumu ve kurumsal olarak yeniden yapılanması, dünyadaki tüm ülkelerin birincil gündem maddesi haline gelmiştir.⁷⁶

⁷⁶ Ahmet NOHUTÇU, “Bilgi Toplumunda Yükseköğretim Kurumlarının Yeniden Yapılandırması ve Yönetimi: Başlıca Eğilimler, Gelişmeler ve Bologna Süreci,” **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C. I, No:2, 2006, s. 50.

2. BÖLÜM

DÜNYA GENELİNDE YÜKSEKÖĞRETİM ALANINI YENİDEN YAPILANDIRMAYA İTEN SORUNLAR VE YENİ EĞİLİMLER

2.1. Giriş

Kalkınma, günümüzde sosyal, siyasal ve ulusal kurumlardaki değişimle de içeren çok fonksiyonlu bir kavrama dönüşmüştür.⁷⁷ Yapısal değişimin en önemli stratejik aracı ise eğitim ve eğitim politikalarıdır. Bilgi toplumunun ekonomideki yansımaları olarak ta algılanan küreselleşme sürecinden kopmamak dışlanmamak için başta ekonomide olmak üzere her alanda rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. Bu ise verimlilik artışı ile mümkün olabilecektir. Verimlilik artışının yolu ise çağın ekonominin gerektirdiği nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu da öncelikle nitelik ve nicelik olarak eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması ile mümkün olabilecektir.⁷⁸ Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde ülkelerin yükseköğretim alanında uluslararası standartlar kazanması ve dünyada yaşanan gelişmelere ayak uydurabilmek için yükseköğretim sistemini yeniden yapılandırmaya iten sorunlar ve yeni eğilimler üzerine durulacaktır.

2.2. Sorunlar ve Yeni Eğilimler

Soğuk Savaşın sonlanması ile uluslararası ilişkiler yeni bir döneme girmiştir. Tek bir dünya toplumu, ekonomisi, kültürü, siyaseti ortaya çıktı demek mümkün olmasa da ekonomik, sosyal ve siyasal sınırlar gevşerken⁷⁹ küreselleşme tüm ülkeleri etkileye başlamıştır.

⁷⁷ Muhamed Karataş, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. II, No: 3, 2010, s. 28, (Çevrimiçi) <http://www.edergi.mehmetakif.edu.tr/index.php/sobed/article/viewFile/141/133> , 2 Ocak 2014.

⁷⁸ Ferhat ERARI, “Küreselleşme Sürecinde Eğitimin Kalkınmadaki Önemi”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, No: 1, 2002, s. 242, (Çevrimiçi) http://www.aof20.anadolu.edu.tr/bildiriler/Ferhat_Erari.doc, 22 Şubat, 2014.

⁷⁹ Ramazan Gözen, **Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2004, s.142.

Küreselleşme olgusuyla ortaya çıkan bilgi ekonomisinde ve toplumunun en önemli sermayesi olan “bilgi”nin üretilmesi ve paylaşılmasında, öncelikli sorumluluğu olan yükseköğretim kurumlarının işlevi, rolü, konumu ve kurumsal olarak yeniden yapılanması, dünyadaki tüm ülkelerin birincil gündem maddesi haline gelmiştir.⁸⁰

Bilgi toplumunun gereksinim, beklenti ve talepleri doğrultusunda, üniversitelerin daha fazla öğrenciye ve daha geniş bir yaş grubuna eğitim veren, bölgesel ve ulusal kalkınmaya daha fazla katkıda bulunan, kalite yönetim sistemini içselleştirmiş, yönetsel ve mali özerklikleri olan, saydam, esnek, paydaşlarına hesap verebilen, demokratik yönetim temelinde yapılanmış, performans denetimi ve stratejik planlamayı temel alan etkin ve etkili bilimsel kurumlara dönüşümleri için, farklı düzey ve içerikte stratejiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.⁸¹

20. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmiş ülkelerde bilgi toplumuna ve bilgi ekonomisine geçiş süreci yaşanmaktadır. Küreselleşme, piyasa ekonomisi, hizmetlerinin serbest dolaşımı gibi faktörler yükseköğretim sistemlerinde yeniden yapılanmaya gidilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.⁸²

Piyasada giderek artan nitelikli işgücü ihtiyacına rağmen artan işsizlik oranları yükseköğretime talebi artırmış ve sonuç olarak dünyada yükseköğretime geçiş oranları sayısal olarak giderek artmıştır. Ancak bu yeterli değildir ve öğrenme sürecinin yaşam boyunca sürdürülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁸³

Birey sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş aşamasında önem kazanmış ve bu durum devlet politikalarında da kendisini göstermiştir⁸⁴. Küreselleşmenin bir sonucu da uluslararası standartların önem kazanmasıdır.⁸⁵ Bu doğrultuda farklı eğitim kurumları arasında daha doğru karşılaştırmalar yapabilmek mümkün olabilmektedir.

⁸⁰ Refik BALAY, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, No: 2, 2004, s. 63.

⁸¹ A.y., s. 66.

⁸² TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 10.

⁸³ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 25.

⁸⁴ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 23.

⁸⁵ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 10.

Bireysel farklılıklar değerlendirilerek eğitimde çok yönlü yaklaşımlar ağırlık kazanmaya başlamıştır, eğitim programlarında esneklik ve çeşitlilik artmaya başlamış, eğitim kademeleri arası geçişler kolaylaşmıştır.⁸⁶

Her eğitim kademesinde yabancı dil öğrenmeye yönelik bir talep oluşmaktadır. Eğitim harcamalarında uluslararası bir akışkanlık ortaya çıkmıştır. Öğrenci değişimi ve hareketliliğinde artış eğilimi görülmektedir. Artık yalnızca kamu finansmanına dayanan eğitim anlayışı yetersizliklere yol açmaktadır. Eğitim kurumları bu hareketlilikleri de göz önünde bulundurarak verdikleri hizmette talebe göre değişiklikler yapmaktadırlar. Bu sayede eğitim kurumlarının finansmanında yeni bir kalem ortaya çıkmıştır. Finansman konusunda bir diğer kaynak ise eğitimde özelleşmedir.⁸⁷

Tüm ülkeler tüm özgül farklılıklarına rağmen eğitim konusunda kaynak sorunlardan, ihtiyaçlara cevap veremeyen eğitim politikalarından, öğrenci yığılmalarından şikâyetçidir ve yeni yüzyıla uygun bir yapının geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁸ Eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranları artarken eğitimin finansman kaynakları da değişmekte ve çeşitlenmektedir.⁸⁹

Dolayısıyla üniversiteleri yeniden yapılandırmaya zorlayan nedenler, bilgi – iletişim devrimi ve küreselleşme bilmecesini oluşturan, hepsi birbirine bağlı ve bir araya geldiğinde anlamlı ve açıklayıcı bir içeriğe bürünen, siyasal, ekonomik, toplumsal, yönetsel ve hukuksal bir dizi alandaki değişmelerin de tetikleyicisi olan dinamiklerdir. Gerçekte, yükseköğretim kurumlarındaki değişim, bu nedenlerin hem bir yansıması ve sonucu, hem de kurumların bilgi toplumundaki stratejik rolü ve önemi nedeniyle, bu sürecin etkileyicisi ve yönlendiricisidir.⁹⁰ Bu bağlamda dünya genelinde yükseköğretim alanında karşılaşılan sorunlar şöyle sıralanmaktadır:

⁸⁶ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 28.

⁸⁷ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 14.

⁸⁸ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 12.

⁸⁹ TÜBİTAK, **VİZYON 2023...**, s. 29.

⁹⁰ Ahmet NOHUTÇU, **a.y.**, s.52.

2.2.1. Yükseköğretimin Kitleselleşmesi (Massification)

Son 20 yıldır tüm dünyada yükseköğretim okullaşma oranında büyük bir artış gözlemlenmektedir. Yükseköğretim kurumlarına olan öğrenci talebindeki artış, gelişmiş ülkelerde düşük oranlarda kalırken, gelişmekte olan ülkelerde oldukça yüksek oranlara ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde gözlenen bu artışta, demografik yapıda hızla gelişen genç nüfusun baskısı ve ekonomik beklentileri ile birlikte, devletlerin eğitilmiş genç nüfusun işgücüne katılımıyla birlikte bekledikleri ekonomik kalkınma ve istihdam oranlarında yaratacağı olumlu gelişme beklentileri de önemli rol oynamaktadır.⁹¹

Dünya Bankası, UNESCO ve OECD gibi uluslararası kuruluşların raporlarına göre, dünyada yükseköğrenim gören öğrenci sayısı 1985 yılında yaklaşık 20 milyon iken, 1990'da 26 milyona, 1995'de 38 milyona yükselmiş ve 1995 yılından itibaren hızla artarak, 2001 yılında 85 milyonu aşmıştır. Bu sayının, günümüzde 100 milyonu aştığı tahmin edilmekte, 2020'de ise, 200 milyon düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir. Sonuç olarak, yükseköğretime küresel olarak girişi destekleyen politikalar ve bu yoğun talep sonucu üniversitelerde bir yığılma (massification) belirmiş, bu da yükseköğretimin yönetim ve yapılanmasında köklü bir reform ve dönüşümü beraberinde getirmiştir.⁹²

Yükseköğretimdeki yığılma eğilimleri, yeni üniversite türlerinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlar arasında, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı eğitim modellerinden yararlanarak, kitleli eğitim veren mega üniversitelerin sayılarının artışı dikkati çekmektedir.⁹³

2.2.2. Yükseköğretimin Küreselleşmesi (Internationalization)

Küreselleşme (globalization) ve uluslararasılaşma (internationalization) kavramları, sıkça birbiri yerine kullanılsa da, farklı içerik ve kapsama sahiptirler.⁹⁴

⁹¹ A.y., s.55.

⁹² YÖK, *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, Şubat 2007, s. 14.

⁹³ YÖK, *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, Şubat 2007, s. 15.

⁹⁴ Philip G. Albatch, "Trends in Global Higher Education Tracking an Academic Revolution", **UNESCO World Conference on Higher Education**, Paris, 2009, s.23. (Çevrimiçi) <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/trends-global-higher-education-2009-world-conference-en.pdf> , 10 Ocak 2014.

Ulusal sınırlar arasında sermaye, hizmet, işgücü, teknoloji, bilgi, insan, değer ve düşüncelerin akımını kolaylaştıran küreselleşme ile, ulus-devletler, yükseköğretim hizmeti sunma ve bununla ilgili politika belirleme sürecindeki tekel konumlarını kaybetmişlerdir. Ulusal devletin ve merkezi politika yapıcılarının zayıflamasıyla, devlet dışında yeni hizmet sunucuları ve sunum tarzları doğmuş, yükseköğretim hizmetleri ve işlevlerinde uluslararası yeni işbirliği ve ilişki tarzları gelişmeye başlamıştır.⁹⁵

İşte, küreselleşme ve küreselleşmenin bir aracı ve yansıması olan uluslararasılaşma ile birlikte, yükseköğretim hizmetlerinde “sınırı olmayan” (borderless), “sınırlar arası” (crossborder), “ulus-ötesi” (transnational) veya “sınır-ötesi” (transborder) eğitim gibi olgular ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerle, yükseköğretim kurumları arasındaki kavramsal, disipliner ve coğrafi kopukluk ve sınırlar kaybolmaya başlamış, bu da geleneksel üniversite yapısı ve işleyişinin değişimine neden olmuştur.⁹⁶

Bunun yanında, küreselleşme, sanayi toplumuna ait siyasal, yönetsel, ekonomik ve toplumsal kurum, süreç ve mekanizmaların işlev ve etkinliğini kaybetmesine yol açarak oldukça belirsiz, değişken, karmaşık ve dinamik bir çevrenin oluşmasına yol açmıştır. Görece daha statik, istikrarlı ve öngörülebilir bir çevrede varlıklarını sürdüren yükseköğretim kurumlarının, bu alışık olmadıkları çevrede ayakta kalıp varlık nedenleri (raison d’etre) olan temel eğitim, araştırma/bilgi üretme ve kamu hizmeti sunma işlevlerini sürdürebilmeleri, stratejik bir yönetim benimseyip çevresel değişimlere duyarlı yeni bir kurumsal ve yapısal dönüşümü başarmalarını zorunlu kılmıştır.⁹⁷

Dolayısıyla, yükseköğretim alanındaki hareketliliğin toplumsal sonuçları yanı sıra, çok önemli ekonomik sonuçları olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Almanya, Fransa, Kanada ve ABD gibi ülkeler, öğrenci hareketliliğini seçkin yabancı öğrencileri ileride kendi nitelikli işgücüne katma beklentisi içinde

⁹⁵ A.y., s.24-25.

⁹⁶ Coşkun Aktan, “Yükseköğretimde Değişim: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar”, **Değişim Çağında Yükseköğretim, Yaşar Üniversitesi Yayını**, 2007, s.7. (Çevrimiçi) <http://www.eds.sakarya.edu.tr/FileUploads/UserEIFiles/Uploads/59290ab2-b900-48b4-a694-88cc2772fd1f/file/aktan-trendler.pdf> , 16 Şubat 2014.

⁹⁷ Suat Sungur, “Küreselleşme, İletişim ve Yeni Uluslararası Düzen”, **Beykent Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.I, No: 1, s. 94.

desteklemektedirler. Avustralya, İngiltere, Yeni Zelanda gibi bazı ülkeler ise yabancı öğrencilerden alınan yüksek öğrenim harçları ile ek mali kaynak yaratmak amacını gütmektedirler. Yabancı öğrencilere sunulan yükseköğretim hizmetinin mali büyüklüğünün 1998 yılında 30 milyar doları aştığı ve hizmet sektöründe dünya ticaretinin %3'ünü oluşturduğu tahmin edilmiştir.⁹⁸

2.2.3. Yükseköğretimin Finansmanı

Tüm dünyada bir taraftan yükseköğretime olan talep artışı, diğer taraftan azalan kamu kaynakları, üniversiteleri yeni finansman arayışına getirmiştir. Bu doğrultuda, başlıca aşağıdaki çözüm yolları geliştirilmiştir:⁹⁹

- Yükseköğretim giderlerinin, kamu kesimi yanında diğer paydaşlar tarafından da karşılanması,
- Yükseköğretim kurumlarının gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi,
- Kamu kaynaklarının daha verimli dağıtılması ve kullanılması için yeni yöntemler geliştirilmesi.

Tüm bu zorluklar ve arayışlar, üniversiteleri yeni rekabet ve işbirliği yolları bulmaya, yerel ve küresel yeni ortaklıklar geliştirmeye, performans temelli finansman ve şartlı kontrat gibi market-benzeri finansman mekanizmalarını kullanmaya itmiştir. Sonuçta, işletmeci ve girişimci davranmaya zorlanan yükseköğretim kurumlarının yeniden yapılandırılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰

Yükseköğretimin finansmanı konusunda yaşanan gelişmeler sonucunda genel olarak üniversiteler kamu kaynakları dışında yeni kaynaklar bulmaya zorlanmaktadır. Gelir kaynakları çeşitlendirilmiş ve mali özerklik kazanmış üniversitelerin akademik özgürlüklerinin artacağı bu sayede de tam özerk bir yapıya kavuşabilecekleri öngörülmektedir.¹⁰¹

⁹⁸ YÖK, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s.15.

⁹⁹ YÖK, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s.17.

¹⁰⁰ Lynn Meek, "Market Coordination, Research Manegement and the Future of the Higher Education in the Post-İndusrtial Era", **UNESCO, Forum Occasional Paper Series**, No:5, Paris, 2003, s. 7, (Çevrimiçi) <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0013/001341/134121e.pdf> , 18 Şubat 2014.

¹⁰¹ YÖK, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s.19.

2.2.4. Üniversite Özerkliği (Autonomy) ve Hesap Verilebilirlik (Accountability)

Geleneksel yükseköğretim kurumları aşırı merkeziyetçi bir yapıda, monolitik karar verme mekanizmaları çerçevesinde, topluma karşı hesap verme sorumluluğu olmadan, son derece sınırlı yönetsel ve mali özerkliklere sahip olmak işlevlerin yürütüyorlardı. Küreselleşme ve bilgi toplumunun dinamikleri ile birlikte, üniversiteler, bir taraftan kurumsal, akademik ve mali özerkliğe kavuşup, bu özerklik ve özgürlük karşısında, topluma ve ilgili kuruluşlara hesap verme görevleriyle yükümlenirken, diğer taraftan karar verme yetkilerini diğer toplumsal paydaşlarla birlikte kullanmaya başlamıştır.¹⁰²

Üniversite'nin ortaya çıkışından beri, korunmaya çalışılan temel özelliği özerk bir kurum olmasıdır. Üniversiteden beklenen yaratıcılık, küçük çıkarlara hapsolmemek, uzun erimli bakış açıları geliştirebilme gibi niteliklerinin gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde bu kuruluşların özerk olmasına bağlıdır. Ülkeler, genellikle üniversitelerinin özerk olduğu iddiasında oldukları için bir üniversitenin gerçekten özerk olup olmadığının değerlendirebilmesi somut özerklik kıstaslarına dayandırılmalıdır. Örneğin, OECD üniversite özerkliğini aşağıda özetlenen 8 ölçütü tanımlamaktadır:¹⁰³

1. Gayrimenkul ve diğer donanımların mülkiyetine sahip olabilmek;
2. Borçlanarak fon yaratabilmek;
3. Yaratılan kaynakları, kendi amaçları doğrultusunda bağımsız harcayabilmek;
4. Akademik program ve ders içeriklerini belirleyebilmek;
5. Akademik personelin işe alınmasına ve işten çıkarılmasına karar verebilmek;
6. Çalışanların ücretlerini belirleyebilmek;
7. Öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmek;
8. Öğrenci harçlarını (tuition fee) belirleyebilmek.

¹⁰² YÖK, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, s.20.

¹⁰³ YÖK, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, s. 21.

Üniversite özerkliğini tanımlayan bu sekiz ölçütten beşinin mali, ikisinin akademik ve birinin ise idare özerkliğe ilişkin olduğu ve üniversite özerkliğinin, büyük oranda, mali özerklik ile ilişkilendirildiği gözlenmektedir.¹⁰⁴

Benzer girişimler, hemen hemen tüm sanayileşmiş ülkelerde gözlenmekte, Devlet-Üniversite ilişkileri yeniden düzenlenmektedir. Devlet, mali konularda, desteğini azaltıp, üniversitelerin özerkliklerini genişletmekte, idari ve akademik konularda yönetim ve denetim görevlerini ara kurullara (buffer bodies) devredip, hesap verebilirlik (accountability) ve kalite güvence (quality – assurance) sistemlerini hayata geçirerek, üniversitelerin, mali ve idari işlemlerini ve akademik performanslarını saydam bir şekilde dış denetimlere (external-assessment) açmasını ve topluma hesap vermesini istemektedir. Günümüzde, genellikle özerklik taleplerinin karşılanması ile hesap verebilirliğin artırılması arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁵

2.2.5. Yükseköğretimde Kalite Güvencesi ve Akreditasyon

Uluslararası öğrenci hareketliliği, sınır ötesi üniversiteler ve küreselleşen ekonomide hizmetlerin serbest dolaşımı yükseköğretim kurumlarının ve öğrencilerin sayısındaki hızlı artış sonucu yükseköğretimde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kalite güvencesi sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunla başa çıkabilmek için sanayileşmiş ülkeler 1980’li yıllardan itibaren Ulusal Kalite Güvence Ajansları (National Quality Assessment Agency) kurmuşlardır.¹⁰⁶

2.2.6. Yükseköğretimin Yönetimi (Governance)

Küreselleşme ve bilgi toplumunun öncelik, talep ve beklentilerine, geleneksel merkezi, katı hiyerarşik yapılanmaya dayalı, içine kapalı, gizli, ağır ve yavaş işleyen bürokratik kurum ve kuralların egemen olduğu kamu yönetimi (public administration) anlayışı yanıt verememeye başlamıştır. Tüm dünyada kamu

¹⁰⁴ YÖK, *Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi*, s. 21.

¹⁰⁵ YÖK, *Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi*, s. 22.

¹⁰⁶ YÖK, *Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi*, s. 22.

yönetiminin daha etkin, verimli ve ekonomik çalışması için yoğun çabalar başlamış, bu çerçevede şeffaf ve saydam, katılımcılığa açık, hesap verebilen, kaynakları verimli ve ussal kullanan, kural veya yönetim-odaklı değil vatandaş odaklı, esnek ve yeni koşul ve sorunlara uyarlanabilen yeni kamu yönetimi (new public management) yaklaşımı yaygın kabul görmeye başlamıştır.¹⁰⁷

Yaşadıkları sosyal, siyasal ve toplumsal ortamın bir parçası olan üniversiteler de, bürokratik ve yönetsel yapılanmalarını, bu modern yönetim teknik, mekanizma ve süreçlere uyarlamak gereksinimi/baskısı duymuşlar ve sundukları hizmetin ve işlevlerinin gereklerine uygun biçimde, bu doğrultuda yeniden yapılandırma arayış ve girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır.¹⁰⁸

Yükseköğretimin yönetimi konusunda farklı ülkelerde farklı yöntemler uygulanmaktadır. Bu konuda yaygınlaştırılmaya çalışılan yaklaşım merkezi bir birim tarafından planlanmayıp özerk üniversitelere olanak sağlayan yaklaşımdır. Akademik, yönetsel ve mali özerklik, üretkenlik ve kalite, etkin kaynak kullanımı, saydamlık, hesap verebilirlik, farklılaşma, esneklik, katılımın sağlanması gibi konular önem kazanmaktadır.¹⁰⁹

2.2.7. Üniversite Sistemine İlişkin Yönetişim Yaklaşımlarının Sistem İçinde Az Sayıda Araştırma Üniversitesinin Sivrilmesine Olanak Vermesi

Üniversitelerin kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle her bir üniversitenin büyük çaplı araştırma çalışmalarını yapamaması sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da araştırma ve öğretim faaliyetleri birbirinden ayrılırken sınırlı kaynaklarla hareket eden üniversiteler araştırmadan çok öğretim faaliyetlerine yönelmeye başlamıştır.¹¹⁰

Üniversitenin en temel görevi ve işlevi olarak sayılan araştırma etkinliği günümüzde yükseköğretim kurumlarının en önemli ve prestij kaynağı haline gelmiştir. Bugün bilim akademileri ya da yüksek teknoloji enstitüleri,

¹⁰⁷ Coşkun Aktan, a.y., s. 8.

¹⁰⁸ A.y., s. 9.

¹⁰⁹ YÖK, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, s. 159-160.

¹¹⁰ YÖK, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, s. 27.

yükseköğretimin en önemli kurumlarından biri haline gelmiştir. Bunda kuşkusuz, bilgi toplumunda bilgi ve teknoloji üretmenin, ekonomik gelişme ve ulusal kalkınma için etkili olduğunu, bu anlamda üniversitelerin ekonomik ve sosyal kalkınmanın endüstrisi olduğunu göz ardı etmemek gerekir.¹¹¹

Günümüzde Avrupa Birliği'nin büyük ölçekli ve önemli araştırma projelerinin kabulünde farklı ülkelere, üniversitelerden ve disiplinlerden araştırmacıların işbirliğinin bir önkoşul olarak istenmesi araştırma biçimlerindeki yeniliklerin, üniversitelerin yapılanmalarında dönüşüme yol açacağı savını doğrulamaktadır.¹¹²

2.2.8. Yükseköğretim Hizmetlerinde İkili Yapı (Düalite)

1980'lerle birlikte sosyal refah devletinden neo-liberal politikalara geçişle başlayan ve 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla hızlanan ekonomik liberalleşmeyle birlikte eğitim, sağlık gibi bazı geleneksel kamu hizmetleri, devlet tekelinden çıkarılarak özel kesim tarafından da sunulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, o zamana dek bir kamu malı sayılan ve ABD dışında diğer ülkelerde kamu sektörü tarafından sunulan yükseköğretim hizmeti, hızla özel sektör tarafından da kurulup işletilmeye başlanmıştır. Yükseköğretim hizmetinin özelleşmesi, üniversite yapılarında bir düaliteye neden olmuş, pek çok gelişmekte olan ülkede özel yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci oranı %50'lerin çok üzerine çıkmıştır. Bugün dünya genelinde bu oranın %30 olduğu tahmin edilmektedir.¹¹³

Özel sektörün yükseköğretim hizmeti sunumunun kontrolsüz ve hızla büyümesi sonucu, üniversitelerin eğitim hizmetlerinin kalitesi ve güvenilirliği azalmış, kar amacıyla denetimsiz biçimde ticarileşmesine neden olmuş, bu durum yükseköğretim hizmetinin kamu hizmeti olma niteliğinin kaybolmasına ve mesleki yeterlilik (accreditation), akademik tanınmanın (academic recognition) bulunmayışı gibi pek çok problemin doğmasına yol açmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ **Report on Trends and Developments in Higher Education in Europe**, UNESCO, Paris, 2003, s.21, (Çevrimiçi) <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0013/001303/130336e.pdf> , 20 Şubat 2014.

¹¹² A.y., s. 59.

¹¹³ A.y., s. 60.

¹¹⁴ YÖK, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s.41.

Dolayısıyla dünyada bir yandan yükseköğretim alanındaki yığınlaşma, öte yandan refah devletinden uzaklaşma eğilimlerinin yaşanması, yükseköğretim kurumlarının kurulması ve işletilmesinde özel kaynakların kullanılmasını gündeme getirmiştir.¹¹⁵

Kamu kaynakları ile yükseköğretimi finanse edemeyen gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşan özelleşme eğilimi ortaya çıkmış ve bu eğilim denetimsiz bir şekilde hızla büyümüştür. Bunun bir sonucu olarak yükseköğretimin kamu hizmet olma niteliği kaybolurken aynı zamanda mesleki yeterlilik, akademik tanınma gibi konularda sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹⁶

2.3. Yükseköğretim Kurumlarının Yeniden

Yapılandırılmasında Avrupa Deneyimi: Bologna Süreci

Avrupa üniversitelerinin ABD'dekilere oranla giderek geri kalan konumları, 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde (MDAÜ) patlayan yükseköğretim talebi ve bunun sonucunda kar amacıyla denetimsiz ve sınırsız biçimde ortaya çıkan özel üniversitelerin eğitimi ticarileştirip kaliteyi düşürmesi sonucu, Avrupa'da yükseköğretim sistemlerinin uyumlaştırılıp yakınlaştırılması zorunluluğu doğmuştur. Bu gelişmeler ve sorun alanları, Avrupa'da Bologna Sürecine giden yolu açmış ve ortak bir Avrupa Yükseköğretim Alanı (AYA) oluşturulması projesi uygulanmaya koyulmuştur.¹¹⁷

2000 yılında Lizbon'da yapılan toplantıda alınan karara göre, Bologna sürecinin siyasal ve ekonomik amacı, küresel dünyada birleşerek ve genişleyerek ortak tek bir pazar haline gelen Avrupa Birliği'nin, sürdürülebilir ekonomik kalkınma becerisi ile vatandaşlarına daha iyi iş, yaşam kalitesi ve sosyal bütünlük

¹¹⁵ YÖK, *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, s.20.

¹¹⁶ YÖK, *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, s. 19.

¹¹⁷ Arman Erdoğan, *Türk Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırma Çalışmaları, Küresel Eğilimler ve Uluslararasılaşma Çerçevesinde Değerlendirmeler*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Mart, 2013, s.28.

sağlayarak “dünyadaki en yarışmacı ve dinamik bilgi tabanlı ekonomik gücü yapılması” olarak tanımlanmıştır.¹¹⁸

AYA’nın oluşturulmasında önemli bir adım 1998 yılında Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere’nin yükseköğretimden sorumlu Bakanları tarafından Sarbonne Ortak Deklarasyonunun yayımlanmasıdır. Sarbonne Deklarasyonundan bir yıl sonra 19 Haziran 1999’da 29 Avrupa ülkesinin yükseköğretimden sorumlu Bakanları Bologna Deklarasyonunu imzaladılar. Bologna Ortak Deklarasyonu’nda 25 Mayıs 1998 Sorbonne Bildirisine atıfta bulunarak;¹¹⁹

1. Lisans ve Lisansüstü kademelendirilmiş bir sistem oluşturulması,
2. Avrupa Kredi Transfer Sistemi’nin (ECTS) benimsenmesi ve sömestr sistemine geçilmesi,
3. Öğrenci, öğretim elemanları, araştırmacı ve idari personelin serbest dolaşımını kısıtlayan unsurları kısıtlayan unsurları ortadan kaldırarak hareketliliğin artırılması,
4. Akademik dereceler için farklı yerlerde tanımlanabilir, karşılaştırılabilir olmayı sağlayacak eğitim içeriğini özetleyen “”diploma eki” verilmesi,
5. Yükseköğretimde kalite güvencesini sağlamak için Avrupa ülkeleri arasında işbirliği yapılması,
6. Yükseköğretimde bulunması gereken Avrupalılık bilincinin artırılması,
7. Yükseköğretim kurumlarının eğitim ve araştırmalarında Avrupa’ya özgü konulara gerekli ağırlığı vermesi kararları alınmıştır.

Dolayısıyla 21. yüzyılda üniversitelerin, bilgi ekonomisinin ve toplumunun öncelik, koşul, gereksinim ve taleplerine göre yeniden yapılandırılmaları, tüm ulusların ve uluslararası oluşumların öncelikli ve kritik gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Kurumsal, siyasi ve yönetsel zihniyet ve kültür değişikliğine gidilmeden, teorik olarak kusursuz bile görünseler, yenileşmelerin ve reform girişimlerinin başarı şansı yoktur.¹²⁰ Dünya genelinde yükseköğretim alanında

¹¹⁸ Dennis Farrington, **Legislative Initiatives in the Context of the Bologna Process: A Comparative Perspective, Paper on Higher Education**, UNESCO, Bucharest, 2005, s.11.

(Çevrimiçi) <http://www.herdata.org/public/Farrington.pdf> , 22 Şubat 2014.

¹¹⁹ YÖK, **Türk Yükseköğretim Stratejisi**, s. 28.

¹²⁰ Ahmet Nohutçu, **a.y.**, s. 63.

yaşanan bu dönüşümler ve sorunlar Sovyet sonrası Kazakistan'ı da etkilemiştir. Kazakistan hükümeti yükseköğretim alanında yaşanan yapısal değişimleri kalkınma sürecinin paralelinde yürütmektedir.

3. BÖLÜM

SOVYET SONRASI KAZAKİSTAN'IN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

3.1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması, 20.yüzyıl tarihi içinde 1917 Ekim Devrimi kadar sarsıcı bir etkiye sahiptir. 1917 Devrimi dünyanın gidişinde nasıl önemli bir değişikliğe neden olduysa, Sovyetler Birliği'nin dağılması da, başta sosyalist coğrafya olmak üzere, tüm yerkürede önemli sonuçlar doğurmuştur. Eski Sosyalist Blok ülkelerde ekonomiden siyasete, kültürden eğitime, tarımdan müziğe değin tüm bir toplumsal alan baştan aşağı yeniden yapılandırılmaya başlanmış ve bu yapısal dönüşüm sürecine genel bir kabul ile “geçiş” adı verilmiştir.¹²¹

Sovyet döneminde Birlik bütçesine en fazla katkı sunan Orta Asya cumhuriyeti olan Kazakistan, İMF'in Şok-Terapi politikalarını izleyerek,¹²² bu geçiş döneminde piyasa ekonomisini yönetebilen iş gücü yetersizliğinden hem iç politikasında hem de dış politikasında sorunlar yaşamıştır. “Piyasa ekonomisine geçişte halkın %50 den fazlası yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin edilmektedir. 1991-1995 yılları arası 1990 yılı ile karşılaştırıldığında GSYİH %38,5, ücretler oranı %69,9, emeklilik maaşı oranı %77,3 azalmıştır”.¹²³

Eğitimde kalite, iş gücünde verimlilik kazanmak amaçlı Kazakistan hükümeti 1991'de yükseköğretim alanını yeniden yapılandırma sürecine başlatmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde Kazakistan'ın Sovyet sonrası yükseköğretim alanının yeniden yapılandırma süreci ve reform sürecinde ortaya çıkan eğitim sistemindeki sorunlar incelenecektir. Ayrıca bu bölümde Kazakistan'ın rekabet edebilme gücünü artırmak için bilgili işgücü yetiştirmek ve yükseköğretim alanını

¹²¹ Hakan Güneş, “Sovyet Sonrası Orta Asya’da Kalkınma Modelleri: Yapısal Dönüşümün Karşılaştırılmalı Analizi”, **Kalkınma ve Küreselleşme, Araştırma Dizisi, Ankara, Bağlam Yayıncılık**, 2004, s. 315.

¹²² A.y. s. 330-331.

¹²³ Marat Kenjegzuin, **Ekonomiçeskie Reformı v Kazakhstane: Etapı, Problemi, İtogi**, Almatı, Ekonomika i Statistika, 2001, s. 40.

dünya genelindeki gelişmelere uydurmak hedefiyle 2010'da Bologna Sürecine katılmasına değinilecektir.

Dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan sorunlar farklı ülkeleri farklı yollarla etkilemektedir. Fakat dünya genelinde yükseköğretim alanını reform sürecine iten sorunların başında yine II. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşan kalkınma süreci ve yükseköğretim alanının küreselleşmesi sonucunda gelen dönüşümler gelmektedir. Kazakistan'ın yükseköğretim alanında başlattığı reform süreci ve Bologna Sürecine katılması sonucunda yükseköğretim sistemi köklü değişiklikler yapmıştır.

Kazakistan'ın Bologna Sürecine katılması ile ülkede öğrenci ve öğretmen hareketliliği, bilimsel staj hareketliliği artmaktadır. Yükseköğretim alanında başlatılan reform süreci eğitim sisteminde kalite güvencesini etkileyen sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların başında Kazakistan'daki çok sayıda özel üniversitelerin olması gelmektedir. Bu da Kazakistan'da yükseköğretim kurumlarının özelleşmesi sorunu yaratmaktadır.

Günümüzde Kazakistan hükümetinin yükseköğretim sisteminde kalite güvencesini artıran üniversitelerin başında L.N. Guilev Avrasya Milli Üniversitesi, Al-Farabi Kazak Devlet Milli Üniversitesi, Abay Kazak Milli Pedagojik Üniversitesi, Kazak-İngiliz Teknik Üniversitesi, Süleyman Demirel Türk-Kazak Uluslararası Üniversitesi gelmektedir. Ayrıca yeni açılan Nazarbayev Üniversitesi de bu üniversiteler arasında yer almaktadır.

“Nazarbayev Üniversitesi Kazakistan'ın ilk Batı stilinde açılan ve uluslararası akademik standartlarda eğitim sunan üniversitedir. Nazarbayev üniversitesinin açılması Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki reform sürecinde yaptığı önemli adımlardan biridir”.¹²⁴

¹²⁴ Rafis Abazov, a.y.

3.2. Kazakistan'ın Yükseköğretim Reformu

Sovyet sonrası Kazakistan'ın yükseköğretim alanını yeniden yapılandırması bir zorunluluk haline gelmiştir. Yükseköğretim sisteminde eskiden kalma eğitim programların yerine yeni sisteme uygun eğitim programları uygulamak, yükseköğretim alanında kalite güvencesini artırmak ve yükseköğretim alanını dünya standartlarına göre uydurmak amaçlı 1991'de yükseköğretim alanında reform sürecine başlatmıştır.

Dünya'da yükseköğretimde 1980'li yıllardan başlayan ve halen devam eden bir reform dalgalanması söz konusudur. Reform çalışmaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli öncelikli konularından olmuştur. Bunun nedenlerinden birisi, eğitimin kalitesini artırmak, diğer neden ise nitelikli eğitimle sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.¹²⁵

Herhangi bir eğitim sisteminin incelenmesinde ilk akla gelecek konulardan birisi eğitimde yapılan reformlardır. Eğitim reformları bir ülkenin eğitim sisteminde yapılan değişikliklerdir.¹²⁶

Gelişen küreselleşme sürecinde ülkelerin rekabet edebilirliğinin yükseltmenin stratejik kaynağını oluşturan eğitim sistemlerinin rolü ise gittikçe büyük bir önem kazanmaktadır.¹²⁷

Küreselleşme süreci, Sovyetler Birliği'nin anlayışının aksine, sonuçlarda bir eşitliği değil başlangıç koşullarında bir eşitliği, fırsat eşitliğini mümkün kılmaktadır. Bu durum ise geriden gelenlerin hızlı büyümesi, aradaki mesafeyi kapatması, yaratıcılık ve yenilikçiliğin önünün açılmasına olanak vermektedir. Küreselleşme sürecinin siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel boyutları olmakla birlikte, tüm bunlar

¹²⁵Yüksel Gündüz, "Yükseköğretim Örgütlerinde Değişim ve Yenileşmeye İlişkin Akademik Algılamalar", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XXII, No: 43, 2013, s.50.

¹²⁶ İrfan Erdoğan, **Karşılaştırılmalı Eğitim, Çağdaş Eğitim Sistemleri**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1995, s.39.

¹²⁷ Oksana Manalova, "Küreselleşme Sürecinde Rus Yükseköğretimi", **Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar**, İstanbul, 2011, C.I, s. 638.

içersinde en büyük öneme sahip olan şüphesiz küreselleşmenin ekonomik boyutudur.¹²⁸

1997’de “Kazakistan – 2030” kalkınma stratejisi hayata geçirilmiştir. Hedef: Kazakistan’ın 2030 yılında dünyanın dört büyük ülkesinden, gelişmiş ekonomisinden birisi olmasıdır.¹²⁹ “Kazakistan 2030” kalkınma stratejisinin uygulanışından sonra ülkede yükseköğretime olan talebin arttığı görülmektedir. Hem devletin hem de öğrencilerin taleplerinin artması Kazakistan’ın yükseköğretim kurumlarına farklı görevler üstelemiştir. Bu bağlamda Kazakistan yükseköğretim sistemini hem dünya genelinde yaşanan değişim, dönüşümlere uydurmak hem de uluslararası alanda kendi saygınlığını kazanmak için reform sürecine başlatması ülke geleceği için önemli görülmüştür.

Kalkınma planlarında yükseköğretim sistemine ve eğitim yatırımlarına önem veren Kazakistan hükümetinin yükseköğretim alanında yapılan reform süreci beş döneme ayrılmaktadır. Yükseköğretim alanındaki reform süreci şöyle sıralanmaktadır:

3.2.1. Reform Sürecinin Gelişme Dönemleri:

3.2.1.1. I. dönem - 1991-1994: Yenilenme

Bu dönemde Kazakistan’ın yükseköğretim sistemine ilişkin yeni yasaları oluşturuldu ve düzenleyici kararları alındı. Bu doğrultuda yükseköğretim kurumlarını hem nitelik hem de nicelik açısından geliştirmek amaçlanmıştır.

Kazakistan’ın eğitim sistemi bazı reformlar sonucunda SSCB’nin eğitim sistemini miras olarak almıştır. Sovyet eğitim sisteminden modern ve dünya standartlarına uygun eğitim sistemine geçiş bu aşamada yapılan ilk adımlardan biridir. Bu yönde atılmış ilk önemli adım 1994 yılında yükseköğretimde iki basamaklı (lisans ve yüksek lisans) eğitim sistemine geçmesidir. Bu gelişmeler

¹²⁸ Esra Karapınar, “Küresel Dünyada Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Konumu”, **İnternational Conference of Eurasian Economies**, 2010, s. 76, (Çevrimiçi) <http://www.econ.info/papers/124.pdf> , 20 Mart, 2014.

¹²⁹ Hakan Güneş, **a.y.**, s. 340.

doğrultusunda 1991-1993 yıllar arasındaki dönemi yenilenme dönemi olarak değerlendirilmektedir.

Kazakistan hükümetinin iki basamaklı yeni eğitim sistemine geçişteki temel amaç dış ülkelerle diplomatik ilişkilerini yönetebilen ve piyasa ekonomisinde çalışabilen çağdaş eğitim sisteminden eğitim görmüş iş gücü yetiştirmektir. Kazakistan'ın yükseköğretim sisteminde gerçekleşen bu ilk gelişme ülkenin kalkınma sürecine kattığı ilk katkıdır.

Kazakistan hükümetinin piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı sorunların biri uzman ve kadro eksikliğidir. Özellikle de mühendislik ve teknik eğitim uzmanları yetersizdi. Bu sorunların çözümü için yapılan gelişmeler özellikle de Kazakistan-2030 uzun vadeli kalkınma stratejisinin hayata geçirilmesi sonrası yaşanmıştır.

3.2.1.2. II. dönem - 1995-1998: Program Geliştirme

Bu dönemde, Kazakistan hükümetinin tüm yükseköğretim kurumlarının yönetim sistemi yeniden yapılandırıldı. 1995'te yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini düzenlemeye ilgili yeni yasalar düzenledi ve 1995 - 1997 yıllar arasında yükseköğretim kurumlarında 310 meslek üzerine uzman hazırlama programı geliştirildi. Bu dönemde uzman ve kadro eksikliğini tamamlamayla ilgili bazı gelişmeler yapılmıştır.

1997'de Kazakistan-2030 uzun süreli kalkınma stratejisinin hayata geçirilmesi ile Kazakistan'ın piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı uzman ve kadro eksikliği tamamlama ön plana çıkmıştır.

Bu bağlamda Bolaşak yurtdışı eğitim programı kapsamında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bolaşak programı kapsamındaki mesleklerin %60'ı mühendislik ve teknik mesleklere değiştirmiştir. Oysa 1994-1997 yıllar arasında Bolaşak programı kapsamında yurtdışında eğitim alanların basım olarak ekonomik ve sosyal bilim dalları üzerinde eğitim aldıkları belirtilmiştir.

Bir ülkenin kalkınabilmesi ve sanayileşmesindeki en önemli faktörlerden biri iyi yetişmiş mesleki ve teknik yeterliliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla Kazakistan hükümeti bu dönemde ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkısı olacak kadroları hazırlamak ve çeşitli dallarda uzman yetiştirmek için üniversitelerde yeni bölümler açmıştır. Özellikle mesleki ve teknik mesleklerin sayısını arttırmak amaçlanmıştır.

Kazakistan'ın reform süreci ile yükseköğretim alanında yaşanan bu gelişmelerin tek nedeni piyasa ekonomisine gerekli nitelikli iş gücü yetiştirmek olmayıp bunun yanı sıra dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan dönüşümlerden de etkilenmektedir.

Dünyada yükselen demokratikleşme talepleriyle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi anlayışı ön plana çıkmış, merkezdeki yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi düşüncesi tartışılmaya başlanmış ve bu tartışmadaki temel unsurlardan biri eğitim olmuştur.¹³⁰ Bu bağlamda Kazakistan hükümetinin yükseköğretim hizmetindeki yerelleşme, reform sürecinin üçüncü aşamasında gerçekleşmiştir.

3.2.1.3. III. dönem - 1999-2004: Desantralizasyon

Üçüncü dönem 1999-2004 yıllarını kapsamaktadır. Kazakistan'ın yükseköğretim hizmetlerinin sunumunda yaşanan en önemli değişiklikler bu döneme aittir. Bu dönemde yükseköğretim alanında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Yükseköğretim sektöründe mal ve hizmet sunumunda yeni bir eğilim olan desantralizasyon¹³¹ Kazakistan'ın yükseköğretim alanında 1999'da gerçekleşmiştir.

1999'da Kazakistan'ın yükseköğretime kabul koşulları kökten değiştirildi ve Tek Ulusal Testi projesi uygulandı. Kazakistan'ın her hangi bir yükseköğretim kurumlarında eğitim almak isteyen herkes için Kazak Milli Testinden (ENT) başarılı olması şartı onaylandı. Bu doğrultuda bu dönem yeniden yapılandırma dönemi olarak

¹³⁰ Özden ÖLMEZ, "Eğitim Yönetiminin Yerelleşmesi Sürecinde Bir Uygulama", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XI, No: 21, 2011, s.154. (Çevrimiçi) <https://edergi.mehmetakif.edu.tr/index.php/efd/article/viewFile/190/246> 12 Şubat 2014.

¹³¹ Coşkun Aktan, **a.y.**, s. 7.

nitelenmektedir. Günümüzde Tek Ulusal Test aynı zamanda eğitim sistemindeki Kazak Modeli olarak da adlandırılmaktadır.

Dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan dönüşümler ve eğitim alanındaki modernleşme etkileri Kazakistan'ın da yükseköğretim alanında gelişmiştir. Dünya genelinde yükseköğretim alanında yaşanan modernleşme hareketinin temel aktörü Avrupa olduğu görülmektedir. Kazakistan hükümeti yükseköğretim sistemi Bologna sürecinin temel hedeflerinden biri olan üç basamaklı (lisans ve yüksek lisans, doktora) eğitim sistemine 2004'te geçmiştir. Bu doğrultuda yükseköğretim alanındaki modernleşme döneminin başlangıcı üçüncü aşamanın son yılında görülmektedir.

3.2.1.4. IV. dönem - 2005-2010: Modernleşme

Bu dönem Kazakistan'ın yükseköğretim sisteminin modernleşmesi dönemidir. 2007'deki yeni eğitim yasası tasarlanmıştır. Kazakistan hükümeti eğitim sistemini Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü sunan uluslararası standartlara uyumlu olarak belirlenen sınıflandırma sistemine göre beş eğitim düzeyini uygulamıştır. Başlatılan eğitim düzeyleri şöyle sıralanmaktadır: okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul, temel eğitim, yüksek eğitim.

Bu dönemde gerçekleşen önemli değişikliklerin biri Kazakistan'ın Bologna sürecine katılmasıdır. Avrupa'da tek yüksek eğitim ortamının oluşumunu öngören ve 1999 yılında başlamış olan Bologna sürecine Kazakistan 2010 yılında katıldı. Bologna sürecine katılmasındaki temel ilkeler: ülke ekonomisinin gelişim ihtiyaçlarına uygun yüksek eğitilmiş personele duyulan ihtiyacın karşılanmak, nüfusun modern ihtiyaçlara cevap veren yükseköğrenim görmek imkânlarının sağlanması için ekonomik ve sosyal açıdan etkin yükseköğretim sisteminin oluşturmak.¹³²

¹³² Bakıtzhan Jumagulov, "Kazakistan'ın Eğitim Alanında Gelişmeler", **Al-Farabi Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 3, 2012, s. 56. (Çevrimiçi) <http://federalbook.ru/files/FSO/soderganie/Tom%208/IV/Gumagulov.pdf>, 12 Mart 2014.

Kazakistan hükümetinin uluslararası eğitim programlarına katılımı 2010'dan itibaren artmıştır. Uluslararası eğitim programları arasında Tempus, Erasmus Mundus, İNSPIRE programlarının yer aldığı görülmektedir.

Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki uluslararasılaşma 2011'de Bolaşak programı kapsamında artmıştır. 2011'den itibaren Bolaşak programı kapsamında akademik hareketliliğin arttığı bilinmektedir.

3.2.1.5. V.dönem - 2011-2015: Uluslararasılaşma

Bu dönemde, artık dünyanın en gelişmiş 30 ülkesinden biri olma ve rekabet gücünü artırma konusunda yükseköğretimi bir araç olarak kullanmayı hedefleyen Kazakistan Cumhuriyeti, akademik hareketliliği hızlandırmasıyla ve gelişmiş ülkeler ile tecrübe değişikliği yapma sonucunda elde edilen gelişmeler ile dikkat çekmiştir. Yurtdışı Bolaşak yükseköğretim programı ile 2011 senesinden itibaren yükseköğretim kurumlarında, sanayide, özel, devlet şirketlerinde çalışan meslek sahiplerini yurtdışına stajların kapsamını arttırmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti yükseköğretim sisteminin yeniden yapılandırma programları sonuçlarını elde etmede henüz başlangıç aşamasındadır. Özellikle hedeflenen yükseköğretim sistemini yeniden yapılandırma kapasitesi dikkate alındığında hem iç etkenli (ulusal reformlar) ve hem dış etkenli (Bologna süreci) reformlar yolunda Bologna Sürecine katılmasından sonraki tarihler, dönüşümün nihai sonuçlarının alınmasında önem kazandığı görülmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti uluslararası arenada kendi saygınlığını yükseltmek ve ulusal kimliğini korumak için eğitim sistemini sürekli yenilemesi önemli görülmektedir.

Böyle bir rekabet ortamında daha iyi ve kaliteli eğitim almış insanlar uluslararası zeminde kendini yetiştirmek bir yana ülke kalkınmasının temel kaynağı olmaktadır. Bunun için Kazakistan hükümeti bağımsızlığından bu yana eğitim alanındaki hamlesi devam etmektedir.

Kazakistan hükümetin 1991'den bu yana süren yükseköğretim alanındaki reform süreci sonunda bir takım köklü değişiklikler gerçekleştiği de görülmektedir.

3.2.2.Reform Sürecinde Yükseköğretim Sisteminde Yapılan Köklü Değişiklikler

Yükseköğretimin ilk hedefi, bireylerin yaşamları boyunca kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve zihinsel potansiyellerini en üst düzeyde kullanabilecekleri donanım ile yetişmelerini, böylelikle yaşadıkları topluma katkıda bulunmalarını ve kişiliklerinin tam ve özgürce geliştirmelerini sağlamak olmalıdır. İkinci hedefi ise, bilginin artmasını ve anlaşılıp paylaşılmasını sağlayarak ekonomi ve topluma yararlı olarak kullanılabilmesine olanak vermesidir. Üçüncüsü ise yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde uyumlu ve sürdürülebilir bilgi temelli ekonominin koşullarını oluşturmak ve dördüncü hedefi olarak da demokratik bir toplum ve bireylerin kendilerini özgürce geliştirebilecekleri bir yurttaşlık anlayışının oluşmasına katkıda bulunmasıdır.¹³³

Kuşkusuz, toplumların gelişmesi, onurlu, uygar koşullara kavuşmalarının üniversitelerin bu işlevlerini yerine getirebilmeleridir. Bu da, yükseköğretim kurumlarının siyasal, ekonomik, kültürel bir dizi alanda yaşanan dönüşümlere uygun ve koşut olarak, giderek belirsizleşen, dinamik, karmaşık ve değişken bir çevrede gerçekleştireceği yapısal, işlevsel ve kurumsal yeniden yapılanma ve dönüşümlerine bağlıdır.¹³⁴

Eğitimde liberalleşme politikaları tüm dünyada 1980'li yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası'nın denetiminde uygulanan yapısal uyum programları ile gündeme geldi. 1980'lerin başından itibaren öncelikle her düzeydeki eğitimin amacını ve

¹³³ Mahmut ADEM, “Yüksek Öğretim Planlaması”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXVII, No:3, 1997, s. 35-36.

¹³⁴ A.y., s. 39.

içeriğini piyasanın talepleri doğrultusunda yeniden belirlemeye yönelik “reformlar” gündeme gelmiştir.¹³⁵

Bu tür reformlar, küresel piyasanın ihtiyaçları ile esnekliğin gerektirdiği bilgi ve beceriler temelinde yeniden düzenlenmesini hedeflemiştir. Eğitimin içeriği büyük ölçüde piyasanın taleplerine uyarlanmıştır. Günümüzde kullanılan indirgemeci “insan sermayesi” yaklaşımı eğitimin her düzeyinde başat hale gelmiştir. Eğitimin her düzeyinde ekonominin ve piyasanın talepleri doğrultusunda “insan gücü yetiştirme” hedeflenmektedir.

Kazakistan yükseköğretimde rekabet gücünün arttığı bir dünyada evrensel eğitim toplumuna uyum sağlayabilmesi için yükseköğretim alanında yeniden yapılandırma sürecini geçirdi. Bu reformlar çerçevesinde, yükseköğretim alanında yapılan köklü değişiklikler şöyle sıralanmaktadır:

- ✓ Üniversite kabul koşulları değiştirildi: Kazak Milli Testi projesi uygulandı;
- ✓ Dünya yükseköğretim platformlarını normlarına uygun bir biçimde yeniden yapılandırmak amacıyla çok basamaklı eğitim sistemine geçiş: Lisans-Yüksek Lisans-Doktora;
- ✓ Kredili Eğitim Sistemine geçiş uygulandı.

Dolayısıyla, Kazakistan Cumhuriyeti yükseköğretim alanında köklü değişikliklerin yapılması nedenleri aşağıda sıralanmaktadır:

- Bilgili meslek sahibi, nitelikli işgücü yetiştirme kalitesini yükseltmek;
- Bilgi ve teknoloji alanında gelişmeler yaşamak;
- Yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmak, dünya yükseköğretim alanına entegre olmak.

Kazakistan’ın yükseköğretim alanında gerçekleşen köklü değişiklikler nitelikli iş gücü yetiştirmek, eğitimde fırsat eşitliği sağlamanın yanı sıra eğitimde kalite kazanmak ve dış politikada iş birliği artırmaktır. Bu bağlamda Kazakistan

¹³⁵ Fevziye SAYILAN, “Küresel Aktörler, Eğitimde Neo-Liberal Dönüşüm”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2006, (Çevrimiçi) http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b_ek.pdf , 20 Aralık 2013.

hükümeti 2010’da Bologna sürecine katılmasından daha önce yükseköğretim alanında dünya standartlarına uygun bazı gelişmeleri gerçekleştirdiği görülmektedir.

3.3. Kazakistan’ın Yükseköğretim Alanı ve Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması

3.3.1. Yükseköğretim Sisteminin Yapısı

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının 30. maddesinde belirtildiği gibi her vatandaşın kamu kuruluşlarında (okullarda) zorunlu temel eğitim alma ve yüksekokullarda burs kazanma hakkına sahiptir. Ancak eğitim, vatandaşın sadece kişisel gelişimi ile ilgili değildir, eğitim, aynı zamanda ülkelerin dünya sahnesinde rekabet edebilmesinin göstergesidir. Kazakistan Cumhuriyeti’nin Eğitim ve Bilim Bakanlığının misyonu, rekabetçi ve sürdürülebilir sosyal ekonomik büyümeyi sağlayabilecek eğitim ve bilim alanında kamu politikalarını uygulamaktır.¹³⁶

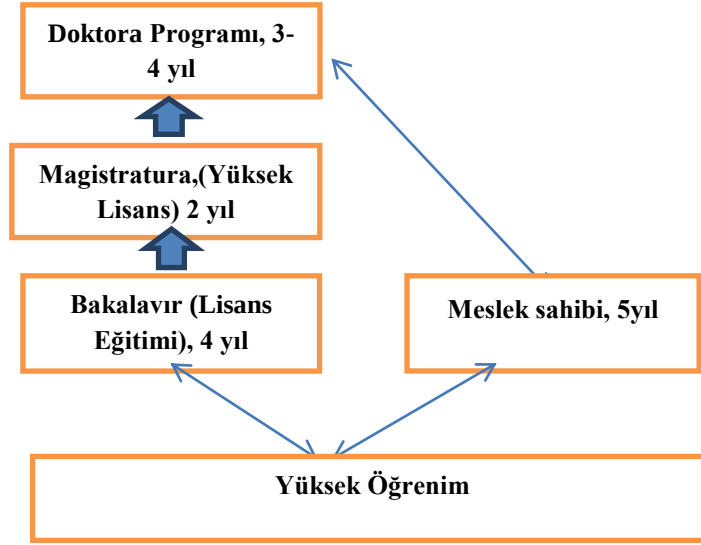
Kazakistan Cumhuriyeti’nde yükseköğretim devlet ve özel olarak gerçekleşmektedir. Yükseköğretim kurumları üniversite (Lisans, Yüksek Lisans, Doktora), enstitü (belirli bir mesleklere göre, Lisans, Yüksek Lisans), akademi (ağırlıklı olarak bilim ve kültür araştırmaları: Lisans, Yüksek Lisans, Doktora) olarak üçe ayrılmaktadır ve her beş yılda bir devlet tarafından, kalite güvencesi amacıyla, akreditasyonu yapılmaktadır. Ayrıca öğrenciler üç tür yükseköğretim programı görebilmektedir.

Bunlardan birincisi; en az dört yıl süren ve “bakalorya” derecesini kazanmaya hak veren yükseköğretim programıdır. İkincisi ise Kazakistan’ın geleneksel yükseköğretim yapısını temsil eden en az beş yıllık olan ve “diplomalı uzman” derecesini kazanmaya hak veren yükseköğretim programıdır. Üçüncüsü ise, en az altı sene süren ve “mastır” derecesini kazanmaya hak veren yükseköğretim programıdır. Dördüncü olarak ise, Bologna sürecine katılmasından sonra Doktora programı hayata

¹³⁶ Türk Cumhuriyetleri Anayasası, **TÜRKPA Yayınları**, 2012, s. 68.

geçirilmiştir ve beş yıllık olan “diplomalı uzman” derecesini kazanmaya hak veren program kapatılmıştır.

Tablo 6. Kazakistan Cumhuriyeti’nin Yükseköğretim Sisteminin Yapısı

Kaynak: OECD, *Reviews of National Policies for Secondary Education in Kazakhstan 2014*, <http://dx.doi.org/10.177/9789264205208-en>

3.3.2. Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması

Kazakistan’ın yükseköğretim alanındaki reformların paralelinde gerçekleştirilen düzenlemelerden biri de 12 Mart 2010 tarihinde Budapeşt – Viyana Bildirgesi kapsamında Bologna Sürecine katılmak olmuştur. Bologna Süreci katılımcı-ülkelerin (46 ülke) Eğitim Bakanlar Komitesinde - Kazakistan’ın ilk Orta Asya devleti olarak Bologna sürecine katılmasına karar verilmiştir. Böylece Kazakistan Avrupa Yükseköğretim Alanı’nın (AYÖA) 47. tam üyesi olmuştur. Bologna sürecine katılan katılımcı ülkeler 2020 yılına kadar hedef parametrelerin uygulanması için yükümlülük üstlenmektedir. Örneğin, AYA’nın bir üyesi olarak Kazakistan tüm Kazak öğrencilerin %20’ne AYA ülkelerinde Akademik Hareketlilik Programı çerçevesinde bir veya daha fazla dönem için eğitim sunmayı taahhüt ediyor.

Kazakistan hükümeti Bologna Sürecine katılması ile yükseköğretim sisteminde kalite güvencesini artırmakta ve yükseköğretim alanının uluslararasılaştırmakta (akademik hareketliliğin artmasında) önem kazanmaktadır.

Kazakistan Bologna sürecine katılmadan önce de Bologna sürecinin hedef ve faaliyet alanlarından uzak değildi. Örneğin, iş ve eğitim hizmetleri piyasasının taleplerine göre iki aşamalı yükseköğretim sistemi 1994 yılından itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. Kazakistan'ın Bologna sürecine katılması yükseköğretim alanında yapılan reform sürecini daha etkin hale getirmektedir.

Bologna sürecinin üç basamaklı eğitim sistemine geçiş faaliyeti kapsamında Kazakistan'ın yükseköğretim programlarının kapsamı her geçen sene artmaktadır. Tablo 7'de Doktora ve Yüksek Lisans programı öğrenci kapasitesindeki artış gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında Doktora programının kapasitesinin 2010'dan itibaren arttığı göstermektedir. Doktora programının 2013 yılındaki kapasitesinin 2009'dakinden iki kat artmıştır.

Tablo 7. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Doktora ve Yüksek Lisans Programları Öğrenci Kapasitesindeki Artış, 2009-2013 Yıllar

Eğitim Programları	2009-2010	2010-2011	2011-2012	201-2013
Doktora programında okuyanların artışı	666	960	1337	1517
Yüksek Lisan programında okuyanların artışı	14216	16586	21159	25038

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2013 Raporu, s. 22.

Kazakistan'ın Bologna Sürecine katılması ile yükseköğretim alanındaki akademik hareketlilik daha etkin bir hale geldiği görülmektedir. Bu katılımcı ülkelerin öğrenci değişim programları arasında: ERASMUS, TEMPUS, Fullbright yer almaktadır. Tablo 8'de Kazakistan'ın 2010-2012 yıllar arasında gerçekleşen toplam öğrenci hareketliliği kapasitesi BDT ülkeleriyle karşılaştırılmaktadır. Kazakistan'ın genel olarak öğrenci hareketliliği kapasitesinde artış görülmektedir.

Tablo 8. BDT Ülkelerindeki Öğrenci Hareketliliği Kapasitesinin Karşılaştırılması, 2010-2012 Yıllar

Ülkeler	Yurtdışından Gelen Öğrenciler		Yurtdışına Giden Öğrenciler	
	Kapasitesi (Bin)	Gelenlerin Oranı %	Kapasitesi (Bin)	Gidenlerin Oranı %
Kazakistan	10 458	1.6	30 077	3.9
Belarus	5 909	1	14 804	1.8
Rusya	60 288	0.6	43 980	0.5

Kaynak: Kazakistan'ın İnovasyon Gelişimine İnceleme, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK), New York ve Cenevre, 2012, s.71.
http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_survey_kazakhstan_rus.pdf

Günümüzde Kazakistan'ın kendine özgü Diploma Eki modeli vardır. Kazakistan'da Diploma Eki üç dilde hazırlanmaktadır: Kazakça, Rusça, İngilizce dillerinde. Fakat Kazakistan'daki eğitimde kalite güvencesinden önde gelen ulusal üniversiteler Diploma Ekini AB/UNESCO formatlarında sunmaya başlamıştır. Bu üniversiteler arasında, L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazak Milli Tarım Üniversitesi, Jansugurov Doğu Kazakistan Devlet Üniversitesi yer almaktadır.

Sosyal Boyut faaliyet alanının hedeflerini gerçekleştirmekte Kazakistan'da her sene kırsal yerlerden gelen öğrencilere üniversite kazanmasında ve barınma koşullarında devlet tarafından desteklenmektedir ve üniversite kazanmalarında ayrı kontenjanlar bölünmektedir. Ayrıca devlet engelli ve yoksul aile çocukları için burs imkânları, barınma koşullarını sağlamaktadır.

Küreselleşme, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, günümüz toplumlarının gerektirdiği insan gücü profilini belirleyen temel etmenler olmuştur. Başka bir deyişle, toplumlar artık “kendini geliştiren” ve “yaşam boyu öğrenme” becerilerine sahip bireylere gereksinim duymaktadır.¹³⁷

Küreselleşme sürecinde ekonomik alanda kullanılan araçlarda bilgi eksenli oldukları için nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi ekonomisinde ayak

¹³⁷ Haluk Soran, “Yaşam Boyu Öğrenme Becerileri ve Eğitimcilerin Eğitimi Programı: Hacettepe Üniversitesi Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XXX, s. 202.

uydurabilmek iş gücüne sahip olmayan ülkeler bu rekabet ortamında ayakta kalamayacaklardır. Rekabette başarılı olabilmek için eğitimde önem vermek gereklidir. Böylelikle yükseköğretim bir kitle eğitimi haline dönüşmüştür.¹³⁸ Yenidünya düzeninin gerektirdiği uygun işgücü ihtiyacını karşılamak üzere yükseköğretimin içeriği ve yapısında değişiklikler yapılması gerekmiştir.¹³⁹ Dolayısıyla yükseköğretimin alanında yaşanan gelişmeler dolaylı dolaysız olarak ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmesine yansımaktadır.

Kazakistan'ın Bologna Sürecinin temel ilkelerini yerine getirmekte kendi ihtiyaçlarını da dikkate almıştır. Bu hedefleri şöyle sıralanmaktadır:

İlk hedef, sürdürülebilir rekabet gücüne sahip olmak için nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamaktır.

İkinci hedef, dış politikada izlediği çok yönlü politikasını pekiştirmek, gelişmiş ülkelerdeki yükseköğretim kurumları ile uluslararası işbirliği yapmaktır.

Üçüncü hedef ise uluslararası arenada kendi saygınlığını kazanmak ve ulusal kimliğini korumak için eğitimli gençleri, küresel yurttaşları çoğaltmaktır.

Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki yaşadığı gelişmelerin yanı sıra reform sürecinin gerçekleşmesini etkileyen, çözülmesi uzun süren bazı iç sorunlar da vardır. Onlar aşağıdaki alt bölümlerde sıralanmaktadır.

3.4. Kazakistan'ın Yüksek Öğretim Alanını Etkileyen Temel Sorunlar:

3.4.1. Kalite Güvencesini Etkileyen Sorunlar

Günümüzde Kazakistan'ın eğitim alanında yaptığı hamlelere rağmen eğitimde kalite güvencesini engelleyen sorunlar yaşanmaktadır. Kazakistan'ın yükseköğretim alanında yaptığı reformların gerçekleşmesini etkileyen iç etkiler

¹³⁸ Armağan Erdoğan, **a.g.e.**, s.35.

¹³⁹ **A.e.**, s. 18.

eğitim, bilimi geliştirmekte, eğitimde kalite kazanmakta, yükseköğretim kurumlarının nitelik kazanmasında olumsuz etkiler yaratmaktadır. Tablo 9’da Küresel Rekabet 2013-2014 Raporu’ndaki bilgilere göre Kazakistan’ın yükseköğretim sistemi BDT lkeleri ile kıyaslanmaktadır. Yükseköğretim sistemindeki performansı açısından Kazakistan hükümeti dünyada 54. yere sahiptir. Rapordaki bilgilere göre Kazakistan Bağımsız Devletler Topluluğu lkeleri Azerbaycan, Ermenistan, Kırğızistan ve Moldova’ya kıyasla üst sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 9. Kazakistan’ın Yükseköğretim Sistemindeki Performansının Bağımsız Devletler Topluluğu lkeleri ile Karşılaştırılması 2013-2014 Yıllar

lkeler	Sırası	Puanı
Rusya	47	4.66
Kazakistan	54	4.52
Ermenistan	77	4.18
Azerbaycan	87	4.00
Moldova	90	3.88
Kırğızistan	97	3.64

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2013-2014, <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>

Bu göstergeler doğrultusunda Kazakistan’ın eğitim sistemindeki kalite kazanmasını engelleyen sorunlar şöyle sıralanmaktadır:

3.4.1.1. Eğitim Programlarının Yenilenmemesi

Kazakistan yükseköğretim alanını ağdaş eğitim sistemine geçmeyi etkileyen temel sorunların başında bazı yükseköğretim kurumlarının eğitim programlarını yenilememesi, eğitim sistemini ağdaş eğitim sistemine uygun eğitim standartlarına göre uydurmaması yükseköğretim alanında kalite güvencesini engellemektedir.

Sovyet zamanından kalma örgün öğretimlerin yanında bir de ikinci öğretim (“sırttay oku” -açık öğretim) programlarının eğitimde kalite güvencesi konusunda sorun olarak görülmektedir. Özellikle de özel üniversitelerde gelecekteki bir gereksinimi karşılamaya yönelik plansız olarak kontenjanların arttırılması Kazakistan’da işsizlik sorununa neden olmaktadır.

Dolayısıyla Kazakistan’da eğitim stratejik öneme sahip olsa bile toplum ve devletin gelişmesinin temelini oluşturan eğitim sistemi halen SSCB’nin izlerini taşımaktadır. Günümüzde Kazakistan’ın nitelikli iş gücü yetiştirmesini etkileyen bu eski programların işletilmesinin yanı sıra ülkede işsizlik oranı da artmaktadır. Bunun yanı sıra Sovyet sonrası hızlı ekonomik gelişme sürecinde çok sayıda açılan yükseköğretim kurumları hem nicelik hem nitelik olarak etkilemektedir.

3.4.1.2. Yükseköğretim Kurumları Sayısının Artması

Kazakistan’da yükseköğretim kurumlarının eski sistemi koruması yanı sıra hızla gelişme sürecinde çok sayıda açılan üniversiteler yükseköğretim alanındaki kaliteyi düşürmektedir. Kazakistan’daki yükseköğretim kurumlarının fazla kısmını özel üniversiteler oluşturmaktadır. Bu da yükseköğretim alanında özelleşme sorunu yaratmaktadır. Bu da ülkedeki üniversitelerin özerk olma niteliğini düşürmesinin yanı sıra yükseköğretim alanındaki kalite güvencesini etkilemektedir.

Yaklaşık 16 milyon nüfusa 140 yükseköğretim kurumu olması fazlalık göstermektedir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde bile böyle bir rakam görülmemektedir. İngiltere’de 60,4 milyon nüfusa 89, Finlandiya’da 5,2 milyon nüfusa 20, Çek Cumhuriyetleri’nde 10,2 milyon nüfusa 66 yükseköğretim kurumu vardır. Bu sorun Kazakistan’da yükseköğretim alanındaki plansızlığın sonucunda ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁰ Tablo 10’da Kazakistan’ın devlet ve özel yükseköğretim kurumlarının sayısı verilmektedir. Tablodaki bilgilere göre devlet üniversitelere göre özel üniversitelerin sayısı oranla fazladır.

¹⁴⁰ **Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması 2013 Raporu**, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bilim Bakanlığı, Bologna Süreci ve Akademik Hareketlilik Merkezi, Astana, 2012.

Tablo 10. Yıllara Göre Kazakistan Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurum Sayıları , (2009-2013)

Yükseköğretim kurumları	2009	2010	2011	2012	2013
Yükseköğretim kurumlarının toplam sayısı	145	148	146	139	136
Ulusal Üniversiteler	8	8	8	8	8
Devlet Üniversiteleri	30	30	30	30	30
Uluslararası Üniversiteler	2	3	3	3	3
Özel Üniversiteler	90	92	89	82	70
Diğer Üniversiteler (Yarı Özel Üniversiteler ve Akademiler)	15	15	16	16	25

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması, 2013 Raporu, s. 24.

Tablo 10’da Kazakistan hükümetindeki yükseköğretim kurumları ve sayısı verilmektedir. Tablo’da Kazakistan’daki yükseköğretim kurumları ulusal (nasyonalniy), devlet (gosudarstvenniy), uluslararası (mejdunarodniye), özel (çastniy), yarı devlete bağlı (aksyonerniy) üniversite ve akademileri kapsamaktadır:

Kazakistan’daki ***ulusal üniversiteler** statüsü yüksek ve eğitim sistemini uluslararası standartlara göre düzenleyen üniversitelerdir. Ülkede toplam 8 ulusal üniversite bulunmaktadır. Ulusal üniversitelerde okumaya hak kazanmak için üniversiteye giriş sınavından (Kazak Milli Testinden) 90 ve üzeri puan alması gerekmektedir. Ulusal üniversitelerde okuyan öğrencilerin büyük kısmı devlet bursunu kazanan ve üniversiteye giriş sınavından yüksek puan alan öğrencilerdir. Devlet bursunu kazananların puanlarının 90 ve üzeri, devlet bursunu kazanamayan ve ücretli okuyacak olanların 70 ve üzeri olması şarttır. Ulusal üniversitelerdeki okul ücreti diğer üniversitelere göre daha yüksektir.

Kazakistan’daki ***devlet üniversiteler** yüksek eğitimli öğretmen ve eğitimci kadroları hazırlayan pedagojik üniversitelerdir. Devlet üniversitelerinde okumak hem burslu hem de ücretlidir. Devlet bursunu kazanan ve puanı 90 ve üzeri olan, devlet bursunu kazanamayan ve ücretli okuyacak olanların puanının 60 ve üzeri olması

şarttır. Devlet üniversitelerinde okul ücreti ulusal ve uluslararası üniversitelere göre daha düşük, özel üniversitelere göre daha yüksektir.

Kazakistan hükümeti 2010'da ***uluslararası üniversitelerinin** sayısı Nazarbayev üniversitesinin açılması ile üçe ulaştı. Kazakistan'daki uluslararası üniversitelerinin en önemli özelliklerinden biri öğretim elemanlarının büyük çoğunun yurtdışından olması ve akademik hareketlilik sayısının diğer üniversitelere göre daha fazla olduğu bilinmektedir.

Kazakistan'daki yükseköğretim kurumlarının büyük kısmını ***özel üniversiteler** oluşturmaktadır. Özel üniversiteleri kazananların üniversiteye giriş sınavından 50 ve üzerinde puan alan öğrencilerdir. Bundan dolayı özel üniversitelerde okuyanların büyük kısmı devlet bursunu kazanamayan, Kazak Milli Testinden düşük puan alan öğrencilerdir.

Kazakistan'daki yükseköğretim kurumlarının kapsamında ***akademiler ve *yarı özel** (devlet tarafından kurulmuş yarı devlete bağlı yarı özel) üniversiteler de vardır. Genel olarak Kazakistan'daki akademiler ve yarı özel yarı devlete bağlı üniversitelerde sinema ve sanat bölümleri, beden eğitim programları ve askeri okulları kapsamaktadır. Akademide okuyanların büyük çoğunun devlet bursunu kazananlar olduğu bilinmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde plansız bir şekilde açılan üniversitelerin ülkede yükseköğretim kalitesinin düşmesine, kalite güvencesinin olmamasına götürmektedir.

Bir yükseköğrenim kurumu için gerekli altyapının olmaması, öğretim üyesi kadrosunun eksik olması, laboratuvarlarının, kütüphanesinin eksik olması hatta olup olmadığına bakılmaksızın yeni üniversitelerin açılması sonucunda elde edilen sonuçlar ülke geleceği için bir tehlike olarak görülmektedir.

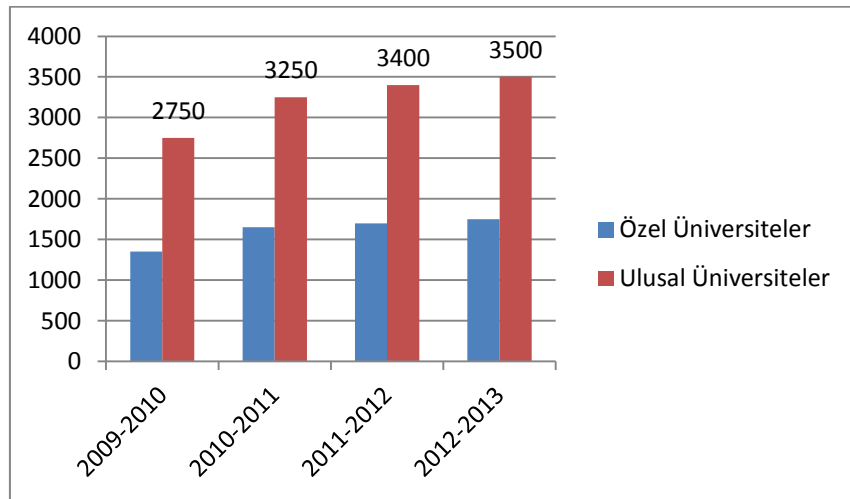
Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra piyasa ekonomisine geçiş ile Kazakistan'da özel üniversitelerin sayısı artmıştır. Fakat reform sürecinde değişik nedenlerden dolayı çoğu kapatıldı. İstatistik verilere göre günümüzde Kazakistan'da faaliyet gösteren 70 özel yükseköğretim kurulu vardır.

Kazakistan Cumhuriyeti eğitim alanında yaptığı reformlar ile bu tür sorunların çözmektedir. 2009-2013 yıllardaki gelişmelere bakıldığında yükseköğretim kurumlarının sayısı 136'ya indiği görülmektedir. Fakat bu sorunun çözümünün gerçekleşmesi çok yavaş gitmesi Kazakistan'ın yükseköğretim sistemine ilgili sürekli eleştiriye uğrayan konulardan biridir.

Kazakistan'da nitelikli iş gücü yetiştirmekte ulusal üniversiteler önemli rol oynamaktadır. Kazakistan'da toplam 8 ulusal üniversite vardır. Kazakistan'da ulusal üniversitelerin statüsü daha yüksektir ve eğitimde kalite konusunda, nitelikli iş gücü yetiştirmekte performanslar göstermektedir. Ulusal üniversiteleri mezunlarının ülke genelinde iş bulma olanağı daha yüksek olduğu bilinmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığının verilerine göre özel üniversitelere göre ulusal ve devlet üniversitelerin okul ücretleri daha yüksek olduğu bilinmektedir. Tablo 11'de Kazakistan'daki ulusal ve özel üniversitelerin öğrenci başına yıllık okul ödemesi karşılaştırılmaktadır.

Tablo 11. Öğrenci Başına Yıllık Yükseköğretim Ücretleri, 2009-2013 Yıllar, (ABD Doları)

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Bologna Süreci Hedeflerinin Uygulanması, 2013 Raporu, s. 59.

Sayı olarak fazla olması ile özel üniversiteler yükseköğretim alanında bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Devlet üniversitelerine göre özel üniversiteler devlet

tarafından bir mali destek görmese de, bazı devlet üniversitelerine göre eğitim ücreti orta gelirli insanlar için mümkün olmaktadır.

3.4.1.3. Nitelikli Kadro Eksikliği

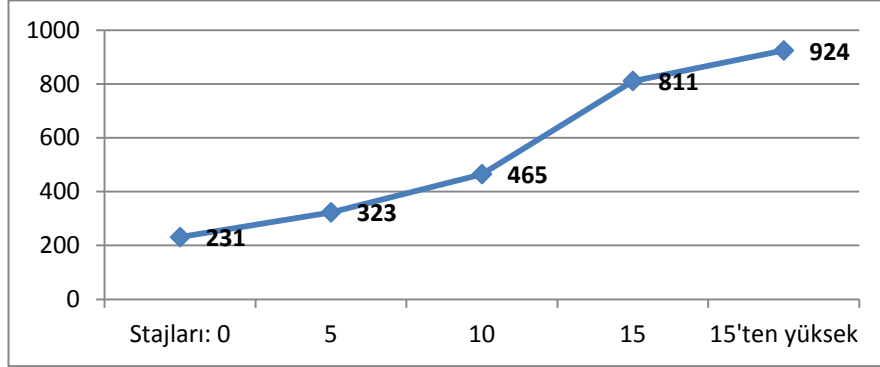
Kazakistan’da yükseköğretim alanındaki kalite sorunun diğer kaynağı ise nitelikli eleman sorunudur. Günümüzde eğitim sisteminde öğretim elemanlarından kaliteli eğitim vermeleri talep edilmektedir, ancak, onları maddi ve manevi teşvik edecek bir yasa sistemi oluşturulmamıştır. Her beş öğretim elemanın birisi 50 yaşın üzerindedir. “Sektöre yeni giren genç öğretim elemanlarının sayısı yaklaşık %2,6. Öğretim elemanlarının cinsiyet ayrımında %81,3’i kadın, %18,7’i erkek olduğu görülmektedir”.¹⁴¹ Öğretim elemanlarının ortalama maaşlarının düşük olması da deneyimli öğretim elemanlarının bu sektörden gitmelerine neden olmaktadır.

Dolayısıyla Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki öğretim elemanlarının aldığı ücretin çok düşük olduğu bilinmektedir. OECD ortalamasına baktığımızda öğretim elemanlarının aylık ortalama maaşı 3925 Dolar düzeyindeyken Kazakistan’da ise ortalama ücret: 924 Dolar’dır.

Ekonomi her yıl büyürken, Kazakistan’da öğretim elemanlarının maaşı çok düşüktür. Tablo 12’de Kazakistan’daki öğretim elemanlarının aldığı aylık ücretleri stajlarına göre yer almıştır:

¹⁴¹ Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı, **Ulusal Rapor**, 2012, s.37.

Tablo 12. Kazakistan'daki Öğretim Elemanlarının Aylık Maaşı, (ABD Doları)

Kaynak: OECD, *Reviews of National Policies for Secondary Education in Kazakhstan 2014*, <http://dx.doi.org/10.177/9789264205208-en>

Nitelikli akademisyenlerin ve kaliteli öğretim elemanlarının Kazakistan'ın Astana, Almatı, Karagandı, Türkistan gibi daha çok büyük şehirlerini tercih etmeleridir. Bunun sonucunda Kazakistan'daki yükseköğretim kurumları nitelik sorunu yaşamaktadır.

Çağdaş eğitim gören öğretim elemanlarının Kazakistan'ın kırsal yerlerinde yetersiz kalması görülmektedir. Bu sorun da yükseköğretim alanını nitelik açısından etkilemekte. Bunun temel kaynağı yüksek eğitim gören gençlerin çalışmak için şehirleri tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, yükseköğretim kurumlarında mezun olan gençlerin yurtdışına gidip çalışmayı ya da şehirlerde daha yüksek maaşlara çalışmayı tercih etmektedir. Kazakistan'ın bazı bölgelerinde çalışma koşullarının bozulması ve maaşların az olması, beyin göçü gibi nedenlerden dolayı yükseköğretim alanı nitelikli eleman eksikliği sorunu yaşamaktadır.

3.4.1.4. Yükseköğretim Alanındaki Yolsuzluk

Kazakistan'ın yükseköğretim alanında kalite güvencesini etkileyen sorunlardan biri de rüşvet sorunudur. Kazakistan hükümetinde yolsuzluk gibi sorunların yükseköğretim alanında yaşanması reformların gerçekleşmesini doğrudan etkilemektedir. Yolsuzluk ve rüşvet sorunları her şeyden önce devlet bütçesine zarar

vermektedir. Daha doğrusu kamu kaynakları bu olaylarla beraber erimektedir. Hukuk devleti ve demokrasi ve insan hakları için büyük tehditler arz etmektedir. Serbest piyasa ekonomisi ve rekabet düzeni bu olaylardan etkilenmektedir. Bunun sonucunda serbest piyasa düzeni bozulmakta ve ekonomik, siyasal sosyal gelişmeler engellenmektedir.

Devletin en temel ekonomik sorunlarından biri rüşvet ve yolsuzluğa neden olan uygulamalardır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, esasen komünist sisteminin de bir parçası olan rüşvet uygulamalarının devletin üst kademelerince çıkar ilişkileri doğrultusunda kullanılmasıdır. Nitekim bu uygulamalara ülkenin bağımsızlığını kanmasından sonra da devam edilmiştir. Gerek rüşvet gerekse yolsuzluk türü uygulamalarının artarak devam etmesinin temel nedeni ise bu konudaki yasal mevzuatın yetersiz olmasıdır.¹⁴²

Kazakistan'ın eğitim alanındaki yolsuzluklar üniversiteye giriş sınavlarında ve eski Sovyet zamanından kalma “sırttay oku”(açık öğretim) programlarında farklı boyutlara gerçekleşmektedir.

Kazakistan hükümetinin 2010'da Bologna Sürecine katılması ile yükseköğretim alanında bazı eski sisteme ait programlar kapanmıştır, bazıları ise devamını sürdürmektedir. Bunlardan bir tanesi “Sırttay oku” programıdır. 2010'dan bu yana bu programın neredeyse %70'i işten çıkartılmıştır. Fakat bu program Kazakistan'ın bazı bölgelerindeki yükseköğretim kurumlarında devamını sürdürmektedir. Bu programa başvuranların büyük çoğu kırsal yerlerde yaşayanlar veya çalışan insanlar olduğu görülmektedir. Günümüzde bu programın devam ettiği üniversiteler Kazakistan'ın Aktöbe, Oral, Arkalık, Kostanay, Semey, Çımkent şehirlerindedir.

¹⁴² Haluk EGELİ, “Geçiş Ekonomilerinde Mali Saydamlık”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları**, No: 29, Bişkek-Kırgızistan, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs 2002, s.17.

3.4.2. Demografik Sorunlar

Kazakistan Cumhuriyeti yükseköğretim alanındaki gelişmeleri ve reformun gerçekleşmesini etkileyen temel faktörlerden biri de nüfusun yaş yapısından kaynaklanmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında nüfusun niceliği de önem taşımaktadır.

İstatistik verilere göre 2010 yılından bu yana 15-19 yaş grubunda olan kişilerin sayısını düşüğü belirtilmektedir ve bunun 2017 senesine kadar devam edeceği beklenmektedir. Demografik geçiş sürecinde üç farklı aşama söz konusudur. Üçüncü aşamanın belirleyici özelliği, doğum oranlarının azalmaya başlamasıdır.

Kazakistan Cumhuriyeti nüfus yapısında 15-19 yaş grubundaki kişilerin azalması nedeni de doğum oranlarını azalması ile açıklanabilir. Bunun nedeni Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası yaşadığı şokun etkileridir. Aile planlaması, eğitim, modernleşme, kentleşme ve ekonomik gelişme sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2009-2013 yıllarındaki istatistik verilere bakıldığında yükseköğretime başvuran 17-19 yaş grubundaki kişilerin gittikçe azalması ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Tablo 13'de Kazakistan'ın 15-19 yaş grubundaki kişilerin istatistikleri verilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı'nın bilgilerine göre 2010 yılından itibaren 15-19 yaş grubundaki kişilerin sayısı her sene büyük oranda düşüğünü göstermektedir: 2010 yılında 1498831, 2011 yılında 1430345, 2012 yılında 1363769. Bu verilere göre 2011 yılında 2010 yılına göre 68486 kişinin, 2012 yılında ise 66576 kişinin azaldığını göstermektedir.

Tablo 13. Yıllara Göre 15-19 Yaş Grubundaki Kişilerin Sayısındaki Azalma, (2009-2013)

Yaş	2010	2011	2012	2013
15-19 yaş grubundaki kişilerin sayısındaki azalma	1 498 831	1 430 345	1 363 769	1 290 326

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2013 Raporu

Kazakistan'ın yükseköğretim sisteminde kalite kazanmasını engelleyen birtakım sorunlar vardır. Bunun için Kazakistan'da eğitim, bilimi geliştirmek hedefi ile çeşitli eğitim programları uygulanmaktadır. Bu eğitim programları arasında günümüzde Kazakistan'ın hem yükseköğretim alanındaki güvencesini hem de gelişmiş ülkeler ile iş birliği yapmasını sağlamakta önem kazanan Bolaşak yurtdışı eğitim programı yer almaktadır.

4.BÖLÜM

ULUSLARARASI “BOLAŞAK” PROGRAMI’NIN KAZAKİSTAN’IN KALKINMA POLİTİKASINDAKİ ROLÜ

4.1.Giriş

Strateji: “Bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol. Strateji terimi genel anlamda parti, işletme, devlet vb. bir kurum ya da kuruluşun belirli bir amaca ulaşmak için izlediği ana yol”¹⁴³ olduğuna göre Kazakistan’ın kalkınma stratejilerinin hedefi hızla kalkınmak, sanayileşmek ve dünyadaki en gelişmiş 50 ülkenin arasına girmektir. Bu yolda Kazakistan’ın eğitim planlamaları önemli role sahiptir.

Çalışmanın bu bölümünde, Kazakistan’a rekabet gücü ve uluslararası piyasada kendi saygınlığını kazanmasını sağlayan, işgücünü yetiştirmek için uyguladığı Bolaşak Yurtdışı Yükseköğretim Programı’nın amaçları irdelenecektir. Devamında Bolaşak Programı’nın Kazakistan’ın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel kalkınmasındaki etkileri incelenecektir. Bölümün sonunda ise Bolaşak ve farklı ülkelerde başlatılan ulusal, devlet programlarının karşılaştırmalı analizi değerlendirilecektir.

2005 yılından itibaren Kazakistan’da çeşitli eğitim programları uygulanmaya konulmuştur. Bunlar; 2005-2010 Eğitimi Geliştirme Programı, 2008-2012 Teknik ve Mesleki Eğitimi Geliştirme Programı, “100 Okul 100 Hastane Projesi”, “2007-2011 Kazakistan Çocukları Programı” ve 2010-2014 yıllarında okul öncesi eğitimi geliştirmek amacıyla uygulanan programlardır. Ayrıca, kabiliyetli öğrencilere dünyanın en iyi üniversitelerinde okuma imkânı sağlayan Bolasak Programı vardır.

Kazakistan’ın kalkınma, sanayileşmesini sağlayan Bolaşak Programı’nın uygulanması ve başlatılma hedefleri bir sonraki alt başlıklarda ele alınacaktır.

¹⁴³ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2010, s.600-601.

4.2. Bolaşak Programı'nın Uygulanması ve Amaçları

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığının 5 Kasım 1993 tarihli ve 1394 sayılı onayıyla Bolaşak Programı uygulamaya konmuştur. Bolaşak Programı ülkelere göre değişmekle birlikte her bir öğrenci için senede yaklaşık olarak yirmi beş ile otuz bin dolar burs ücreti devlet tarafından karşılanmaktadır.

Bolaşak Programı'na başvuranların ilk önce Kazakistan vatandaşı olmaları ve Kazak dilini bilmeleri şarttır. Bolaşak Programı lisans öğrenimi için başvuran adayların Kazakistan Cumhuriyeti ulusal testinden 90 ve üzerinde puan alması gerekmektedir. Yurtdışında herhangi bir yükseköğrenim kurumunda yüksek lisans ve doktora (PH. D.) yapmak için başvuran adaylarda ise lisans diploması notunun 4,5 ve üzerinde gibi şartlar istenilmektedir.

Bolaşak Programına öğrencilerin seçimi iki aşamalı değerlendirme sonucunda gerçekleştirilmektedir:

İlk aşamada lisans, yüksek lisans ve doktora (PH. D.) programlarına başvuran adayların dosyaları incelenir, uygun şartları taşıyan öğrenciler Haziran ayından başlayan ve Ağustos ayına kadar devam eden bir süreçte genel test, psikolojik test, özel mülakat sınavına tabi tutulurlar.

İkinci aşama değerlendirilmesi Milli Komisyon tarafından Eylül ayında yapılır. Mili Komisyon, yukarıda belirtilen testler ve incelemeler sonucunda başarılı olan adayların tercihlerini, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ihtiyacını da dikkate alarak, onaylar. “Bolaşak” bursu, Kazakistan Cumhuriyeti milli bütçesinden ödenir ve tüm eğitime ilgili harcamaları devlet tarafından karşılanmaktadır.

Bolaşak Programı'nın yönetmeliği Kazakistan hükümetinin 12 Ekim 2000 tarihli ve 270 sayılı Yükseköğretim kanunun 15.maddesine (Yurtdışında uzman ve kadro hazırlama) dayanılarak yapılmıştır. Bolaşak programı yönetmeliğinde burs kazananlara bazı talepler koyulmaktadır. Bu talepler şöyle sıralanmaktadır:

1. Bolaşak bursunu kazananlar için ipotek zorunluluğu vardır;

2. Yurtdışında akademik eğitim süreci bittikten sonra ülkeye dönmesi ve Bolaşak programı kapsamında eğitim aldığı alanda beş sene çalışmak zorundadır;
3. Bolaşak bursunu kazanan kişi okulu nedensiz bırakmamalı, aksi halde devletin yatırdığı parayı geri ödemek zorundadır;

Bolaşak programı kapsamında burs kazananlar için belirlenen en önemli taleplerden biri ipotek zorunluluğudur. İpotek zorunluluğu talebini koymaktaki temel amaç meslek sahiplerinin yurda geri dönmesi ve çalışması içindir.

1993-2013 dönemindeki Bolaşak programı kapsamındaki gelişmeler şöyle sıralanmaktadır:

1997’de Kazakistan 2030 kalkınma stratejisinin hayata geçirilmesi ile Bolaşak programı kapsamındaki mesleklerin %60’ı mühendislik - teknik mesleklerine değiştirilmiştir. Tablo 14’de Bolaşak programına eklenen mühendislik-teknik meslekleri gösterilmektedir.

Tablo 14. 1997’de Bolaşak Programına Eklenen Mühendislik -Teknik Meslekleri

No:	Meslekler	Programlar	Ülkeler
1	Havacılık ve Uzay Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	ABD, Büyük Britanya, Almanya, Çin, Japonya, Fransa
2	Otomasyon ve Havacılık Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	ABD, Büyük Britanya, İtalya, Rusya, Singapur,
3	Mimarlık. İnşaat Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Almanya, ABD, Kanada, Rusya, Japonya, Singapur
4	Genetik ve Biyomühendislik	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Almanya, ABD, Kanada, Norveç, Rusya, Fransa
5	Bilişim Sistemleri Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Almanya, Kanada, Çin, Malezya, Singapur, Fransa
6	Malzeme Bilimi ve Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	ABD, Büyük Britanya, Almanya, Çin, Japonya
7	Makine Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	ABD, Büyük Britanya, Almanya, Güney Kore İrlanda, Kanada, Çin, Rusya
8	Metalürji ve Malzeme Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Büyük Britanya, Almanya, Çin, Rusya
9	Nanoteknoloji Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Büyük Britanya, Norveç, Kanada, ABD

10	Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Büyük Britanya, İrlanda, Kanada, Rusya, ABD
11	Ulaştırma Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Büyük Britanya, Kanada, Almanya, Çin, Rusya, Finlandiya
12	Telekomünikasyon Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Büyük Britanya, Kanada, Almanya, Çin, Rusya, Singapur, Japonya, Güney Kore
13	Enerji Sistemleri Mühendisliği	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora	Avustralya, Büyük Britanya, Almanya, İrlanda, Çin, Rusya, Singapur, Japonya

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, www.edu-cip.kz

2005'te Kazakistan hükümeti ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amaçlı Bolaşak Programı'nın burs sayısını 3000'e artırmaya karar vermiştir.

2009'dan itibaren, Bolaşak programı ile ilk akademik personel hareketliliği başlamıştır.

2011'den itibaren Kazakistan hükümeti Bolaşak lisans programı için burs ayırmayı durdurmuştur ve yerine akademik personel, uzman ve kadro hareketliliği artmıştır.

Bolaşak yurtdışı yükseköğretim programını uygulamadaki temel amaçlar şöyle sıralanmaktadır:

- ✓ Bilgili, becerikli iş gücü kazanmak;
- ✓ Uzman ve kadro eksikliğini tamamlamak;
- ✓ Gelişmiş ülkelerle tecrübe değişikliği yapmak;
- ✓ Yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmak;
- ✓ Yükseköğretim sisteminde kalite kazanmak;
- ✓ Mesleki ve Teknik eğitimi geliştirmek;
- ✓ Akademik hareketliliği artırmak;
- ✓ Yükseköğretim kurumlarının bilimsel araştırma alanlarını yenilemek ve geliştirmek;

Bu amaçlar dizinine dayanarak Bolaşak Programı'nın Kazakistan'ın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmelerindeki katkıları şöyle sıralanmaktadır:

Bolaşak Programı Kazakistan'ın Sovyet sonrası yaşadığı uzman ve kadro eksikliğini tamamlamakta ve insan kaynaklarının geliştirilmesinde önemli role sahiptir. Bolaşak Programı'nın Kazakistan hükümetine temel getirisi, ekonomik büyümesini sağlayacak nitelikli işgücüdür.

Günümüzde Kazakistan'ın yükseköğretim alanındaki artan uluslararası işbirliği Bolaşak Programı'nın en çok hareketlilik yapıldığı ülkelerin ülkeye şube kampüs açmaları doğrultusunda gelişmektedir. Yükseköğretim alanındaki bu gelişmeler ülkeler arasındaki işbirliğin artmasını sağlamaktadır.

Kazakistan hükümet uluslararası kalitede elaman yetiştirmeyi, uzun vadede refahı artıracak bir strateji olarak görmektedir. Bolaşak programı ile 2009'dan bu yana yükseköğretim üyelerinin yurtdışı staj hareketliliği artmaktadır.¹⁴⁴ Yükseköğretim üyelerinin yurtdışı staj yapmaları, yükseköğretim alanının yenilenmesini ve kalite güvencesinin artmasını sağlamaktadır.

Bolaşak programı bursu kazananların ilk kazandığı kimlik uluslararası öğrenci, uluslararası vatandaştır. Bu bağlamda Bolaşakçılar Kazakistan'ın sanatsal ve kültürel değerlerini Batı'ya tanıtmaya olanağı sağlamaktadır.

Kazakistan hükümetinin bağımsızlığından bu yana uyguladığı ister uzun vadeli ister kısa vadeli kalkınma programlarının temel hedeflerinin başında eğitim, bilimi geliştirmek ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gelmektedir. 1997'de "Kazakistan-2030" kalkınma stratejisinin hayata geçirilmesi ile farklı görevler üstelenen ve "Kazakistan-2050" stratejisinde Kazakistan'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki rolü değerlendirilen "Bolaşak" Programı her geçen gün farklı nitelikler kazanmaktadır.

¹⁴⁴ Sayasat Nurbek, "Kazakhstan Respublikası Prezidentinin Bolaşak Halıkaralık Stipendiyası Şenberinde Jogargı Oku Orındarı Okıtıuşılarının Bilimlerini Jetildirü Joldarı" (Bolaşak Uluslararası Bursu Kapsamında Akademik Personellerin Kendilerini Geliştirme Yolları) , **Astana, L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Yayınları**, 2010, (Çevrimiçi), <http://www.eu-cip.kz>, 2 kasım, 2013.

4.3. Bolaşak Programı’nın Kazakistan’ın Kalkınma Programları Öncelikleri ile İlişkisi

“Kazakistan 2050” stratejisinde kazak ulusunun yüksek eğitim seviyesinin ülkenin rekabetçiliği için önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda, Bolaşak programı Kazakistan’ın yüksek eğitilmiş bir ulus olmasında önem kazanmaktadır. Son 20 yılda Bolaşak Programı Kazakistan’ın yükseköğretim sisteminin yenilenmesinde büyük katkı sağlamıştır.

Bolaşak programı vasıtasıyla eğitim alan yüksek lisans ve doktora öğrencileri Kazakistan’da “Üçüncü Sanayi Devrimi” gereksinimlerine uygun birçok yeni bilim ve teknoloji alanında uzmanlaşan genç bilim adamları, araştırmacılar, kamu yöneticileri ve teknokratlardan ibaret yeni bir evren oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Bolaşak programının yeniden uyarlanması gerçekçi ve faydalı bir strateji olup Kazakistan’ın teknoloji transferi gereksinimleri ile uyumludur. Bolaşak programının evrimi, doğal olarak, geleceğin enerjisini geliştirme, yeşil ekonomiye geçiş ve bölgesel kalkınma amacıyla en son teknolojilerin zorunlu ve akılcı seçimi ile de uyumludur.

Bolaşak programı kapsamında yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin yetiştirilmesi Kazakistan’ın büyük ölçekli uluslararası araştırma projelerine aktif katılımını sağlamaktadır.

Bolaşakçılar dünyanın ileri araştırma toplulukları ile çabalarını bütünleştirerek özellikle yukarıda belirtilen stratejik ve yenilikçi araştırma istikametlerinde öncü olmak için her türlü şansa sahiptirler.

Bolaşak Programı’nın aktif desteği ve ülkenin tüm üniversitelerinin bu programa katılımı ile Devlet Başkanı tarafından belirlenen hedefe (Kazakistan küresel teknolojik devrimin bir parçası olarak ortaya çıkması) ulaşmak mümkün olabilir.

¹⁴⁵ Sayasat Nurbek, “Programma Bolaşak Vnosyat Sereznyy Vklad na Razvitye Stranı”, (Çevrimiçi) <http://www.kazpravda.kz>, 22 Ocak 2014.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin hükümet ve sektörel kalkınma programlarının amaçlarını ve önceliklerini içeren "Kazakistan 2050" stratejisi hedeflerinin gerçekleşmesi için gereken kadroların eğitilmesinde Bolaşak Programı'nın önemi role sahiptir. Bolaşak Programının her geçen gün farklı görevler üstelenmesinin yanı sıra kabiliyetli kazak gençlerinin de talebi artmaktadır. Günümüzde Bolaşak Programı'nın en önemli etkilerinden biri Kazakistan'ın yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmakta ve akademik hareketliliği artırmakta önem kazanmaktadır.

4.4. Bolaşak Programı'nın Kazakistan'ın Yüksek Öğretim Alanındaki Etkileri

4.4.1. Akademik Hareketliliği Artırma Etkisi

Bolaşak Programı'nın başarısının gerçek ölçüsü uluslararası alanda geniş tanınmasıdır. Rusya'da 2012 yılında başlatılan ve Rusyalı gençlerin dünyanın önde gelen üniversitelerinde eğitimini destekleyen 'Genç Profesyoneller' programı 'Bolaşak' programını model olarak almıştır.

Bolaşak Programı'nın burs için uyguladığı teminat mekanizması, Çin Ulusal Araştırma Fonu (Fonun desteklediği yurtdışına giden 13 bin bursludan sadece %10'u geri dönüyor) tarafından incelenmektedir. Bunun yanı sıra Polonya, Malezya, Çin ve Ukrayna'da bu modeli öğrenmek için talepler vardır.

Günümüzde ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülkeler istikrarlı ekonomik kalkınmasını sağlamak için yükseköğretim sisteminde kalite güvencesini artırmak amaçlanmaktadır. Bunun için akademik hareketliliği geliştiren "ulusal", "ikili", "devlet"¹⁴⁶ programlarını geliştirmeyi öngörmektedir.

¹⁴⁶ **Ulusal programlar** ulusal düzeyde düzenlenmekte ve tek bir ülke programı finanse ve koordine etmekten sorumlu olmaktadır.

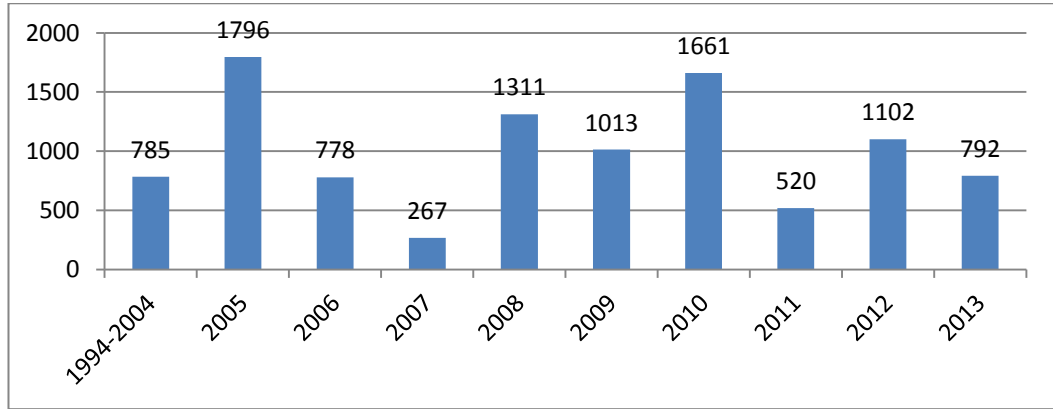
İkili programlar her ikisi de ortak programın finansmanına ve organizasyonuna katkıda bulunan iki ülke arasındaki hükümetler arası işbirliğini temel almaktadır.

Post Sovyet alanında Kazakistan ve Azerbaycan günümüzde akademik hareketliliği geliştiren ulusal politikaları benimseyen ve insan kaynaklarını geliştirmeye önem veren ülkelerdir. Bunun yanı sıra hem Kazakistan'ın hem de Azerbaycan'ın kalkınma sürecinde izlediği politikalar sonucunda gerekli bilgi ve beceriye sahip insan gücünün oluşacağı ve bu vasıflı işgücü sayesinde ülkenin istikrarlı ekonomik büyümesine katkı sağlayacağı düşünülüyor.

Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi'nin sunduğu istatistik bilgilere göre Bolaşak programının 1994 – 2014 yıllar sürecinde ayrılan burs sayısının 10025 olduğu belirtilmektedir. Bolaşak programı mezunlarının sayısı ise 6015'tir. Tablo 15'de Bolaşak Programı kapsamında gerçekleşen akademik hareketliliğin yıllara göre istatistik bilgileri verilmektedir.

Tablo 15. Yıllara Göre Bolaşak Programı Hareketliliğin İstatistik Bilgileri, (1994-2013)

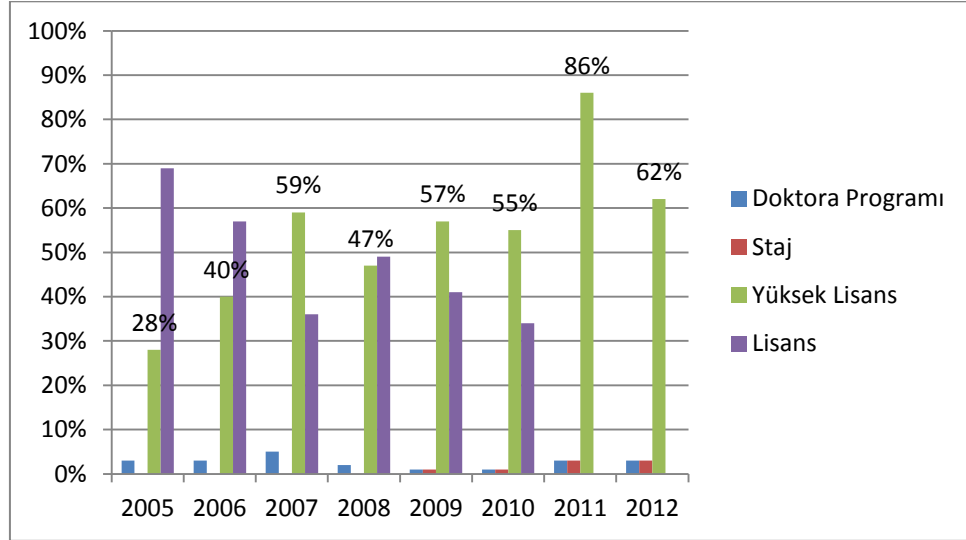
Tablo 15.1. Yıllara Göre Bolaşak Programı Hareketlilik Sayıları, (1994-2013)

Kaynak: Bolaşak Programının İstatistik Bilgileri, <http://www.edu-cip.kz>

Devlet programlar ikiden fazla ülkeyi içermektedir. Bu ülkeler ikili değişimleri de kapsayabilmektedir; fakat bu değişimler daha büyük bir grup ülke arasındaki daha geniş bir işbirliği çerçevesi içinde gerçekleşmektedir. (Çevrimiçi) <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/focus-on/156TR.pdf>

Tablo 15.2. Yıllara Göre Bolaşak Programı Hareketliliğin Eğitim Programlarına Göre Oranı, (2005-2012)

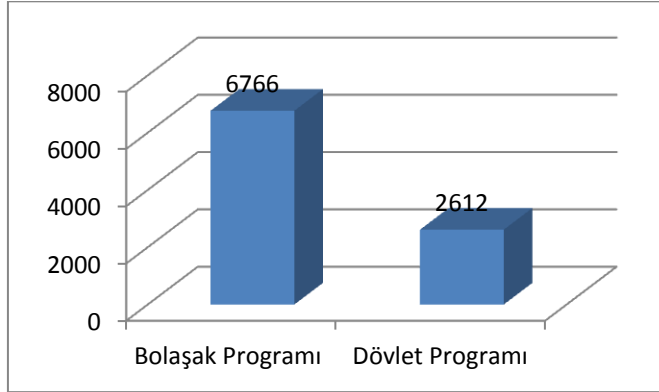

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>

Azerbaycan hükümetinde 2007’de “2007-2015 Dövlət (Devlet) Programı” başlatılmıştır. “Dövlət” Programı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığının 19 Ekim 2006 tarihinde 1746 sayılı onayı ile uygulanmaya konulmuştur. “Dövlət” yurtdışı eğitim programını uygulamadaki temel hedef yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmak ve kabiliyetli gençlerin yurtdışında okumasını sağlamak, uluslararası yurttaşlar kazanmaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının sunduğu istatistik bilgilere göre 2007’den bu yana gerçekleşen akademik hareketlilik sayısı toplam 2612 olduğu bilinmektedir. Program kapsamında uluslararası meslek sahibi olanların toplam sayısı 590’dır ve kalan 1809’ı yurtdışında eğitimine devam etmektedir.

Tablo 16’da ise “Bolaşak” ve “Dövlət” programları akademik hareketliliği karşılaştırılmıştır. Grafikteki bilgilere göre 2007’den bu yana Bolaşak programı kapsamında 6766 akademik hareketlilik sağlanmıştır ve bunun Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dövlət programı kapsamında 2007’den bu yana gerçekleşen öğrenci hareketliliğinden oranla yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 16. 2007-2013 Yılları Arası “Bolaşak” ve “Dövlet” Programları Akademik Hareketlilik Sayılarının Karşılaştırılması

Kaynak: Dövlet Programının İstatistikleri, <http://xaricdetehsil.edu.gov.az/uploads/Statistika.pdf>, Bolaşak Programının İstatistikleri, <http://www.edu-cip.kz>

Tablo 15.1.'e bakıldığında Bolaşak programı kapsamındaki öğrenci hareketliliği 2005'ten itibaren arttığı görülmektedir. Çünkü 2005'te Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Bolaşak programı burs sayısını 3000'e artırmaya karar vermiştir. İlk on yıllık Bolaşak programının kapasitesi son on yıla göre dar olmasının başlıca nedenleri şunlardır: öncelikle Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarında eski eğitim sistemini devam ettirmiş ve okullarda zorunlu yabancı dil olarak Almanca'nın öğretilmiştir. Dolayısıyla İngilizce dersi seçmeli dersler arasında yer almıştır. İngilizce dili dersinin zorunlu olarak okutulması Kazakistan 2030 kalkınma stratejisinin hayata geçirilmesi sonrası dönemde başlatılmıştır. İngilizce dilinin yetersizliğinden Bolaşak bursunu kazanmak, özellikle de mühendislik ve teknik eğitim programlarını kazanmanın zor olduğu bilinmektedir. Bundan sebeple ilk on yıllık Bolaşak programı kapsamında burslar ekonomi ve sosyal bilim dalları meslekleri içim ayrılmıştır. İkinci nedeni ise 1997'ye kadar dönemde Bolaşak programı kapsamındaki anlaşma yapılan ülkelerin çok sınırlı olmasıdır. Bu ülkeler: ABD, Büyük Britanya, Almanya ve Fransa'dır. Üçüncü nedeni ise ipotek sorunudur. Bolaşak programının evrak konusundaki taleplerinde ipotek zorunluluğu vardı. Dolayısıyla Bolaşak programı bursunu kazananların bölgelerine bakıldığında neredeyse %90'ı şehirden gelenlerdir. Hem İngilizce dil bilgisinin yetersizliği hem

ipotek zorunluluğu kırsal yerlerdeki öğrencilerin Bolaşak programı bursunu kazanmasında zorluklar yaratmaktadır.

Bolaşak programı bursunu kazananların %90'ı şehirde yaşayanların kazandığı bilinmektedir. Tablo 17'de Bolaşak programı kapsamında burs kazananların bölgelerine göre istatistik bilgileri ve oranı gösterilmektedir.

Tablo 17. Bolaşak Bursunu Kazananların Bölgelere Göre İstatistik Bilgileri ve Oranı, 2005-2012 Yıllar

Tablo 17.1. 2005-2008 Yıllar Arası Bolaşak Programı Bursunu Kazananların Bölgelere Göre Sayısı ve Oranı

Bölgeleri	2005		2006		2007		2008	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
Şehir	1251	%70	695	%89	248	%93	1224	%93
Kırsal	461	%26	7	%1	19	%7	81	%7
Belirlenmeyen	84	%5	76	10				
Toplamı	1796	100	778	100	267	100	1311	100

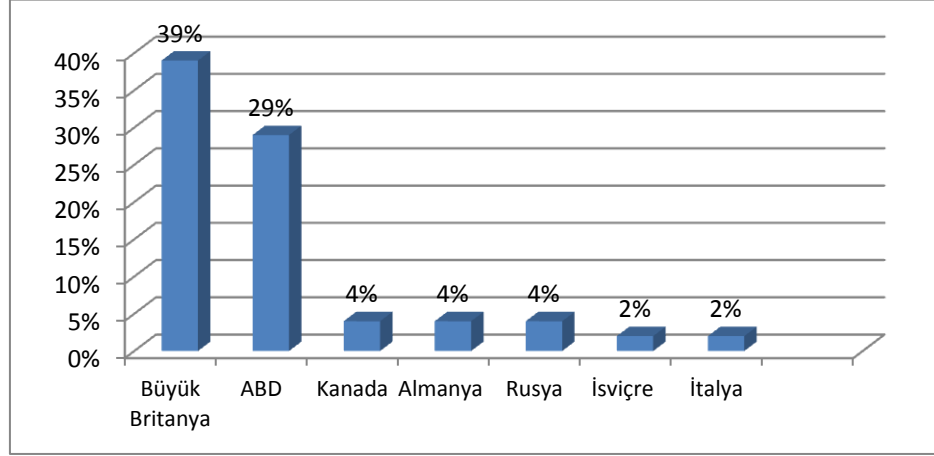
Tablo 17.2. 2009-2012 Yıllar Arası Bolaşak Programı Bursunu Kazananların Bölgelere Göre Sayısı ve Oranı

Bölgeleri	2009		2010		2011		2012	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
Şehir	954	%94	1521	%92	504	%97	900	%92
Kırsal	59	6%	140	%8	16	%3	83	%8
Belirlenmeyen								
Toplamı	1013	100	1661	100	520	100	983	100

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>

Bolaşak programı kapsamında hareketliliğin en çok gerçekleştiği ülkeler arasında Büyük Britanya, ABD, Rusya, İsviçre, Almanya, Kanada, İtalya vb yer almaktadır. Tablo 18'de Bolaşak programı hareketliliğin en çok yapıldığı ülkelere göre oranı gösterilmektedir.

Tablo 18. Bolaşak Programı Akademik Hareketliliğin En Çok Yapıldığı Ükelere Göre Oranı, 1994-2014 Yıllar

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>

Kazakistan hükümeti Bolaşak programı kapsamındaki anlaşma yapılan üniversiteleri Şanghay Jiao Tong Üniversitesinin her sene yayımladığı “Dünyanın En İyi 500 Üniversiteleri” listesine dayanarak anlaşma yapmaktadır. Tablo 19’da Bolaşak programı kapsamında en çok hareketliliğin gerçekleştiği üniversitelerin adı gösterilmektedir.

Tablo 19. 1994-2014 Yıllar Arası Bolaşak Programı Akademik Hareketliliğin En Çok Yapıldığı Üniversitelerin Adı

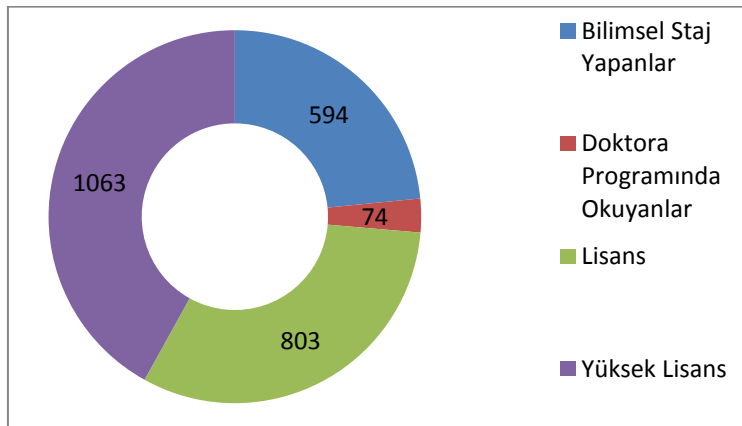
Ülke Adı	1994-2013 Yıllar Arası Akademik Hareketlilik	Üniversite Adı
Büyük Britanya	3031	Cambridge Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, London College Üniversitesi, Manchester Üniversitesi
ABD	2287	George Washington Üniversitesi, Miami Üniversitesi, Virjinya Üniversitesi, Rensselaer Politeknik Enstitüsü, Georgetown Üniversitesi
Rusya	741	Moskova Devlet Üniversitesi
Almanya	323	Muenstr Üniversitesi, Hamnurg Üniversştesi, RWTH Aachen Üniversitesi,
Kanada	283	Toronto Üniversitesi, British Columbia Üniversitesi,

		Alberta Üniversitesi, Ottawa Üniversitesi, Montreal Üniversitesi
İtalya	283	Milano Üniversitesi, Milano Politeknik Üniversitesi
Malezya	283	Malaya Üniversitesi
İsviçre	176	Geneva Üniversitesi
Çin	172	Fundan Üniversitesi, Nanjing Üniversitesi, Peking Üniversitesi
Fransa	155	Strasbourg Üniversitesi Paris Üniversitesi, Aix-Marseille Üniversitesi, Montpellier Üniversitesi
Singapur	105	Singapur Ulusal Üniversitesi
Avusturya	100	Viyana Üniversitesi, Viyana Diploması Akademisi, Innsbruck Üniversitesi
İrlanda	74	Cork College Üniversitesi, Dublin College Üniversitesi
Japonya	50	Hokkaido Üniversitesi, Kyushu Üniversitesi

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, 2014 <http://www.edu-cip.kz>

Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi'nin 2014 yılı için sunduğu istatistik bilgilerine göre Bolaşak programı kapsamında akademik eğitime devam eden 2532 öğrencinin bulunduğu bilinmektedir. Bunun 594'ü bilimsel staj yapan akademik personel hareketliliğini kapsadığı belirtilmektedir. Tablo 20'de Bolaşak programının 2014 yılı için akademik ve personel hareketliliği ve eğitim programlarına göre bilgileri verilmiştir.

Tablo 20. 2014 Yılı İçin Bolaşak Programı'nın İstatistik Bilgileri

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>

Uluslararası Bolaşak Programı Kazakistan’ın yükseköğretim alanını uluslararası standartlara göre uydurmakta önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra Bolaşak Programı Kazakistan’ın yükseköğretim alanında uluslararası işbirliği artırmasını sağlamaktadır.

4.4.2. Uluslararası İşbirliğini Artırma Etkisi

Kazakistan Bolaşak programı yükseköğretim alanının uluslararasılaşmasını sağlamasının yanı sıra yükseköğretim kurumlarının uluslararası işbirliği imkânı sağlamaktadır.

Bolaşak programı kapsamında 23 ülke ve 200 üniversite ile anlaşma yapılmıştır. Tablo 21’de “Bolaşak” programı kapsamında anlaşma yapılan ülkeler ve üniversite sayıları verilmiştir.

Tablo 21. “Bolaşak” Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Projesinde Anlaşma Yapılan Ülkelerin Adı ve Üniversitelerin Sayısı

Sıra No	Ülke Adı	Üniversite Sayısı
1	İngiltere	33
2	Amerika	31
3	Kanada	27
4	Fransa	14
5	Almanya	12
6	İtalya	4
7	Hollanda	1
8	Norveç	2
9	İsrail	3
10	Finlandiya	3
11	Çek	1
12	Polonya	2
13	Macaristan	2
14	Rusya	14
15	Ukrayna	1
16	Çin	6

17	Singapur	2
18	İsveç	2
19	Avustralya	4
20	Japonya	2
21	Güney Kore	6
22	İrlanda	6
23	Malezya	1

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, www.edu-cip.kz

Tablo 22. “Bolaşak” Programı Kapsamında Anlaşma Yapılan Ülkeler ve Uluslararası Organizasyonların Adı

Kazakistan’ın Yükseköğretim Alanında Uluslararası İşbirliği Yaptığı Ülkeler	Uluslararası Organizasyonların Adı
İngiltere	Brititsh Council
Amerika	American Councils
Almanya	DAAD
Rusya	*İnterobrazovanye (uluslararası eğitim ve işbirliğinden sorumlu organizasyon)
Fransa	CNOUS

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, www.edu-cip.kz

Kazakistan hükümeti Bolaşak programları kapsamında akademik hareketliliğin en çok yapılan ülkeleri ortaklık kurma amaçlı ülkeye çekmektedir. Bu da Kazakistan’ın hem yükseköğretim alanında kalite ve akademik gelişme kazanmasını hem de dış politikada çok yönlü politika izlemesini sağlamaktadır. Tablo 18’de görüldüğü gibi Bolaşak programı kapsamında çok Almanya ve Birleşik Krallık ülkeleri ile gerçekleşmektedir.

Birleşik Krallık üniversiteleri Kazakistan’ın mesleki teknik uzmanlarını hazırlamakta ve teknik bilimlerin gelişmesinde öğretim üyelerine yurtdışında staj imkânı sağlamaktadır. Günümüzde İngiltere’nin 33 yükseköğretim kurulunda ve 8 araştırma merkezinde 1042 öğrenci eğitim görmektedir ve 23 araştırma görevlisi ise

çeşitli alanlarda staj yapmaktadır. 2004-2012 yıllar arasında Reading Üniversitesinden 108 öğrenci mezun olduğu bilinmektedir. 2014 istatistik bilgilerine göre, Reading Üniversitesinde 77 öğrenci (28'i lisans programına, 49'ı bilimsel staj için) eğitim görmektedir.

Bolaşak programı kapsamında en yoğun öğrenci hareketliliği Almanya'daki Üniversiteler ile gerçekleşmektedir. Kazakistan hükümeti eğitim ve bilim alanında Almanya ile uluslararası işbirliği yapmaktadır. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) tarafınca desteklenmektedir. Kurum, nitelikli meslek edindirmede önemli faaliyetlerde bulunmaktadır.

Kazakistan Almanya hükümeti ile eğitim alanındaki işbirliği bir takım uluslararası programlar kapsamında gelişmektedir. Bolaşak programı dışında Alman Akademik Değişim Programı (DAAD) ile de işbirliği yapmaktadır. Almanya ile eğitim ve bilim alanında yapılan işbirliği sonucunda 1999'da Almatı'da Kazak-Alman Üniversitesi kuruldu.

Dolayısıyla, yükseköğretim kurumları araştırma-geliştirme (Ar-Ge) kapasitesiyle bulundukları bölge ve ülkelerin kalkınması, gelişmesi ve refahına çok önemli bir paya sahip olmuşlardır.¹⁴⁷

Ekonomik gelişme birçok ülkenin gerçekleştirmek istediği temel hedeflerin ilk sıralarında yer alır. Bu gerçek, karşıt görüşlü olmaksızın herkes tarafından kabul edilir. Farklı mekânlardaki kişilerin gelirlerini yükselterek durumlarını iyileştirmek, ekonomik ve sosyal olanaklarını artırmak günümüzde en önemli sosyal görevlerdendir. Bu amaca ulaşmak ya da en azından mümkün olduğu kadar yaklaşabilmek için her yıl yeni politikalar geliştirilmekte, çalışma planları yapılmakta, yatırımlar hayata geçirilmekte, yatırımlar alınmakta ya da verilmektedir.¹⁴⁸ Bu bağlamda Kazakistan hükümeti her geçen sene Bolaşak bursunun sayısını artırmasındaki hedef ekonomik kalkınmasını hızlandırmaktır.

¹⁴⁷Armağan Erdoğan, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴⁸Metin BERBER, **a.g.e.**, s.183.

4.5. Bolaşak Programı’nın Ekonomik Kalkınmadaki Etkileri

4.5.1. Rekabet Edebilir İşgücünü Artırma Etkisi

Bolaşak yurtdışı eğitim programı Kazakistan’ın bilgili ve becerikli işgücü yetiştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde Bolaşak programı Kazakistan’ın ekonomik büyümesinde önemi büyüktür.

Kazakistan hükümetinin Bolaşak programına başlatmadaki hedefi ülkenin uluslararası arenada kendi saygınlığını kazanmasını sağlayacak ve rekabet edebilir işgücü kazanmaktır. Günümüzde yüksek nitelikli işgücü sağlamanın en önemli yollarından biri uluslararası eğitimidir. Birçok gelişmekte olan ülke, sanayileşme stratejilerinin bir parçası olarak, özellikle teknik alanlarda, personel eğitilmesini sağlamak için çok çeşitli burs imkânları tanımaktadır.

Kazakistan’ın piyasa ekonomisine geçişte uzman ve kadro eksikliği yaşadığı bilinmektedir. Özellikle de mühendis ve teknik elemanların yetersizliği Kazakistan’ın ekonomik büyümesini engellemiştir. Kazakistan’da bu sorunları çözümü için ulusal yurtdışı eğitim programı öngörülmüştür.

Günümüzde Kazakistan’ın işgücü alanına Bolaşak programının getirdiği bir takım gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

Bolaşak programı hareketliliği ile günümüze kadar tıp alanında toplam 192 tıp doktoru yetiştirilmiştir. Tıp eğitimi için Bolaşak programı kapsamında anlaşma Almanya, Güney Kore, İsrail ve ABD ülkelerinde yer alan üniversiteler ile yapılmıştır.

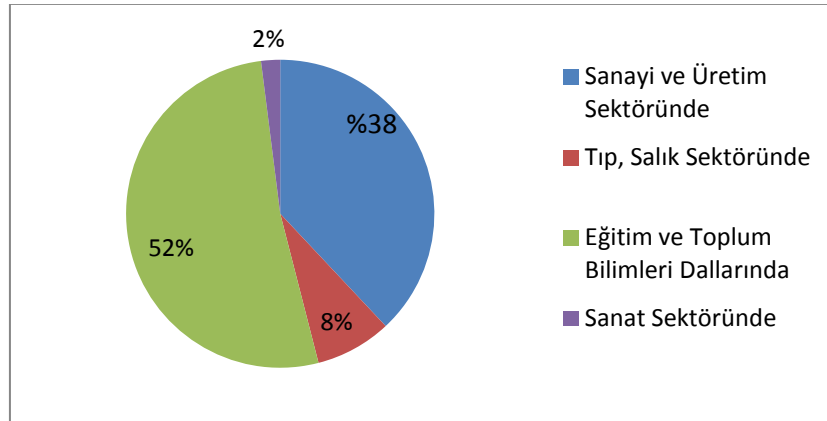
Bolaşak programı kapsamında yurtdışında tıp eğitimi alan *Dmitri Gorbunov* Kazakistan’ın Ulusal Bilimsel Kardiyoloji Merkezinde doktor olarak çalışmaktadır. Bolaşak programı kapsamında Almanya’nın Albert Ludwigs Üniversitesinde eğitim alan çocuk cerrahisi Dmitri Gorbunov günümüze kadar 1400’den fazla operasyon gerçekleştirmiştir.

Hollanda Vagenenski üniversitenden mezun *Toleubayev Kazbek* günümüzde Kazakistan'ın Bitki Koruma Araştırma Merkezinde, Fen bölümü başkanıdır. *İskakova Ayşa*, Kazakistan Ulusal Biyoteknoloji Araştırma Merkezi başkanıdır.

KazMunayGaz tarafından işletilen en büyük şirketlerden biri Tengizchevroil'da çalışan uzmanların yurtdışı staj hareketliliği Bolaşak bursu ile sağlanmaktadır. Şirket kadrosunun uzmanlaştığı üniversiteler: Colorado Jeolojik Okulu; Rochester Teknoloji Enstitüsü; A & M Teksas Üniversitesi; University of Tulsa; Manchester Üniversitesi; Michigan Üniversitesi; Minnesota Üniversitesi; Oklahoma Üniversitesi olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹

1994-2013 yılları arasında Bolaşak programı kapsamında 6015 uluslararası meslek sahibi yetiştirilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezinin hazırladığı istatistik bilgilere göre meslek sahiplerinin %38'i Kazakistan'ın farklı sanayi ve üretim sektörlerinde, %52'i eğitim ve toplum bilimleri dallarında çalışmaktadır. Tablo 23'te Bolaşak programı kapsamında eğitim alan 6015 uluslararası meslek sahiplerinin çalıştığı sektörlerle göre oranı gösterilmektedir.

Tablo 23. Bolaşak Programı Mezunlarının (6015 Kişinin) Çalıştığı Sektörlere Göre Oranı, 1994-2014 Yıllar

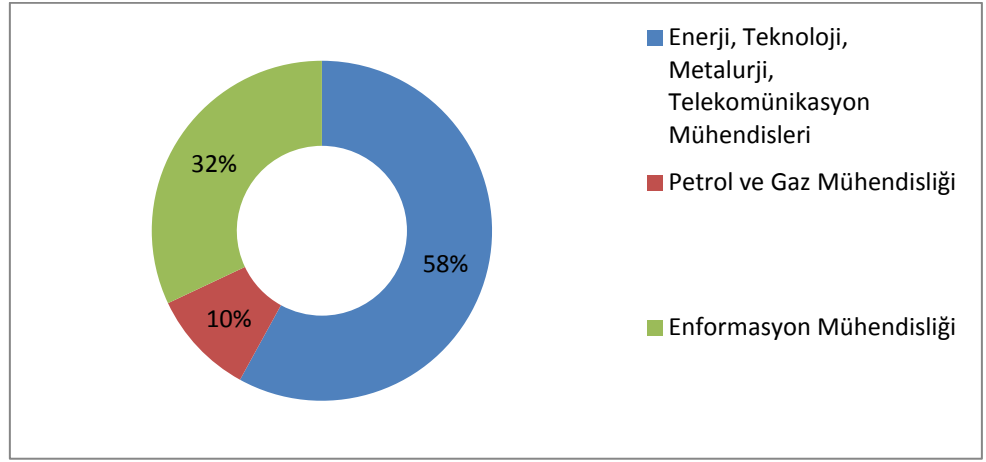

Kaynak: Uluslararası Bolaşak Yurtdışı Eğitim Programı Merkezi, Bolaşak Programı'nın 2013 Raporu

¹⁴⁹ **Uluslararası Bolaşak Yurtdışı Eğitim Programı Merkezi**, Bolaşak Programı 2013 Raporu, <http://www.edu-cip.kz>, (Çevrimiçi), 26 Nisan, 2014.

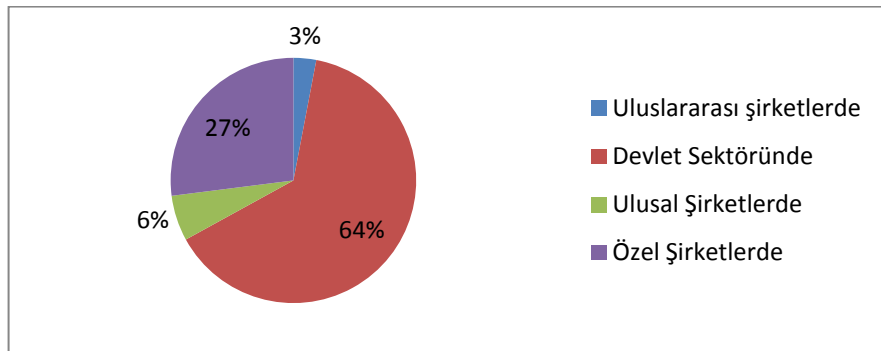
Piyasa ekonomisine geçişte Kazakistan'ın yaşadığı sorunların başında uzman ve kadro yetersizliği gelmektedir. Özellikle de mühendislik ve teknik mesleklerin yetersizliği Kazakistan'ın kalkınma sürecindeki en büyük engellerden biridir. Günümüzde mühendislik ve teknik eğitim dallarından toplam 2000 kişi meslek sahibi olmuştur. Tablo 24'de 1994-2014 yılları arasında Bolaşak programı kapsamında hazırlanan mühendislik ve teknik eğitim dallarından meslek sahiplerinin mesleklerine göre oranları gösterilmiştir.

Tablo 24. 1994-2013 Yıllar Arası Bolaşak Programı Kapsamında Hazırlanan 2000 Mühendis ve Teknik Meslek Sahiplerinin Mesleklerine Göre Oranı

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>,

Tablo 25. 1994-2013 Yıllar Arası Bolaşak Programı 2000 Mühendislik ve Teknik Meslek Mezunlarının Çalıştığı Sektörlere Göre Oranı

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası Programlar Merkezi, <http://www.edu-cip.kz>,

Dünyada küreselleşme ve hızlı teknolojik gelişme sürecinde uluslararası piyasalarda uzmanlaşma ve teknoloji geliştirme yetkinliği rekabet gücünün önemli unsurları olmuştur. Bu bağlamda uluslararası eğitim büyük öneme sahiptir. Kalkınma için gerekli uzmanları eğiterek ve toplumsal değişimi destekleyerek uluslararası rekabet için önemli katkılar sağlamaktadır.¹⁵⁰ Bu bağlamda Bolaşak programının en önemli katkılarından biri Kazakistan'ın rekabet edebilme gücünün artmasını sağlamaktadır. Tablo 26'da farklı ülkelerin küresel rekabetçilik endeksi Dünya Ekonomik Forumu Sıralamasına göre üç gruba toplanarak verilmiştir. Birinci grupta Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri, ikinci grupta bazı gelişmekte olan ülkeler, üçüncü grupta ise bazı OECD ülkeleri verilmiştir. Kazakistan BDT içinde ekonomik büyüme hızı Azerbaycan'dan sonra ülkeler arasında yer almaktadır. İkinci grupta yer alan ülkelerle karşılaştırıldığında Şili ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere sonra yer almaktadır. OECD ülkelerinin yer aldığı sıraların altındadır

Tablo 26. Kazakistan'ın Küresel Rekabetçilik Endeksinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması, 2013-2014 Yıllar

Ülkeler	2013-2014	2012-2013	Değişiklikler
1.Grup			
Kazakistan	50 / 4,41	51	1
Azerbaycan	39 / 4,51	46	7
Rusya	64 / 4,25	67	3
Moldova	89 / 3,94	87	-2
Ermenistan	79 / 4,10	82	3
2.Grup			
Şili	34 / 4,61	33	-1
Türkiye	44 / 4,45	43	-1
Meksika	55 / 4,34	53	-2
3.Grup			
Almanya	4 / 5,51	6	2
İsveç	6 / 5,48	4	-2

¹⁵⁰ DEİK, **Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye'nin Konumu, Eğitim ekonomisi ve İş Konseyi Raporu**, 2013, s.13. (Çevrimiçi)
[http://www.Uluslararası_Yükseköğretim_Hareketliliği_ve_Türkiye%2527nin_Konumu_Raporu%20\(10\).pdf](http://www.Uluslararası_Yükseköğretim_Hareketliliği_ve_Türkiye%2527nin_Konumu_Raporu%20(10).pdf) , 28 Nisan 2014.

Hollanda	8 / 5,42	5	-3
Fransa	23 / 5,05	21	-2

Kaynak: The Global Competitiveness Report 2013-2014, <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>

4.5.2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Etkisi

“Kalifiye işçi ve çalışanların ekonomik refah arayışı için ikamet ettikleri ülkeyi terk etmesi (beyin göçü) sorunu gelişmekte olan ülkelerin en ciddi sorunudur”.¹⁵¹

Gelişmiş ülkeler iyi ‘beyinlerin’ kendi gelişmekte olan ülkelerine dönmemesi için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Kazakistan’dan genç ve umut verici kadroların göçü ‘Bolaşak’ programı çerçevesinde eğitim ve çalışma döneminde verilen desteğe karşılık teminat mekanizması sayesinde kısmen çözüldü.

‘Beyin Kazanımı’ döngüsü, yurtdışından Kazakistan üniversitelerine (Nazarbayev Üniversitesi vb) gelen öğrenciler şeklinde veya bazı yabancı şirketlerde çalışmaya gelen yabancılar şeklinde başlamıştır. “Bolaşak” mezunları İngilizce ve diğer yabancı dillerde iletişim yoluyla ülkeye gelen yabancı kadrolar için neredeyse doğal ve rahat bir dilsel ve kültürel çevre oluşturmuyorlar.

Ayrıca bu, İngilizce konuşan bir nüfusun oluşumunu hızlandırmada, üç dilli eğitim programlarının uygulanmasında ve aynı zamanda ülkenin yatırım ve turistik cazibesinin güçlendirilmesinde çok önemlidir.

“Başka daha bilinir ve sık karşılaşılan beyin göçü sorunu ise akademik ortamda ‘beyin dolaşımı’ olarak da adlanan iki ve ya daha fazla yönde ‘beyinlerin hareketi’ sürecidir. Kazakistan’da bu süreç, "Bolaşak" mezunlarının deneyimlerini ve iletişimlerini yabancı ortaklarla değişimini daha da sıklaştırmak sayesinde ülkenin

¹⁵¹ Philip G Altbach, “The Global Brain Race-Robbing Developing Countries”, (Çevrimiçi) <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20130418171836749>, 2 Mayıs 2014.

bilimsel ve profesyonel potansiyelini(insan kaynakları) geliştirmeye katkıda bulunmaktadır”¹⁵².

Lider iktisatçılar beyin dolaşımının küreselleşme bağlamında uluslararası kalkınmayı desteklediğini savunuyorlar. Daha vasıflı işgücü, transferi, beceri ve kaynakları daha gelişmiş ölkelerden ve sektörlerden gelişmekte olan ölkelere ve oluşmakta olan sektörlerle hareket etmektedirler. Bu anlamda "Bolaşak" mezunları da yurtdişında okurken aldıkları değerli beceri ve deneyimleri ölkeye getirmekte bir iletken rolü oynamaktadırlar.

Eğitimin uzun dönemli stratejiler geliştirme imkanı vermesi ve sermayesinin insan unsuru olmasından dolayı uluslararası eğitim, ölkeler için uluslararası arenada söz sahibi olabilmenin yapı taşlarından birisidir. Yapılan yatırım ve ölkeye getirilen öğrencinin uzun dönemli sosyal, siyasal, ekonomik ve akademik katkıları yadsınamaz düzeylere ulaşmaktadır.¹⁵³ Bu çerçevede Bolaşak programı Kazakistan’ın ekonomik ve siyasal alana katkılarının yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmeleri de etkilemektedir.

4.6. Bolaşak Programı’nın Sosyal Kalkınmadaki Etkileri

4.6.1. Kazakistan’ın Tanıtımına Katkısı

Kazakistan’ın kültürünü ve kimliğini dünyaya tanıtmak ve yurttaşlar yetiştirmek Kazakistan için büyük önem taşımaktadır. Bolaşak programının hedefleri arasında ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunacak vasıflı işgücü yetiştirilmesi de yer almaktadır.

Ulusçu ve çok kültürlü gençler Bolaşak programı kapsamında gelişmektedir. Dünyanın farklı ölkelerinde eğitim gören kazak gençleri farklı kültürlerle

¹⁵² Sayasat Nurbek, “Effektivnost Programı Bolashak”, **Bolaşak Dergisi**, No: 2, 2014, (Çevrimiçi) http://www.edu_cip.kz, 28 Nisan 2014.

¹⁵³ DEİK, **Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye’nin Konumu, Eğitim ekonomisi ve İş Konseyi Raporu**, 2013, s.13. (Çevrimiçi) [http://www.Uluslararası_Yükseköğretim_Hareketliliği_ve_Türkiye%2527nin_Konumu_Raporu%20\(10\).pdf](http://www.Uluslararası_Yükseköğretim_Hareketliliği_ve_Türkiye%2527nin_Konumu_Raporu%20(10).pdf) , 28 Nisan 2014.

karşılaşmaktadır. Farklı kültürlerle beraber kendi kültürünü de yaşamaktadır. Böylece Bolaşak programı kapsamında yurtdışında eğitim alan öğrenciler farklı kimlikler de kazanma şansına sahip olabilmektedir.

Kazakistan 2030 uzun vadeli stratejisinin önemli basamaklarından biri yetenekli gençleri çoğaltmaktır. Bunun için kabiliyetli gençleri desteklemek Bolaşak programı ile gerçekleşmektedir. Çağın gereklerinden biri de uluslararası dilleri öğrenmektir. Bolaşak programı kapsamında okuyan gençlerin en önemli kazanımı yabancı dilleri öğrenmesidir.

Farklı ülkelerin kültürlerin ve dillerini öğrenmenin yanında Kazak kültürü ve dilini başka ülkelere de tanıtmaktadır. Dolayısıyla Bolaşak programının hedeflerine sadece nitelikli işgücü yetiştirmek değil, Kazakistan'ı yurtdışında temsil edebilen küresel yurttaşları da yetiştirmektedir.

- ✓ Kazak gençlerin bireysel gelişmesinde: zihinsel, ruhani, ahlaki, estetik ve sosyal gelişimini bütüncül olarak oluşturmakta;
- ✓ Kazak gençlerinin bilimsel, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmekte;
- ✓ Kazak gençlerini Kazakistan'ın sosyal gelişmelerine geleceğin aktif rol alıcıları olarak hazırlamakta;

4.6.2. Kazak Sanatının Gelişmesine Katkısı

Yurtdışında güzel sanatlar ve yaratıcılık alanında eğitim almış ve uzmanlaşmış Bolaşaklılar bugün dünya film endüstrisinde kullanılan son teknolojileri kullanarak ulusal geleneklerin film konusu olarak ele alınması ile ulusal film endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bolaşaklıların faaliyetleri ulusal film endüstrisinde devlet dilinin yaygınlaşmasını teşvik etmektedir.

Örneğin, "Bolaşak" derneği üyeleri en iyi Hollywood filmlerini ve animasyon filmlerini Kazak diline çevirip ilk gösterilerle aynı zamanda izleyiciye sunmak önerisinde bulundular.

Bu proje kapsamında artık 4 Hollywood filmi Kazak diline çevrilmiştir: "Arabalar 2" ("Kelikter 2"), "Siyah Giyen Adamlar 3" ("Kara kiimdiler 3"), "Cesur Yürek" ("Batyl zhyrek"), "Yeni Örümcek Adam" ("Zhana örmekshi adam").

Şu anda, iki film daha Kazak diline çevrilmektedir: "Canavarlar Üniversitesi" ("Monstrler Universiteti") ve "Yalnız Bekçi" ("Zhalgız Ranger"). Bu durumda, Kazakistan izleyicilerine film izlerken Kazak dili seçeneği sunularak devlet dilinin yaygınlaşması da desteklenmektedir.

Ayrıca, Kazakistan'da ilk defa bilgisayar grafikleri ve animasyon kullanarak "fantezi" popüler türde çocuklar için yapılmış 'Efsane Kitap: Gizemli Orman' filminden bahsedebiliriz.

Filmin yönetmeni, yazarı ve yapımcısı 'Bolaşak'çı Ahat İbraev'dir. Film Kazakların atalarının dini olan Gök Tanrı dinine dair eski efsaneleri konu alarak bu konuda bilgileri başkahramanların maceraları ile eğlenceli bir şekilde sunar. Bu film aksiyon, fantezi, çizgi film resimleri ve özel efektler kullanarak Kazak ulusal sinemasında çağdaş eğilimlerin gelişiminde ilk adım olmuştur.

4.7. “Bolaşak” ve “Bolaşak” Modeline Benzer Programlar

Genel olarak bakıldığında Sovyet sonrası Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) üye ülkelerinin kalkınma planlarında en çok eğitim alanına önem verdikleri bilinmektedir. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerindeki izlediği politikaların benzer taraflarından biri yükseköğretim alanında akademik hareketliliği geliştiren ulusal politikaları benimsemeleridir.

Günümüzde BDT üye ülkeler arasında Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan ülkelerinin yükseköğretim alanında başlattıkları reform süreçlerindeki başarılı adımlarından biri yurtdışı eğitim projelerini uygulamalarıdır. Yükseköğretim alanındaki gelişmeler özellikle de Kazakistan ve Azerbaycan hükümetlerinde görülmektedir. Hem Kazakistan'da 1993'te başlatılan “Bolaşak” yurtdışı eğitim programı hem de Azerbaycan'da 2007'd başlatılan “Dövlet” yurtdışı

eğitim programları nitelikli işgücü kazanmak amaçlı uygulanmıştır. Bu bağlamda bu ülkeler insan kaynaklarının kendilerini geliştirmesini sağlayarak hem eğitim alanında kalite kazanmak hem de ülke kalkınmasını hızlandırmak amaçlanmaktadır.

OECD ülkeleri arasında ABD, Brezilya, Şili ve Kolombiya ülkelerinde yükseköğretim alanında akademik hareketliliği artırmak ve uluslararası işbirliği artırmak amaçlı başlattıkları yurtdışı eğitim programlarının analizine bakıldığında araştırma-geliştirme alanlarının gelişmesini sağlamak, yükseköğretim kurumları arasında uluslararası işbirliği artırmak, ülkeye öğrenci çekmek gibi hedefler görülmektedir.

“BM üye ülkeleri arasında Çin, Suudi Arabistan ülkelerinde başlatılan yurtdışı eğitim projelerinin temel hedefleri ülkenin kabiliyetli gençlerini dünyanın en saygın üniversitelerinde eğitim almasını sağlamak ve bilgili becerikli gençleri çoğaltmaktır. Bu hedefin temelinde ise ülkenin ekonomik büyümesini sağlayacak işgücü yetiştirmek görülmektedir”.

BDT üye ülkeler arasında yükseköğretim alanının uluslararası standartlara göre uydurmak ve akademik hareketliliği artırmak amaçlı uyguladıkları yurtdışı eğitim programları şöyle sıralanmaktadır:

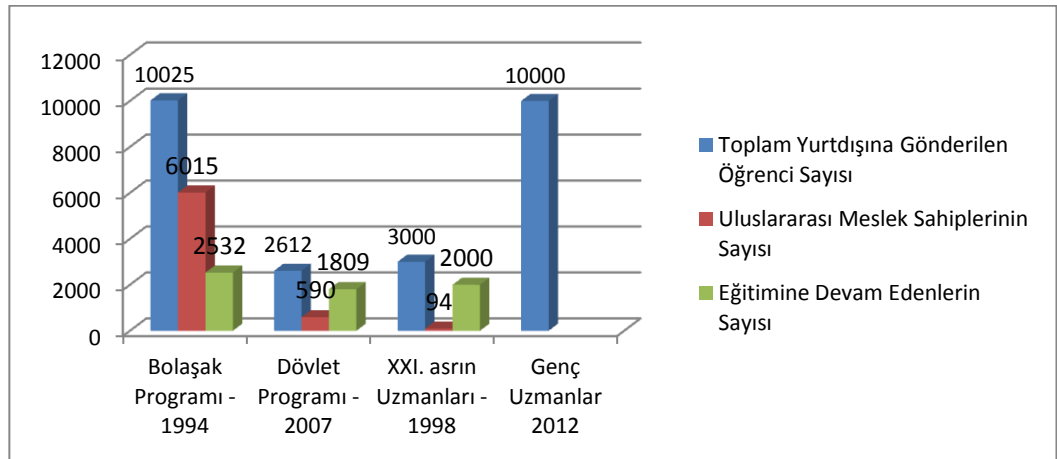
Rusya’da Bolaşak modeline benzer “Genç Uzmanlar” Yurtdışı Eğitim Programı 2012’de Rusya’nın Ekonomi ve Politika ve Harvard Üniversitesi Mezunları Kulüpleri temsilcilerinin sunumu ile başlatılmıştır. Devlet bütçesinden finanse edilen “Genç Uzmanlar” eğitim programını başlatmadaki temel amaç Rusya’nın inovasyon ve teknoloji alanlarını geliştirmek ve yenilemektir. Bunun yanı sıra 2017’ye kadar öğrenci hareketliliğinin sayısını 30 000’e kadar ulaştırmak amaçlanmaktadır.

Azerbaycan’da başlatılan “Dövlət” Yurtdışı Eğitim Programı 19 Ekim 2006’da Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı inisiyatifi ile başlatılmaya konulmuştur. Dövlət programını başlatmadaki temel amaç Azerbaycan hükümetinin yükseköğretim sistemini yenilemek insan kaynaklarının geliştirilmesini sağlamaktır. Azerbaycan hükümetinin yüksek öğretim alanın uluslararasılaşmasını sağlayan

Dövlət programı kapsamında 2015'e kadar akademik hareketliliğin sayısını 5000'e ulaştırmak amaçlanmaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı inisiyatifi ile 1998'de başlatılan “XXI. asrın Uzmanları” Yurtdışı Eğitim Programı kapsamında günümüze kadar 94 uzman hazırlanmıştır. Özbekistan'da 1998'de başlatılan “Ümid” Yurtdışı Eğitim Programı ise 2002'de sona ermiştir. Kırgızistan ve Özbekistan hükümetlerinde başlatılan ve verimli sonuç görülmeyen bu programların temel sorunu programın mekanizmasını yenilemeye ihtiyacı vardır.

Tablo 27. Bolaşak ve BDT Üye Bazı Ülkelerin Yurtdışı Eğitim Programlarının Analizi

Kaynak: “Bolaşak” Programının Yıllara Göre İstatistikleri ve Bolaşak Modeline Benzer

Programların Karşılaştırmalı Analizi <http://www.bolashak.gov.kz>

OECD ve BM üye bazı ülkelerde uygulanan yurtdışı eğitim programları şöyle sıralanmaktadır:

ABD Cumhurbaşkanı Barack Obama'nın inisiyatifi ile Ocak 2011'de başlatılan “100 000 Güçlü Girişimci” (“100 000 Strong Initiative”) eğitim programı da devlet bütçesinden finanse edilmekte ve 2014'e kadar öğrenci hareketliliği sayısını 100 000'e ulaştırmak amaçlanmaktadır. 100 000 Güçlü Girişimci eğitim programı akademik hareketliliğin daha çok Çin hükümeti yükseköğretim kurumlarında gerçekleştiği bilinmektedir.

“2011’de ABD’de başlatılan “100 000 Güçlü Girişimci” (“100 000 Strong Initiative”) ile Brezilya’da başlatılan “Sınır Tanımayan Bilim” (Ciência sem fronteiras) eğitim programları iki ülke arasında bilimsel araştırma işbirliği geliştirmeyi hedefleyen ortak araştırma projeleri geliştirme amaçlanmaktadır”.¹⁵⁴

Şili’de başlatılan “Şili Bursu” ve Kolombiya’da başlatılan “Kolombiya’nın Geleceği Bursu” nu başlatmadaki temel amaç akademik hareketlilik sayısını artırmak ve yüksek lisans, doktora öğrencilerinin yurtdışında eğitim almasını sağlamaktır. Kolombiya’da başlatılan Kolombiya’nın Geleceği Bursu kapsamında her sene yurtdışına 1000 öğrenci göndermek planlanmıştır. Şili Bursu kapsamında ise 2018’e kadar öğrenci hareketliliğinin sayısını 3000’e ulaştırmak hedeflenmektedir.

Çin’de başlatılan “Devlet Destekli Yurtdışı Eğitim Programı”nı (State-Sponsored Study Abroad Program – SSSAP) uygulamadaki temel amaç ise akademik hareketliliğin artmasını sağlamak, eğitim ve araştırma alanında işbirliği artırmaktır. 2007’de başlatılan ve devlet bütçeinden finanse edilen Devlet Destekli Yurtdışı Eğitim Programı” kapsamında 2013’e kadar 5000 öğrenci hareketliliği gerçekleşmiştir. 2005’te Suudi Arabistan’da başlatılan “Kral Abdullah’ın Burs Programı” (King Abdullah Scholarship Program) tıp alanında uzman yetiştirmek, teknik eğitimi geliştirmek amaçlanmaktadır. Kral Abdullah’ın Burs Programı akademik hareketliliğin daha çok ABD ülkelerine yapıldığı bilinmektedir.

Dolayısıyla bilginin önem kazandığı günümüz dünyasında değişimler ve gelişmelerden kopmamak, dışlanmamak için ister gelişmekte ister gelişmiş ülkeler her alanda rekabet edebilme gücünü artırmaya ve uluslararası piyasada kendi saygınlığını kazanmaya yönelik ulusal programlar uygulamaktadır.

Bağımsız Devletler Topluluğuna üye ülkelerde başlatılan yurtdışı yükseköğretim programlarının analizine bakıldığında ekonominin gerektirdiği nitelikli işgücü yetiştirmeye ve işgücü verimliliğini artırmak için eğitim sistemini yenilemeye, araştırma-geliştirme alanlarını geliştirmeye yöneliktir.

¹⁵⁴ **The White House Blog**, “Educational Exchanges for the 21st Century: 100,000 Strong in The Americas and Science Without Borders”, (Çevrimiçi) <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/04/09/fact-sheet-educational-exchanges-21st-century-100000-strong-americas-and>

OECD ve BM üye ülkelerde başlatılan yurtdışı eğitim programları ise akademik hareketliliğin artmasını sağlamanın yanı sıra ülkeye öğrenci çekmeye, iyi beyin kazanmaya yöneliktir. Bu bağlamda akademik hareketliliğin artmasını sağlayan ulusal programların temel getirisi ülke kalkınmasını sağlayacak yüksek nitelikli işgücü yetiştirmektir.

SONUÇ

Günümüzde Kazakistan hükümeti post Sovyet ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal kalkınmada en yüksek performans gösteren ülkelerden biridir. 1991 yılı Kazakistan'ıyla günümüzün çağdaş Kazakistan'ı arasında büyük farklılıklar vardır.

Kazakistan hükümetinin Sovyet sonrası başlattığı reform süreçlerinin başarılı sonuçları günümüzde ekonomik, siyasal, soysal ve kültürel alanlara yansımaktadır. Kazakistan hükümeti kalkınma stratejilerinin hedeflerine tam olarak ulaşmasa da yeniden yapılandırma süreci ile eski sistemin etkisini üzerlerinden yavaş yavaş atmaktadır. Fakat bu etkilerin tamamen ortadan kaldırılması Kazakistan'ın tam olarak piyasa ekonomisini oluşturacağı zamana bağlıdır.

Kazakistan hükümetinin kalkınma planlarının temel hedefi 2020 yılına kadar toplumun eğitime kolayca erişebilmesini ve fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla okul öncesi eğitimden yüksek öğretime kadar tüm eğitim seviyelerinin geliştirilmesi olarak öngörülmüştür. 2015 yılına kadar okul öncesi eğitimin okullaşma oranının %70'e çıkartılması planlanmaktadır (Kazakistan 2020 Stratejik Gelişme Planı).

Temel eğitimde; düşünme ve algılama yeteneklerine sahip, kendini geliştirmeye ve sanata önem veren bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Temel eğitimin on bir yıldan on iki yıla uzatılması planlanmaktadır. PISA, TIMSS gibi uluslararası eğitim değerlendirme sınavlarında yüksek sonuçların alınmasına önem verilmektedir. Mesleki teknik eğitim ve yükseköğretimde ihtiyaç duyulan alanlara işgücü yetiştirmek için kontenjanların artırılması amaçlanmıştır. 2020 yılına kadar Kazakistan'ın en az iki üniversitesinin dünyanın en iyi üniversiteleri arasına girmesi hedeflenmiştir.

Kazakistan hükümeti kalkınma programlarının yükseköğretim boyutuna daha çok önem vermektedir. Temel hedef nitelikli işgücü yetiştirmektir. Sovyet sonrası piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı sorunların temel kaynağı uzman ve kadro eksikliğidir. Bu sorunların çözümüne atılan ilk adım yükseköğretim alanını yeniden yapılandırmayı/reform sürecini başlatmasıdır. Bu reform sürecinin gerçekleşmesini

olumlu etkileyen dış etkiler olduğu gibi, olumsuz etkileyen iç etkilerin de olduğu görülmektedir.

Kazakistan'ın Bologna Süreci'ne katılmasıyla birlikte eğitim sistemi yenilenmiştir. Yükseköğretim alanında kalite yükselmektedir. Eğitim programlarının kapasitesinde artış görülmektedir. Özellikle de doktora ve yüksek lisans programlarındaki artış Kazakistan'ın bilim ve teknoloji alanında gelişmesini sağlamaktadır.

Bolaşak programı ise Kazakistan'ın ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bolaşak programı Kazakistan'ın yükseköğretim sistemini hem dünya genelinde yaşanan dönüşüm, değişimlere ayak uydurabilmesini hem de dış politikasında çok yönlü politika izlemesini sağlamaktadır.

Yükseköğretim alanındaki iç sorunların başında Kazakistan'da çok sayıda özel üniversitelerin olması ve yükseköğretim kurumlarının araştırma alanlarının gelişmemesi gelmektedir. Bunun yanı sıra eğitim ve bilim için yatırımların artmasına rağmen kırsal yerlerdeki okulların, eğitim sistemlerinin yenisidünya düzenine göre yapılandırılmasının çok yavaş gerçekleşmesi de öğrencilere üniversiteye giriş sınavlarında zorluklar yaratmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı'nın verilerine göre eğitim için yapılan harcamaların her geçen sene bir artış içinde olduğu bilinmektedir. Fakat yükseköğretim ve araştırma-geliştirme alanlarına yapılan harcamaların her geçen sene artmasına rağmen mühendis ve teknik meslekleri yetiştirmekte yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra Kazakistan'da öğretim elemanlarının maaşlarının dünya genelindeki ortalamalardan çok düşük olmasından dolayı hem şehirlerde hem kırsal kesimlerde çağdaş eğitim sisteminden eğitim almış genç öğretmen kadroların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Kazakistan'ın kalkınma sürecinde bilim ve teknoloji alanındaki geliştirme amaçlı hayata geçirilen stratejileri ve programları henüz hedeflerinin %75'ine ulaşmaktadır. Eksik olan teknoloji alanın yeterince iyileştirilememesidir.

Dolayısıyla, Kazakistan hükümetinin eğitim sisteminin günümüzdeki durumunu incelediğimizde eğitim sisteminin gelişmesini engelleyen temel sorunların başında Kazakistan'ın okul öncesi ve ilkököl yatırımları az olması ve kırsal kesimlerdeki ilk, temel, ortaokulların yenedünya düzenine göre yapılandırılması çok yavaş gerçekleşmektedir. Devlet okul öncesi eğitime daha çok önem vermelidir, çünkü okul öncesi eğitim çocukların zihinsel gelişmesini sağlar ve gelecekte daha üretken ve verimli olmalarını sağlar.

Kazakistan'ın yükseköğretim alanını etkileyen diğer sorunlardan biri Kazakistan'da mesleki ve teknik eğitim alanlarını geliştirmek ve mühendislik –teknik meslekleri yetiştirmek için yatırımların artmasına rağmen teknik uzman eksikliği sorunu vardır.

Kazakistan'daki yükseköğretim kurumlarının sayısı çok fazladır. Kazakistan'daki yükseköğretim kurumlarının çoğu özel üniversitelerden oluşmaktadır. Plansız ve kar amaçlı açılan özel üniversiteler ülkede hem işsizlik hem de eğitim sisteminin kalitesini düşürmektedir. Kazakistan'ın yükseköğretim kurumlarının, özellikle de bazı özel üniversitelerin eğitim programlarını yenilenmemesi günümüz ekonomisinin gerektirdiği nitelikli işgücü yetiştirmesini engellemektedir.

Son olarak da Kazakistan'ın yaşadığı temel sorunlardan biri demografik sorunların çözülmesinin çok yavaş gerçekleşmesi, özellikle de 15-18 yaş grubundakilerin azalma sorunların çözümünde gelişmeler görülmemektedir.

Bu bağlamda Kazakistan hükümeti kalkınma sürecinde işgücü verimliliğini artırması ve sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için yükseköğretim alanındaki gelişmeleri hızlandırması ve yükseköğretim alanın uluslararasılaşmasını sağlaması gerekmektedir. Okullaşmanın özellikle de yükseköğretimde artırılmasını sağlayacak teşvik sistemlerinin geliştirilmesi ve okul öncesi eğitimi yatırımlarının artırılması gerekmektedir.

Kazakistan hükümeti ekonomisini güçlendirme sürecindedir. Bunun için Kazakistan hükümetinin küresel rekabet gücü zayıflığı sorununu çözmeye, iş

dünyasının gelişmesini hızlandırmaya yönelmesi ve rekabet edebilir gücünü artırmaya yönelik politika geliştirmesi önemlidir. Bunun için Kazakistan hükümetinin bilim, teknoloji alanında ilerleme göstermesi ve akademik hareketliliğin artırılması gerekmektedir ve uluslararası işbirlikleri güçlendirmesi önemli görülmektedir. Kazakistan hükümetinin bilim ve teknoloji alanında gelişmeler kaydetmesi için de iletişim teknolojileri araçlarının kullanımının yaygınlaştırılması ve maliyetlerinin düşürülmesi için stratejiler geliştirmelidir.

Dolayısıyla günümüzde Kazakistan hükümetinin yükseköğretim alanındaki gelişmeleri ekonomik ve sosyal kalkınmasına doğrudan yansıdığı görülmektedir. Bir ülkenin yükseköğretim alanında kaydettiği ilerlemeleri ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki performansını yükseltmektedir.

KAYNAKÇA

- Abazov, Rafis: “Kazakistan Takes Universities Global”, Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.old.caciananalyst.org/> , 20 Kasım 2013.
- ADEM, Mahmut: “Ulusal Eğitim Politikamız Nasıl Olmalıdır?”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XII, No: 1, 1997. s. 35-39.
- Acar, Yalçın: **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 5. bs., Bursa, Dora Yayıncılık, 2008.
- Aktan, Coşkun: “Yükseköğretimde Değişim: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar”, İzmir, **Yaşar Üniversitesi Yayını**, 2007.
- Albatch, Philip G.: Trends in Global Higher Education Tracking an Academic Revolution”, **UNESCO World Conference on Higher Education**, Paris, 2009, s. 23.(Çevrimiçi) <http://www.uis.unesco.org> , 10 Ocak 2014.
- Albatch, Philip G.: “**Perspective on Internationalization in Higher Education**”, Boston College, Center for International Higher Education, No: 27, 2002. Çevrimiçi) http://www.p6_8_Albach.pdf, 12 Nisan 2014.
- Albatch, Philip G.: “The Global Brain Race-Robbing Developing Countries”, (Çevrimiçi) <http://www.universityworldnews.com/article>, 2 Mayıs 2014.
- Amiran Kurtkan: **Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları**, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, 2.bs., 1977, s. 63.
- BALAY, Refik: “Küreselleşme, Bilgi toplumu ve Eğitim”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, No: 2, 2004.
- Başaran, İbrahim Ethem: **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ankara, Gül Yayınevi, 1996.

- Berber, Metin: **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 4. bs., Derya Kitabevi, 2011.
- David BLOOM: “Higher Education and Economic Development in Africa”, 2000, s.92. (Çevrimiçi) <http://www.siteresources.worldbank.org/> , 12 Aralık 2013.
- Deighton, Lee: **The Encyclopedia of Education**, New York, The Macmillan, 1968, s. 54.
- Demirel, Özcan ve Kaya, Zeki: **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Pegem Yayıncılık, 2009.
- Dülgeroğlu, Ercan: **Kalkınma Ekonomisi**, 6. bs., Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 148, 2003.
- Dünya Ekonomik Forumu: Küresel Rekabet Raporu, 2012 -2013, (Çevrimiçi) <http://www.weforum.org/reports> , 12 Mart 2014.
- Erdoğan, Armağan: **Türk Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırma Çalışmaları: Küresel Eğilimler ve Uluslararasılaşma Çerçevesinde Değerlendirmeler**, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Mart, 2013.
- Erdoğan, İrfan: **Karşılaştırılmalı Eğitim, Çağdaş Eğitim Sistemleri**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1995. s. 39.
- ERGEN, Hüseyin: “Türkiye’de Eğitim Planlama Yaklaşımları ve Kullanılan Eğitim Göstergeleri”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. IX, No: 2, 2013.
- Ergün, Mustafa: “Eğitim ve Kalkınma”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırma Merkezi, 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 2011.
- Gosudarstvennya Programa: **Razvitye Obrazovanya Respubliki Kazakistan na 2011-2020**. (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Eğitim ve Bilimi Geliştirme Raporu)
- GÖKMENOĞLU, Seyit Muharrem: “Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler”, **Rekabet Dergisi, Sar Matbaacılık Basım Yayını**, C. XIII, No: 4, Ankara, Ekim, 2012.
- Gözen, Ramazan: **Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**, İstanbul,

Alfa Yayınevi, 2004.

- GÜNGÖR, Gonca: “Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, **Yöntem ve Ekonomi Dergisi**, C.XX, No: 1, 2013.
- Güneş, Hakan: “Sovyet Sonrası Orta Asya’da Kalkınma Modelleri: Yapısal Dönüşümün Karşılaştırmalı Analizi”, **Kalkınma ve Küreselleşme, Araştırma Dizisi, Ankara, Bağlam Yayıncılık**, 2004. s. 315-340.
- Han, Ergün ve Kaya, Ayten Ayşen: **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 7. bs., Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.
- HOŞGÖRÜR, Vural: “Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim”, **Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. II, No: 2, 2004. (Çevrimiçi) <http://www.effdergi.yyu.edu.tr>, 2 Kasım 2013.
- İlkin, Akın: **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, 5. bs., İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3478, 1988.
- Jumagulov, “Razvitye Vıshego Obrazovanye Kazakhstana” Bakıtzhan: (Kazaksitan’ın Yükseköğretim Sistemindeki Gelişmeler), **Al-Farabi Milli Üniversitesi, Haberci Dergisi**, C. II, No: 3, 2013.
- Kalaycı, NURDAN: “Yükseköğretimde Uygulanan Toplam Kalite Yönetimi Sürecinde Gözardı Edilen Unsurlardan “TKY Merkezi” ve “Eğitim Programları”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. VI, No: 2, 2008.
- Kar, Muhsin: **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın, 2008.
- Karataş, Muhamed ve Çankaya, Eda: “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. II, No: 3, 2010. (Çevrimiçi) <https://edergi.mehmetakif.edu.tr>, 2 Ocak 2014.
- Karıp, Emin: **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Pegem Yayıncılık, 2007.
- Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı: Otchet o Realizatsii Prinsipov Bolonskogo Proessa v Kazakhstane (Bologna Sürecinin Hedeflerinin Uygulanması Raporu), Astana, 2012.
- Kazakistan Eğitim ve **2010-2014 Stratejiçeskii Plan (Stratejik Planı)**,

- Bilim Bakanlığı: Astana, 2010.
- Kazakistan İstatistik Acentası: **Nauka i İnnovasyonnaya Deyatelnost v Respublike Kazakhstan na 2010-2013.** (Kazakistan’ın 2010-2013 Yıllarındaki Bilim ve İnovasyon Faaliyetleri) Astana, 2013.
- KENJEGUZİN, Marat: **Ekonomiçeskie Reformı v Kazakhstane: Etapı, Problemi, İtogi** (Kazakistan’da Ekonomik Reformlar: Aşamaları, Sorunları, Sonucu) Ekonomika i Statistika, Almatı, 2001. s. 40-80.
- Kırmızıdağ, Nur: Yükseköğretimde Sınır-Ötesi Ortalık Tecrübesi, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi**, No:1, Ankara, 2012.
- KÜÇÜKER, Erdal: “Türkiye’de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlamaları”, Kastamonu Eğitim Dergisi, C. XX, No: 1, 2012.
- Manalova, Oksana: “Küreselleşme Sürecinde Rus Yükseköğretimi”, **Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar**, İstanbul, 2011.
- Meek, Lynn: “Market Coordination, Research Management and the Future of the Higher Education in the Post-Industrial Era”, **UNESCO, Forum Occasional Paper Series**, No:5, Paris, 2003, s. 7, (Çevrimiçi) <http://www.unesdoc.unesco.org> , 18 Şubat 2014.
- Nazarbayev, N. A.: **Kazakhstan – 2030, Poslaniye Prezidenta Starany Narodu Kazahstana**, (Kazakistan -2030, Başbakanın Ulusa Seslenişi)Almatı, 1997.
- Nazrbayev, N. A.: **Kazakhstan-2050, Poslaniye Prezidenta Starany Narodu Kazahstana**, (Kazakistan -2050, Başbakanın Ulusa Seslenişi) Astana 2012.
- NOHUTÇU, Ahmet: “Bilgi Toplumunda Yükseköğretim Kurumlarının Yeniden Yapılandırması ve Yönetimi: Başlıca Eğilimle, Gelişmeler ve Bologna Süreci”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C. I, No:2, 2006.
- Nurbek, Sayasat: “Uluslararası Bolaşak Bursu Kapsamında Akademik Personel Hareketliliğinin Artması”,

L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi
Yayınları, Astana, 2010. (Çevrimiçi)
www.edu-cip.kz , 2 Kasım, 2013.

- Nurbek, Sayasat: “Programma Bolaşak Vnosyat Serezniy Vklad na Razvitye Stranı”,(Bolaşak Programının Kazakistan’ın Kalkınmasına Katkıları) (Çevrimiçi) <http://www.kazpravda.kz>, 22 Ocak 2014
- OECD: **Reviews of National Policies for Secondary Education in Kazakhstan**, 2014. (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org/education> , 12 Mart 2014.
- OECD: **Education at a Glance**, 2012. (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/edu/eag2013> , 12 Mart 2013.
- ÖZKAN, İsa: “Bağımsızlık 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde ve Sosyal Değişme”, **Ticaret Odası-Türkocağı Yayınları**, Ankara, 2007.
- ÖZDEMİR, Söner Mehmet: “Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme”, **Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XII, No: 1, 2011.
- Öztürk, Nazım: “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyoekonomi Dergisi**, No:1, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.eu.tr>, 14 Ekim, 2013.
- Paul Romer: “Perspectives on Growth Theory”, **Journal of Economic Perspectives**, C. 8, No:1, 1994, s. 56.
- Robert Lucas: “On The Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, No: 22, 1988, s. 76.
- SARKINÇ, Süreyya: “Yükseköğretimde Küresel Bir Değişim: Girişimci Üniversite Modeli”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C.II, No:2, 2012.
- Sarıaslan Kürşad, Melih: **Türk Cumhuriyetleri Anayasası, TÜRKPA Yayınları**, 2012.
- Saylan, Nevin: **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2008.

- SAYILAN, Fevziye: “Küresel Aktörler, Eğitimde Neo-Liberal Dönüşüm”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2006,(Çevrimiçi) <http://www.jmo.org.tr> , 20 Aralık 2013.
- SOLAK Fahri ve SARIDOĞAN Ercan: “Türk Cumhuriyetleri’nin İktisadi Kalkınma Sürecinde Bilgi Ekonomisinin Rolü ve Önemi,” **Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XXXII, No:1, 2012.
- SOLAK, Fahri ve SARIDOĞAN Ercan: “Türk Cumhuriyetleri’nde Sürdürülebilir İktisadi Büyümenin Belirleyicileri”, III.Uluslararası Uluslararası Girişimcilik Kongresi, Bişkek, 2011. (Çevrimiçi) <http://www.eecon.info/papers> , 2 Mart 2014.
- SOLAK, Fahri ve SARIDOĞAN Ercan: “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ’de Sürdürülebilir İktisadi Büyümenin Belirleyicileri”, **International Conference on Eurasian Economies**, KIRGIZISTAN, 2011. (Çevrimiçi) <http://www.eecon.info/papers/342.pdf>, 2 Mart 2014.
- Sorensen, Peter Birch: “Human Capital Investment, Government, and Endogenous Growth”, **Public Finance Analysis**, 1993, s. 86-89.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2010.
- Sungur, Suat: “Küreselleşme, İletişim ve Yeni Uluslararası Düzen”, **Beykent Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.I, No: 1, 2008. (Çevrimiçi) <http://www.beykent.edu.tr/docs/5> , 26 Mart 2013.
- Suleymenov, Erzhan: “The Science of Kazakhstan in the Scientific and Technical Development of the Commonwealth of Independent States, Scientific and Technical Information Processing”, **Allerton Pree Inc.**, C.XXXVIII, 2011. (Çevrimiçi) <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=2035828&picked> , 10 Nisan 2014.
- Taş, Umut: “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IX, No: 1, 2007. (Çevrimiçi) http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/9_1_Makale_9.pdf, 12 Aralık 2013.

- Tatlıdil, Ercan ve Günder, Esmâ Esgin: Küreselleşerek Değişen Dünyada Yükseköğretim, **Uluslararası Yükseköğretim Kongresi**, İstanbul, C.I, 2011.
- TIRAŞ, H. Hayrettin: “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012. (Çevrimiçi) <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages> 4 Kasım 2013.
- Toprakçı, Erdal: **Eğitim Üzerine**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002.
- Tunç, Mehtap: “Kalkınmada İnsan Sermayesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XIII, No: 1, 1998.
- Tural, Neja: “Eğitim Planlaması: Kavram, İlkeler ve Yaklaşımlar ”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. XXVII, No: 2, 1990. (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5795.pdf> , 20 Aralık 2013.
- TUTKUN, Ömer Faruk: “21. Yüzyılda Eğitim Programlarının Felsefi Boyutları”, **Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2010, C.XXX, No: 3, (Çevrimiçi), <https://www.academia.edu> , 2 Aralık 2013.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu: **Vizyon 2023**, Teknoloji Öngörü Projesi, Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi, Ankara TÜBİTAK, 26 Ocak, 2005, (Çevrimiçi) <http://vizyon2023.tubitak.gov.tr> , 20 Aralık 2013.
- UNESCO: **Report on Trends and Developments in Higher Education in Europe** , Paris, 2003, s.21, (Çevrimiçi) <http://www.unesdoc.unesco.org> , 20 Şubat 2014.
- Yavuz, Ali: “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XIV, No: 3, 2009.
- Yaylalı, Muammer: “Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi**,

C. XXX, No:1, 2011.

- YÖK: **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu**, Ankara, YÖK, Kasım 2005, (Çevrimiçi) <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/raporlar.htm>, Ankara, Kasım 2005,12 Aralık 2013.
- Yıldız, Emel: “Üniversitelerin Kalkınmadaki Rolü”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. VI, No: 2, 2011.
- WEF: The Global Competitiveness Report: 2013, (Çevrimiçi) <http://www.weforum.org/reports/global>, 28 Mart, 2014.
- William Schultuz, Theodore: **Investment in Human Capital**, The Pres A Devision of the Macmillan Company, 1972, s. 10.
- WORLD BANK: **Higher Education of Developing Countries The Task Force on Higher Education and Society**, Washington, D.C., 2000, s. 92.
- Wykstra, Ronald A.: **Education and the Economics of Human Capital**, The Free Press, 1971, s. 214-255
- <http://www.oecd.org/statistics/>
- <http://www.edu.gov.kz/>
- <http://www.wok.kz/ruscience/generala/technopar>
- <http://www.nauka.kz/>